

Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική & Πολιτική»

**Τα φαινόμενα της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της
φοροαποφυγής: Διερεύνηση των μεταξύ τους σχέσεων και η
αποτελεσματικότητα των πολιτικών αντιμετώπισής τους στην
περίπτωση της Ελλάδας**

Αλεξανδροπούλου Γαρουφαλιά

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Αιγάλεω, Ιούνιος, 2023

**Τα φαινόμενα της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της
φοροαποφυγής: Διερεύνηση των μεταξύ τους σχέσεων και η
αποτελεσματικότητα των πολιτικών αντιμετώπισής τους στην
περίπτωση της Ελλάδας**

Αλεξανδροπούλου Γαρουφαλιά, Α.Μ.:rep21002

Επιβλέποντες Καθηγητές:

Βαβούρας Ιωάννης, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Χαρά Βαβούρα, Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών,
ΕΚΠΑ, Διδάκτωρ Πανεπιστημίου του Νότιγγαμ

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής
του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος
Ειδίκευσης στη Δημόσια Οικονομική και Πολιτική

Αιγάλεω, 2023

University of West Attica
School of Administration, Economic, and Social Sciences
Department of Accounting & Finance
M.Sc. in Public Economics and Policy

The phenomena of the underground economy, tax evasion and tax avoidance: Exploring their interrelationships and the effectiveness of policies dealing with them in the case of Greece

Garoufalia Alexandropoulou, R.N.:21002

Supervisors:

Ioannis Vavouras, Professor Emeritus, Department of Public Administration Panteion University

and Chara Vavoura, Postdoctoral Researcher, Department of Economics, University of Athens, Ph.D., University of Nottingham

Master Thesis submitted to the Dept. of Accounting & Finance of the University of West Attica in partial fulfilment of the requirements for the degree of M.Sc. in Public Economics and Policy

Aigaleo, Greece, 2023

**Τα φαινόμενα της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής:
Διερεύνηση των μεταξύ τους σχέσεων και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών
αντιμετώπισής τους στην περίπτωση της Ελλάδας**

Μέλη Εξεταστικής Επιτροπής

Εγκρίθηκε από την εξεταστική επιτροπή την 03/07/2023.

A/a	ΟΝΟΜΑ ΕΠΩΝΥΜΟ	ΒΑΘΜΙΔΑ/ΙΔΙΟΤΗΤΑ	ΨΗΦΙΑΚΗ ΥΠΟΓΡΑΦΗ
1	Χαρίκλεια Βαβούρα	Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο,	
2	Αλίνα Χυζ	Καθηγήτρια Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	
3	Αλεξόπουλος Ανδρέας	Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής	

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Αλεξανδροπούλου Γαρουφαλιά του Αναστασίου, με αριθμό μητρώου per21002 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Δημόσια Οικονομική και Πολιτική του Τμήματος «Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής» της Σχολής «Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών» του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Η Δηλώτρια

Στα παιδιά μου Ηλία και Αναστάση

Ευχαριστίες

Τελειώνοντας την διπλωματική μου εργασία θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου, καταρχήν στον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Ιωάννη Βαβούρα για την καθοδήγηση του καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησής της, καθώς και σε όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος «Δημόσια Οικονομική και πολιτική» για τις πολύτιμες γνώσεις που μου προσέφεραν σε όλο το χρονικό διάστημα των σπουδών μου. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους συναδέλφους που με στήριξαν στην διεξαγωγή της έρευνας και ιδιαίτερα τον αγαπητό συνάδελφο και καθηγητή κύριο Μητσόπουλο Γεώργιο, που με την συμπαράστασή του συνέβαλε στην ολοκλήρωση των σπουδών μου.

Τέλος, ευχαριστώ τον σύζυγό μου Σαράντο και τα παιδιά μου Ηλία και Αναστάση για την αμέριστη αγάπη και συμπαράσταση που μου προσέφεραν όλο αυτό το χρονικό διάστημα.

Τα φαινόμενα της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής: Διερεύνηση των μεταξύ τους σχέσεων και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών αντιμετώπισής τους στην περίπτωση της Ελλάδας

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του φαινομένου της παραοικονομίας και των σχέσεων της με τη φοροδιαφυγή και την φοροαποφυγή, δεδομένου ότι αποτελούν σημαντικά προβλήματα για την Ελληνική οικονομία.

Τα ζητήματα αυτά άρχισαν να απασχολούν όλο και περισσότερο τους φορείς της οικονομικής πολιτικής λόγω των σοβαρών επιδράσεων τους στην επίσημη οικονομία, δεδομένου ότι οι οικονομικές δραστηριότητες της παραοικονομίας, ενώ δημιουργούν εισοδήματα συντελεστών παραγωγής δεν καταγράφονται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας, παραποιώντας την πραγματική κατάσταση της οικονομίας.

Η παραοικονομία η οποία σχετίζεται με την μη καταγραφόμενη οικονομική δραστηριότητα ασκεί σοβαρές οικονομικές επιπτώσεις στη χώρας μας, κυρίως μέσω της διεύρυνσης του δημόσιου χρέους, αποτελώντας έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες ύπαρξής του. Επιπλέον, μια από τις σημαντικότερες αιτίες ύπαρξης και μεγέθυνσης του φαινομένου της παραοικονομίας είναι η φοροδιαφυγή, η οποία σχετίζεται με την αδήλωτη οικονομική δραστηριότητα. Είναι δύο έννοιες που συχνά ταυτίζονται μεταξύ τους, δημιουργώντας σημαντικά προβλήματα στο σχεδιασμό και στην άσκηση αποτελεσματικής οικονομικής πολιτικής.

Πέραν του θεωρητικού της μέρους η εργασία έχει και ένα ερευνητικό μέρος, το οποίο έχει ως στόχο την διεξαγωγή αντικειμενικών συμπερασμάτων, ως προς τους παράγοντες που επηρεάζουν την παραοικονομία και την φοροδιαφυγή, τις συνέπειες τους στην επίσημη οικονομία καθώς και τρόπους αντιμετώπισής τους, στηριζόμενη σε βιβλιογραφικές πηγές και μελέτες, διότι αποτελούν δύο φαινόμενα πολύπλοκα που έχουν πάρει μεγάλες διαστάσεις στην χώρα μας. Θα διεξαχθεί σε υπαλλήλους της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ) και του Υπουργείου Οικονομικών, με τη χρήση κατάλληλου ερωτηματολογίου σε δείγμα πληθυσμού άνω των 100 ατόμων.

Λέξεις κλειδιά: Παραοικονομία, φοροδιαφυγή, φοροαποφυγή, διαφθορά

The phenomena of the underground economy, tax evasion and tax avoidance: Exploring their interrelationships and the effectiveness of policies dealing with them in the case of Greece

ABSTRACT

The objective of this thesis is to investigate the phenomenon of the underground economy and its relationship with tax evasion and tax avoidance, since they constitute significant problems for the Greek economy.

These issues began to concern policy makers increasingly because of their serious effects on the formal economy, since the economic activities of the underground economy, while generating factor income, are not recorded in official statistics of total economic activity, misrepresenting the real state of the economy.

The underground economy which is related to unrecorded economic activity exerts serious economic effects on our country, mainly through the expansion of public debt, being one of the most important factors of its existence. Moreover, one of the most important causes of the existence and growth of the phenomenon of the underground economy is tax evasion, which is related to undeclared economic activity. These are two concepts that are often identified with each other, creating significant problems in designing and implementing effective economic policy.

This thesis aims to draw objective conclusions on the factors affecting the underground economy and tax evasion, their effects on the formal economy as well possible ways to deal with them, based on theoretical and empirical research, because they are two complex phenomena that have assumed great dimensions in our country. It will be conducted on employees of the Independent Authority for Public Revenue (AADE) and the Ministry of Finance, using an appropriate questionnaire on a sample population of more than 100 people.

Key words: Underground economy, tax evasion, tax avoidance, corruption

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα

Περίληψη	xv
ABSTRACT	xvii
Κατάλογος Πινάκων.....	xxiii
Κατάλογος Διαγραμμάτων	xxvii
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	xxix
Εισαγωγή.....	xxxι
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	1
ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ	1
1.1 Εισαγωγή- Ιστορική αναδρομή	1
1.2 Οικονομική και Συνολική Οικονομική Δραστηριότητα	2
1.3 Έννοια της παραοικονομίας	4
1.4 Η ταξινόμηση των δραστηριοτήτων της παραοικονομίας	6
1.5 Η έννοια της φοροδιαφυγής	8
1.6 Η έννοια της φοροαποφυγής και η σχέση της με την φοροδιαφυγή	9
1.7 Φορολογικός σχεδιασμός και φοροαποφυγή	11
1.8 Σχέσεις μεταξύ παραοικονομίας φοροδιαφυγής και διαφθοράς	13
1.8.1 Διάκριση ανάμεσα στην παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή	13
1.8.2. Η έννοια της διαφθοράς	15
1.8.3. Διαφθορά και παραοικονομία	17
1.8.4. Διαφθορά και φοροδιαφυγή	18
1.9. Παράγοντες που επηρεάζουν την εξέλιξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής	19
1.9.1 Τα αίτια ύπαρξης της παραοικονομίας.....	20
1.9.2 Τα αίτια ύπαρξης της φοροδιαφυγής.....	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	27
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ.....	27
2.1 Η έκταση της παραοικονομίας στην Ελλάδα και οι παράγοντες που την επηρεάζουν .	27
2.1.1 Εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας στη χώρα μας	28
2.1.2 Η σκιώδης οικονομία στην Ελλάδα σε σχέση με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ	32
2.2 Η έκταση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα και οι παράγοντες που την επηρεάζουν	37

2.2.1 Εκτιμήσεις του μεγέθους της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	38
2.2.2 Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα σε σχέση με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ	47
2.2.3 Η φοροδιαφυγή στο ΦΠΑ	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	61
Ευρύτερες επιπτώσεις των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής και πολιτικές αντιμετώπισής τους	61
3.1 Οι συνέπειες της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική	61
3.2 Οι συνέπειες της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική	66
3.3 Οι επιδράσεις της παραοικονομίας στο μέγεθος των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους	68
3.4 Προσπάθειες αντιμετώπισης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	81
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	81
4.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας	81
4.2 Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας	82
4.3 Έλεγχος εσωτερικής συνέπειας και αξιοπιστίας των δεδομένων	84
4.4 Αποτελέσματα της έρευνας.....	85
4.4.1 Α. Δημογραφικά στοιχεία	85
4.4.2. Β. Γενικές ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή / παραοικονομία	90
4.4.3. Γ. Εκτίμηση των αιτιών που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας.....	117
4.4.4. Δ. Εκτίμηση των επιδράσεων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική	122
4.4.5. Ε. Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής	127
Κεφάλαιο 5.....	161
Σύνοψη και συζήτηση επί των αποτελεσμάτων	161
5.1 Συμπεράσματα θεωρητικού μέρους	161
5.2 Συμπεράσματα ερευνητικού μέρους	163
5.3 Προτάσεις πολιτικής	170
Βιβλιογραφία.....	175
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	185
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	185

Κατάλογος Πινάκων

1.1	Η ταξινόμηση των δραστηριοτήτων της παραοικονομίας	7
1.2	Διαφορές μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής	14
2.1	Η Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας, Ελλάδα, 1980-2020	29
2.2	Εισοδήματα φυσικών προσώπων φορολογικού έτους 2018	42
2.3	Η Παραοικονομία και η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα για την χρονική περίοδο 1980-2018 (% ΑΕΠ)	44
2.4	Ποσοστό φορολογικών εσόδων σε σχέση επί των συνολικών εισπράξεων	51
4.1	Φύλο	85
4.2	Οικογενειακή κατάσταση	86
4.3	Ηλικία	87
4.4	Επίπεδο εκπαίδευσης	88
4.5	Έτη Προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε.	89
4.6	Τι θέση κατέχετε στην υπηρεσία;	90
4.7	Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	91
4.8	Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων υπηρεσιών;	92
4.9	Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες	92
4.10	Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	93
4.11	Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι:	93
4.12	Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος;	94
4.13	Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	94
4.14	Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	95
4.15	Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	96
4.16	Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	96

4.17	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της Β' ενότητας του Ερωτηματολογίου με το συντελεστή Pearson (r)	97
4.17α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Φύλο	100
4.17β	Έλεγχοι (t-test) ισότητας των μέσων ως προς το Φύλο	101
4.18α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση	102
4.18β	Έλεγχοι (t-test) ισότητας των μέσων ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση	103
4.19α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία	105
4.19β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς την Ηλικία	106
4.20α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης	107
4.20β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης	108
4.21α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τα έτη προϋπηρεσίας	110
4.21β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τα έτη προϋπηρεσίας	112
4.22α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες	114
4.22β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες	116
4.23	Κατατάξτε τους παρακάτω παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής με τη σειρά από το 1 έως το 6, όπου το 1 δηλώνει τον πιο σημαντικό παράγοντα και το 6 τον λιγότερο σημαντικό	118
4.24	Κατατάξτε τους παρακάτω παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας με τη σειρά από το 1 έως το 6 όπου το 1 δηλώνει τον πιο σημαντικό παράγοντα και το 6 τον λιγότερο σημαντικό	119
4.25	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Γ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν την Φοροδιαφυγή	121

	με το συντελεστή Pearson (r)	
4.26	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Γ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν την Παραοικονομία με το συντελεστή Pearson (r)	122
4.27	Επιλέξτε και κατατάξτε κατά την εκτίμησή σας, τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική με τη σειρά από το 1 έως το 3 όπου το 1 δηλώνει την πιο μεγάλη επίδραση και το 3 την μικρότερη επίδραση	124
4.28	Επιλέξτε και κατατάξτε κατά την εκτίμησή σας, τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική της χώρα μας με τη σειρά από το 1 έως το 3 όπου το 1 δηλώνει την πιο μεγάλη επίδραση και το 3 την μικρότερη επίδραση	125
4.29	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Δ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική με το συντελεστή Pearson (r)	126
4.30	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Δ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν στις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική με το συντελεστή Pearson (r)	127
4.31	Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής	129
4.32	Κατά πόσο συμφωνείτε ότι τα παρακάτω μέτρα αντιμετώπισης θα βοηθήσουν στον περιορισμό της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής	131
4.33	Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	134
4.34	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της Ε' ενότητας του Ερωτηματολογίου (E21-E25) με το συντελεστή Pearson (r)	135
4.35	Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της Ε' ενότητας του Ερωτηματολογίου (Υποερωτήσεις της E26) με το συντελεστή Pearson (r)	136

4.36α	Περιγραφικά Στατιστικά των Ερωτήσεων (μεταβλητών) E21-E27 για τους μέσους ως προς το Φύλο	138
4.36β	Έλεγχοι (t-test) ισότητας των μέσων ως προς το Φύλο	139
4.37α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση	142
4.37β	Έλεγχοι (t-test) ισότητας των μέσων ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση	144
4.38α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία	145
4.38β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς την Ηλικία	147
4.39α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης	149
4.39β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης	150
4.40α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τα έτη προϋπηρεσίας	152
4.40β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τα έτη προϋπηρεσίας	154
4.41α	Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες	156
4.41β	Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες	159

Κατάλογος Διαγραμμάτων

1.1	Οι Διακρίσεις της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας	3
2.1	Διαγραμματική απεικόνιση του μεγέθους της παραοικονομίας, στην Ελλάδα, ως % ΑΕΠ, κατά την περίοδο 1980-2020	30
2.2	Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα από το 2003 έως το 2018 (%ΑΕΠ)	33
2.3	Η Παραοικονομία, ως % ΑΕΠ στην Ελλάδα	34
2.4	Το Μέγεθος της παραοικονομίας σε 31 ευρωπαϊκές χώρες το 2021 (% του ΑΕΠ)	36
2.5	Η παραοικονομία στην ευρωζώνη (% ΑΕΠ)	37
2.6α	Κατώτερη Συνεπαγόμενη Εκτίμηση της Φοροδιαφυγής (%ΑΕΠ)	41
2.6β	Ανώτερη Συνεπαγόμενη Εκτίμηση της Φοροδιαφυγής (%ΑΕΠ)	41
2.7	Διαγραμματική απεικόνιση των εσόδων στην Ελλάδα (2004-2015)	46
2.8	Κατά κεφαλή φοροδιαφυγή στην Ευρωπαϊκή Ένωση	48
2.9	Λόγος φόρου προς ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ	49
2.10	Αναλογία φόρου προς ΑΕΠ σε σχέση με τον Μ.Ο. του ΟΟΣΑ (2021)	50
2.11	Ποσοστό Αξίας συναλλαγών με χρήση καρτών σε σχέση με την Ευρωζώνη (2015-2021)	53
2.12	Ποσοστό Αξίας συναλλαγών με χρήση καρτών σε σχέση με την ΕΕ-27 (2021)	54
2.13	Το κενό ΦΠΑ στην ΕΕ	56
2.14	Το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα	57
4.1	Φύλο	85
4.2	Οικογενειακή κατάσταση	86
4.3	Ηλικία	87
4.4	Επίπεδο εκπαίδευσης	88
4.5	Έτη προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε.	89
4.6	Τι θέση κατέχετε στην υπηρεσία;	90

Συνομογραφίες & Ακρωνύμια

ΑΑΔΕ	Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΕθνΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΕγχΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΓΓΠΣ	Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων
ΦΠΑ	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
ΔΙΠΑΕ	Διεθνείς Πανεπιστήμιο Ελλάδος
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΛΚΕ	Ελεγκτικά κέντρα
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΟΒΕ	Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών
ΚΒΣ	Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων
ΚΦΔ	Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας
Μ.Ο.	Μέσος Όρος
ΟΕΕ	Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΦΟ.Τ.Α.	Φορολογική και Τελωνειακή Ακαδημία
Υπ.	Υπουργείο

Εισαγωγή

Η οικονομική μεγέθυνση και το βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού ενός κράτους καθορίζονται από ένα μακροοικονομικό μέγεθος, το οποίο αποτελεί έναν από τους βασικότερους οικονομικούς δείκτες μιας οικονομίας. Το Ακαθάριστο Εθνικό ή Εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ). Το ΑΕΠ είναι το μέγεθος που μετρά την έκταση της οικονομικής δραστηριότητας σε ένα κράτος. Εκφράζει δηλαδή το συνολικό εισόδημα ή τη συνολική παραγωγή. Όμως ένα μέρος της οικονομικής αυτής δραστηριότητας αγνοείται και δεν συνυπολογίζεται για διάφορους λόγους, στις επίσημες εκτιμήσεις του ΑΕΠ. Η οικονομική δραστηριότητα που δεν καταγράφεται, αποτελεί το φαινόμενο της παραοικονομίας, η οποία ασκεί σημαντικές αρνητικές επιδράσεις (οικονομικές και κοινωνικές) στην οικονομική πολιτική και κυρίως στη δημοσιονομική πολιτική μιας χώρας (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004β).

Έχει κριθεί ότι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που δημιουργεί η έκταση της παραοικονομίας, είναι η διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος στη χώρα μας και ως εκ τούτου η αύξηση του δημόσιου χρέους, αποτελώντας έναν από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες ύπαρξης του.

Μια από τις σημαντικότερες αιτίες ύπαρξης και μεγέθυνσης του φαινομένου της παραοικονομίας θεωρείται η φοροδιαφυγή, η οποία περιλαμβάνει και την εισφοροδιαφυγή. Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής συχνά ταυτίζεται με εκείνο της παραοικονομίας, δηλαδή ταυτίζεται το εισόδημα που φοροδιαφεύγει κάποιος με εκείνο που δεν καταγράφεται (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019). Είναι δύο έννοιες διαφορετικές που όμως συνυπάρχουν σε μεγάλο βαθμό, η σχέση των οποίων περιγράφεται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, και καταδεικνύει ότι η ύπαρξη του ενός δεν σημαίνει την ταυτόχρονη ύπαρξη του άλλου.

Μια άλλη έννοια που θα αποσαφηνιστεί στα πλαίσια της παρούσας εργασίας είναι αυτή της φοροαποφυγής, η οποία έχει στενή σχέση με την έννοια της φοροδιαφυγής, δεδομένου ότι η φοροδιαφυγή αναφέρεται στην καταστρατήγηση του γράμματος και του πνεύματος του νόμου ενώ η φοροαποφυγή αναφέρεται μόνο στην καταστρατήγηση του πνεύματος του νόμου (Τάτσος Ν., 2012).

Επιπλέον, η διαφθορά είναι μια έννοια η οποία έχει στενή σχέση με την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία λόγω της φύσης της τελευταίας, καθώς και της ανοχής ή και της συνεργασίας του διοικητικού μηχανισμού (Τάτσος Ν., 2012). Εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι χώρες με χαμηλά εισοδήματα παρουσιάζουν υψηλό δείκτη διαφθοράς, λόγω των οικονομικών συνθηκών που τους καθιστούν επιρρεπείς.

Βασικό χαρακτηριστικό όλων αυτών των περιπτώσεων είναι ο περιορισμός των δημοσίων εσόδων, η αύξηση των δημοσίων δαπανών και κατ' επέκταση η αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

Για το σκοπό αυτό η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια εκ των οποίων στο πρώτο μέρος γίνεται μια βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με τις βασικές έννοιες των φαινομένων της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής, και της φοροαποφυγής, φαινόμενα τα οποία παρατηρούνται σε όλο τον κόσμο λόγω των δυσμενών επιπτώσεων τους στη επίσημη οικονομία και στην κατανομή των φορολογικών βαρών. Στη χώρα μας έχει πυροδοτήσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης που αντιμετωπίζουμε. Θα αναλυθούν οι σχέσεις μεταξύ τους και θα αναφερθούν οι παράγοντες που συντελούν στην ανάπτυξη αυτών των φαινομένων όπως αναλύονται στη βιβλιογραφία και στο διαδίκτυο. Στο δεύτερο μέρος αναλύεται η εξέλιξη των φαινομένων στην Ελλάδα, οι παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξή τους κατά την μετά το 2000 περίοδο και συγκρίνεται η έκτασή τους με τις υπόλοιπες χώρες της ευρωπαϊκής ένωσης καθώς και των υπόλοιπων κρατών-μελών του ΟΟΣΑ. Στο τρίτο μέρος αναλύονται οι ευρύτερες συνέπειες (θετικές και αρνητικές) των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική της χώρας μας και γίνεται αναφορά στον τρόπο που έχουν αντιμετωπίσει μέχρι σήμερα τα φαινόμενα αυτά, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η έρευνα που διενεργήθηκε και καταγράφονται τα αποτελέσματά της. Τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο διατυπώνονται τα συμπεράσματα της έρευνας και ορισμένες προτάσεις πολιτικής για την περιστολή των φαινομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ

1.1 Εισαγωγή- Ιστορική αναδρομή

Η ύπαρξη της παραοικονομίας δεν αμφισβητείται. Αυτό που αμφισβητείται είναι το μέγεθος της δεδομένου ότι είναι δύσκολα μετρήσιμη και ως εκ τούτου δύσκολο να κατανοηθεί η σημαντικότητά της. Εφόσον είναι σημαντική, τότε εγείρονται σοβαρά ερωτήματα γύρω από το πραγματικό μέγεθος της οικονομίας, της ανεργίας, της φτώχειας και της ανισότητας. Ο Matthews K.G.P. (1990), την περιγράφει σαν ένα τμήμα του πλανήτη Ερμή που ενώ γνωρίζεις την ύπαρξή του, όμως δεν μπορείς να το αγγίξεις.

Η παραοικονομία δεν αποτελεί ένα φαινόμενο το οποίο εμφανίστηκε πρόσφατα. Είναι ένα φαινόμενο που έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις τις τελευταίες δεκαετίες όχι μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και στις ανεπτυγμένες και βρίσκεται στο επίκεντρο της οικονομικής πολιτικής όλων των κρατών. Αναπτύσσεται με υψηλότερους ρυθμούς σε σχέση με την επίσημη οικονομία, συντελώντας στην αύξηση της σοβαρότητας των επιπτώσεών της (Βαβούρας και Κούτρης, 1991). Άρχισε να προσελκύει το ενδιαφέρον της διεθνούς βιβλιογραφίας και να απασχολεί τους ερευνητές από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 ιδιαίτερα, μετά από μία σημαντική έρευνα που πραγματοποίησε ο Peter Gutmann το 1977, σύμφωνα με την οποία παρατηρήθηκε μια απροσδιόριστη αύξηση της ζήτησης για τραπεζογραμμάτια (Gutmann, 1977). Στο ίδιο πλαίσιο ενδιαφέρον αποτέλεσε και η εκτίμηση του Gutmann ότι η μη δηλούμενη οικονομική δραστηριότητα για το έτος 1976 στην Αμερική έφθανε το 10% του ΑΕΠ (Βαβούρας και Κούτρης, 1991; Νάστας, 2007).

Κατά καιρούς έχουν χρησιμοποιηθεί διάφοροι ορισμοί προκειμένου να περιγράψουν και να αναλύσουν το φαινόμενο της παραοικονομίας. Το γεγονός αυτό αντανακλά την πολυπλοκότητα του όρου, η οποία περιλαμβάνει εκείνες τις οικονομικές δραστηριότητες που δεν καταγράφονται στο επίσημο ΑΕΠ ενώ θα έπρεπε. Αυτές οι δραστηριότητες συνδέονται με την φοροδιαφυγή την εισφοροδιαφυγή και την αποφυγή κανονισμών (ωράριο εργασίας, ασφάλεια, απάτη στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης κ.α.). Δηλαδή αναφέρονται στα εισοδήματα που δημιουργούνται από την παραγωγή νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών που δεν δηλώνονται και δεν φορολογούνται. Επίσης περιλαμβάνει τις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες που σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στο επίσημο ΑΕΠ, όπως η παράνομη πώληση όπλων και

ναρκωτικών, το εμπόριο ανθρώπων κ.α. Άλλοι όροι όπως η διαφθορά, η απάτη, το ξέπλυμα βρόμικου χρήματος είναι αξιοσημείωτοι και αποτελούν σημαντική αιτία της μεγέθυνσης του φαινομένου της παραοικονομίας (Κουφορουλίου *et al.*, 2019).

Παρά το γεγονός ότι δεν υπάρχει ένας κοινός αποδεκτός ορισμός για την αδήλωτη οικονομική δραστηριότητα είναι σημαντικό να αναφερθούμε στο θεωρητικό πλαίσιο των οικονομικών δραστηριοτήτων που δεν καταγράφονται στο επίσημο ΑΕΠ προκειμένου να παρουσιάσουμε τους όρους που χρησιμοποιούνται και που τις καθορίζουν με αναφορά στην Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

1.2 Οικονομική και Συνολική Οικονομική Δραστηριότητα

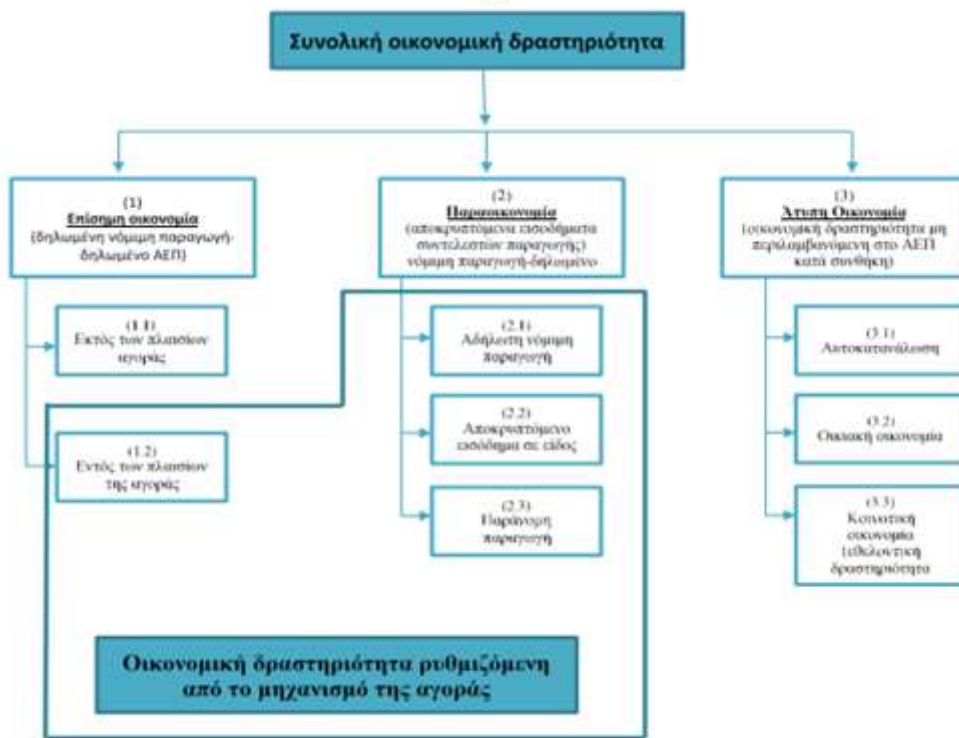
Το Ακαθάριστο Εθνικό ή Εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ) είναι τα μεγέθη εκείνα τα οποία μετρούν την έκταση της οικονομικής δραστηριότητας σε ένα κράτος. Συγκεκριμένα το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕθνΠ) μετρά το εισόδημα των πολιτών μιας χώρας το οποίο αποκτήθηκε στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ενώ το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕγχΠ) μετρά το εισόδημα των μόνιμων κατοίκων της (Πανάγου, 2022). Το ΑΕΠ δηλαδή εκφράζει το συνολικό εισόδημα ή τη συνολική παραγωγή και αποτελεί έναν σημαντικό οικονομικό δείκτη, διότι οι μεταβολές του αποκαλύπτουν τον ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας και το βιοτικό επίπεδο μίας χώρας (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α).

Οι Τάτσος (2001) και Νάστας (2007), αναφέρουν ότι η οικονομική δραστηριότητα στα πλαίσια κάθε κοινωνίας χαρακτηρίζεται από δυο όψεις: την ορατή ή επίσημη οικονομία, δηλαδή αυτή που καταγράφεται στους Εθνικούς λογιστικούς λογαριασμούς και τη μη ορατή ή ανεπίσημη, δηλαδή αυτή που δεν καταγράφεται, γνωστή και ως παραοικονομία. Η διάκριση ανάμεσα στην επίσημη και στην ανεπίσημη οικονομική δραστηριότητα χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 1971 από τον κοινωνικό ανθρωπολόγο Keith Hart, στα πλαίσια μίας έρευνας για την ανεργία στη Γκάνα (Lavinia, 2011). Από τότε ξεκίνησε μια εκτεταμένη έρευνα για την ανάλυση του φαινομένου της παραοικονομίας, η οποία συσχετίστηκε με τους διεθνείς αναπτυξιακούς κύκλους (Alter Chen, 2007).

Οι Medina και Schneider, (2017) επισήμαναν ότι η συνολική οικονομική δραστηριότητα είναι σημαντική για τον σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής η οποία συμβάλει διαχρονικά στις διακυμάνσεις και στην οικονομική ανάπτυξη μια χώρας. Δημιουργεί εισοδήματα συντελεστών παραγωγής τα οποία άλλοτε δηλώνονται και άλλοτε δεν δηλώνονται με συνέπεια να μην φορολογούνται με φόρο εισοδήματος και

να μην επιβαρύνονται με έμμεσους φόρους στην παραγωγή ή στην κατανάλωση (Πασσάδης, 2013).

Οι Βαβούρας και Μανωλάς (2004), διέκριναν την συνολική οικονομική δραστηριότητα σε τρεις κατηγορίες: α) την επίσημη οικονομία, β) την παραοικονομία και γ) την άτυπη οικονομία.

Πηγή: Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019 (σελ.216)

Διάγραμμα 1.1

Οι Διακρίσεις της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας

Η επίσημη οικονομία περιλαμβάνει τις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες, οι οποίες είναι μετρήσιμες και καταγράφονται στο επίσημο ΑΕΠ. Δηλαδή περιλαμβάνει την δηλωμένη νόμιμη παραγωγή – δηλωμένο ΑΕΠ. Όλα τα εισοδήματα δηλώνονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές και η προστιθέμενη αξία που αντιστοιχεί, καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς.

Η άτυπη οικονομία δεν περιλαμβάνεται στο ΑΕΠ κατά συνθήκη, καθώς αποτελείται από οικονομικές δραστηριότητες, οι οποίες δεν ρυθμίζονται από το μηχανισμό της αγοράς. Στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται οι εθελοντικές δραστηριότητες, και η παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών προς ίδια χρήση. Παραδείγματα απαρτίζουν, η εθελοντική εργασία για φιλανθρωπικούς σκοπούς, όταν κάποιος κτίζει ή επισκευάζει το

σπίτι μόνος του, το νοικοκυριό, η φροντίδα των παιδιών, κ.α. Αυτές οι δραστηριότητες δεν αποτελούν αντικείμενο της παραοικονομίας, παρόλο που δεν καταγράφονται στο επίσημο ΑΕΠ (Βαβούρας και Κούτρης, 1991).

Η παραοικονομία περιλαμβάνει τη διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα, η οποία δεν καταγράφεται στο επίσημο ΑΕΠ. Περιλαμβάνει δηλαδή τα αποκρυπτόμενα εισοδήματα συντελεστών παραγωγής, τα οποία δύσκολα ελέγχονται και καθιστούν περίπλοκη τη μελέτη της, καθώς η ίδια αναπτύσσεται στη σκιά (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α). Στην περίπτωση της παραοικονομίας δεν παρατηρείται συμμόρφωση από τους υπόχρεους και τα εισοδήματα δεν δηλώνονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Δηλαδή υπάρχουν επιχειρήσεις που δεν δηλώνουν την έναρξη των δραστηριοτήτων τους στις δημόσιες οικονομικές υπηρεσίες, αποφεύγοντας έτσι την φορολόγησή τους, και την καταβολή των ασφαλιστικών εισφορών. Στο πλαίσιο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι οι Βαβούρας Ι. και Βαβούρα Χ. (2019), υποστήριξαν ότι, η αλληλεξάρτηση που υφίσταται μεταξύ της επίσημης οικονομίας και της παραοικονομίας είναι μεγάλη, διότι λειτουργούν στο ίδιο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον. Δηλαδή τα ίδια άτομα που δημιουργούν καταναλωτικές ή παραγωγικές σχέσεις στην επίσημη οικονομία, ταυτόχρονα μπορεί να δημιουργούν αντίστοιχες σχέσεις και στα πλαίσια της παραοικονομίας.

1.3 Έννοια της παραοικονομίας

Ερευνώντας τη σχετική βιβλιογραφία μπορεί να επισημανθεί ότι οι ερευνητές δεν έχουν συμφωνήσει σε έναν κοινά αποδεκτό ορισμό σχετικά με τον εννοιολογικό προσδιορισμό της παραοικονομίας, γεγονός που δείχνει την έλλειψη συμφωνίας σχετικά με το περιεχόμενό του. Ως εκ τούτου δεν υπάρχει μια σαφής θεμελίωση από θεωρητικής πλευράς του φαινομένου της παραοικονομίας.

Στη διεθνή βιβλιογραφία ονομάζεται «shadow economy-σκιά», «informal economy-άτυπη οικονομία», «hidde-κρυφή», «unofficial-ανεπίσημη», «black-μαύρη», «moonlight-οικονομία του λυκόφωτος», «unrecorded-μη καταγραφόμενη», «underground-υπόγεια», «grey-γκρίζα», «dual-δυσιαδική», «submerged-υποβρύχια, κ.τ.λ. (Τάτσος, 2012; Νάστας, 2007; Βαβούρας και Κούτρης, 1991).

Εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και της δημιουργίας νέων τύπων οικονομικών συναλλαγών σήμερα έχουν γεννηθεί νέες εγκληματικές δραστηριότητες που σχετίζονται με την παραοικονομία, με την χρήση όρων όπως, Κυβερνοέγκλημα ή έγκλημα στον Κυβερνοχώρο (εγκληματικές πράξεις που διενεργούνται στο διαδίκτυο),

οργανωμένο έγκλημα, σκιώδης τράπεζες (ιδρύματα στον χρηματοπιστωτικό τομέα τα οποία δεν ελέγχονται όπως οι τράπεζες, προσφέρουν δάνεια και διαχειρίζονται περιουσιακά στοιχεία και καταθέσεις, όμως δεν είναι τράπεζες), καθώς και νέοι τύποι που αναφέρονται στην νομική πτυχή της παραοικονομίας όπως φορολογική φυγή, υπεράκτια χρηματοπιστωτικά κέντρα (χρηματοοικονομικές αγορές με πλήρης οικονομική ελευθερία και ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς) φορολογικοί παράδεισοι, ξέπλυμα μαύρου χρήματος και φυγή κεφαλαίων (Koufourolou *et al.*, 2019).

Παρακάτω θα αναφερθούμε σε κάποιους ορισμούς σχετικά με την έννοια της παραοικονομίας όπως διατυπώθηκαν από διάφορους ερευνητές που ασχολήθηκαν με το φαινόμενο αυτό:

Οι Medina & Schneider (2017), ως παραοικονομία ορίζουν τις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες οι οποίες αποκρύπτονται από τις επίσημες αρχές για νομισματικούς, ρυθμιστικούς και θεσμικούς λόγους. Οι νομισματικοί εκδηλώνονται με την αποφυγή πληρωμής των φόρων εισοδήματος ή ΦΠΑ και των ασφαλιστικών εισφορών. Οι ρυθμιστικοί λόγοι αποτελούνται από την αποχή της κυβερνητικής γραφειοκρατίας ή την επιβάρυνση του κανονιστικού πλαισίου (κατώτατοι μισθοί, πρότυπα ασφαλείας, χρονικά όρια εργασίας. Τέλος οι θεσμικοί λόγοι συμπεριλαμβάνουν ένα αδύναμο κράτος δικαίου και την ποιότητα της νομοθεσίας περί διαφθοράς των πολιτικών θεσμών. Δηλαδή η παραοικονομία περιλαμβάνει τις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες και τα εισοδήματα που δημιουργούνται από αυτές που αποφεύγουν την κρατική ρύθμιση, τη φορολογία ή την παρατήρηση.

Ο Dell 'Anno (2003), υποστήριξε ότι η παραοικονομία περιλαμβάνει τις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες και τα έσοδα που αποκτώνται από αυτές που παρακάμπτουν ή αποφεύγουν την φορολόγηση. Αναφέρεται στην αξία των συναλλαγών της μαύρης αγοράς οι οποίες αποκρύπτονται από τις φορολογικές αρχές για την μη καταβολή των αναλογούντων φόρων ή εισφορών (φόρου εισοδήματος, ΦΠΑ, ασφαλιστικές εισφορές).

Οι Βουγιατζή *et al.*, (2022), στα πλαίσια μίας έρευνας που διεξήγαγαν για το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1980-2020, αναφέρουν ότι οι (Kelmanson *et al.*, 2019) προκειμένου να ορίσουν την παραοικονομία, επικεντρώθηκαν στο αποκρυπτόμενο προϊόν και στην αποκρυπτόμενη απασχόληση. Ενώ οι (Schneider & Enste, 2000) θεωρούν ότι η παραοικονομία περιλαμβάνει όλες εκείνες τις νόμιμες και παράνομες οικονομικές δραστηριότητες που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στο επίσημο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕγχΠ), που όμως δεν καταχωρούνται (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, 2002).

Κατά τον Tanzi (1980β), η παραοικονομία περιλαμβάνει το ακαθάριστο εθνικό προϊόν που δηλώνεται εν μέρη ή δεν δηλώνεται και δεν συμπεριλαμβάνεται στις επίσημες εκτιμήσεις (Βαβούρας και Κούτρης, 1991).

Ενώ κατά τον Παυλόπουλο (1987), είναι «...το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο δημιουργεί προστιθέμενη αξία και θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνεται στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, πλην όμως για διάφορους λόγους δεν είναι δυνατό, να καταγραφεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες.»

Τέλος, όπως αναφέρουν οι Βαβούρας και Μανωλάς (2004α) ένας από τους ορισμούς που χρησιμοποιείται συχνά και έχει γίνει αποδεκτός από πολλούς ερευνητές για την παραοικονομία (Feige (1989, 1994), Schneider (1994), Lubell (1991), Frey and Pommerehne (1984) είναι: «Ο όρος παραοικονομία αναφέρεται στις οικονομικές εκείνες δραστηριότητες, οι οποίες ενώ δημιουργούν εισόδημα συντελεστών παραγωγής και επομένως θα έπρεπε να καταγράφονται στις στατιστικές εκτιμήσεις της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας, όπως είναι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (GDP) ή το ακαθάριστο εθνικό προϊόν (GNP), εξαιτίας της μερικής ή ολικής απόκρυψής τους από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, ή της αδυναμίας τους να καταγραφούν, τα εισοδήματα αυτά, είναι δυνατό να μην περιλαμβάνονται στις επίσημες εκτιμήσεις της.»

Επομένως, την παραοικονομία συνιστούν η διαφορά μεταξύ του πραγματικού και δηλουμένου ΑΕΠ και το μέγεθος της αποτελείται από το άθροισμα των εισοδημάτων που αποκρύπτονται και δεν φορολογούνται. Περιλαμβάνει τα παράνομα εισοδήματα από όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που θα ήταν φορολογήσιμα αν είχαν αναφερθεί στις αρμόδιες αρχές.

1.4 Η ταξινόμηση των δραστηριοτήτων της παραοικονομίας

Ο Philip Smith (1994), θεώρησε σκόπιμο να συμπεριλάβει στην παραοικονομία τόσο την παραγωγή των νόμιμων όσο και των παράνομων αγαθών και υπηρεσιών, η οποία ρυθμίζεται από τους νόμους της αγοράς, αλλά δεν καταγράφεται στο επίσημο ΑΕΠ (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α). Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει μια ταξινόμηση των δραστηριοτήτων της παραοικονομίας που δεν περιλαμβάνονται στους εθνικούς λογαριασμούς. Περιλαμβάνει τα παράνομα εισοδήματα από όλες τις οικονομικές δραστηριότητες που θα ήταν φορολογήσιμα αν είχαν αναφερθεί στις αρμόδιες αρχές.

Πίνακας 1.1

Η ταξινόμηση των δραστηριοτήτων της παραοικονομίας

Είδος δραστηριότητας	Χρηματικές Συναλλαγές	Μη Χρηματικές Συναλλαγές
Παράνομες δραστηριότητες	Εμπόριο κλεμμένων προϊόντων. Παραγωγή και εμπόριο ναρκωτικών. Παράνομη, πορνεία και πορνογραφία. Παράνομα τυχερά Παιχνίδια. Λαθρεμπόριο. Πλαστογραφία. Τοκογλυφία.	Αντιπραγματισμός ναρκωτικών, κλεμμένων προϊόντων κτλ. Παραγωγή ναρκωτικών για ίδια χρήση. Τακτικές και περιορισμένης κλίμακας κλοπές από τους χώρους εργασίας για ίδια χρήση.
Νόμιμες δραστηριότητες	Μη δηλωμένο εισόδημα από αυτοαπασχόληση. Εισοδήματα από μη δηλωμένη εργασία που σχετίζεται με νόμιμα αγαθά και υπηρεσίες.	Αντιπραγματισμός νόμιμων αγαθών και υπηρεσιών.

Πηγή: Βαβούρας & Μανωλάς, (2004)

Οι Βαβούρας Ι. και Βαβούρα Χ. (2019), αντιμετωπίζοντας το πρόβλημα του ορισμού της παραοικονομίας, και τη σχέση της με την οικονομική πολιτική ταξινόμησαν τις δραστηριότητες της παραοικονομίας ως ακολούθως:

- α) Στην *αδήλωτη νόμιμη παραγωγή*: Δηλαδή την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών που είναι νόμιμη, όμως αποκρύπτεται από τις δημόσιες αρχές προκειμένου να αποφευχθεί η καταβολή φόρων και εισφορών.
- β) Τα *αποκρυπτόμενα εισοδήματα σε είδος*: Αφορά την κλοπή αγαθών από τους εργαζομένους στους χώρους εργασίας που προορίζονται από τις οικονομικές μονάδες για ενδιάμεση κατανάλωση, χωρίς την άδεια των επιχειρήσεων. Επιπλέον, περιλαμβάνεται η χρησιμοποίηση εξοπλισμού ή υπηρεσιών των επιχειρήσεων για ατομικούς σκοπούς, όπως για παράδειγμα η χρησιμοποίηση των αυτοκινήτων, των τηλεφώνων ή των φωτοτυπικών μηχανημάτων των επιχειρήσεων για ιδιωτική χρήση.
- γ) Την *παράνομη παραγωγή*: η οποία αναφέρεται σε παράνομες δραστηριότητες οι οποίες διεξάγονται χωρίς εξαναγκασμό και δημιουργούν προστιθέμενη αξία, όπως η παραγωγή και το εμπόριο ναρκωτικών, το λαθρεμπόριο, η πορνεία, την τοκογλυφία κλπ.

Στο ίδιο πλαίσιο, ο Νάστας (2007) καθώς και άλλοι οικονομολόγοι, αναγνωρίζουν, ότι οι οικονομικές δραστηριότητες της παραοικονομίας κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες οι οποίες εκτυλίσσονται σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο και αποτελούνται από:

- α) τις οικονομικές δραστηριότητες που λειτουργούν εκτός του μηχανισμού της αγοράς (π.χ. νοικοκυριό)
- β) παράνομες οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες λειτουργούν εντός των πλαισίων της αγοράς (π.χ. η παραγωγή και διακίνηση ναρκωτικών) και
- γ) νόμιμες οικονομικές δραστηριότητες που δεν καταγράφονται για διάφορους λόγους (π.χ. φοροδιαφυγή).

Οι παραπάνω οικονομικές δραστηριότητες διεξάγονται σε ένα συγκεκριμένο έτος. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι διάφοροι παράγοντες, όπως πολιτικοί, κοινωνικοί και ψυχολογικοί αλληλεπιδρούν με τους οικονομικούς, προκαλώντας συνθήκες σύγχυσης σχετικά με την έννοια της παραοικονομίας και τον εντοπισμό της.

1.5 Η έννοια της φοροδιαφυγής

Όπως με την παραοικονομία, έτσι και στη φοροδιαφυγή είναι εξαιρετικά δύσκολη η διατύπωση ενός γενικά αποδεκτού ορισμού. Οι ιδιαιτερότητες, το πλήθος των φόρων που υπάρχουν καθώς και οι ιδιαίτερες συνθήκες κάθε φορολογούμενου, καθιστούν δύσκολο έναν ενιαίο ορισμό, διότι οι συνθήκες αυτές συντελούνται σε διαφορετικά είδη φοροδιαφυγής (Μανεσιώτης, 1990).

Σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομικών (2011), η φοροδιαφυγή είναι μια παράνομη πράξη που συντελείται από ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο αποκρύπτοντας φορολογητέα εισοδήματα, με απώτερο σκοπό την μείωση της φορολογικής του υποχρέωσης. Εξελίσσεται με αυξανόμενους ρυθμούς και ανυπολόγιστες συνέπειες στα δημόσια έσοδα, προκαλώντας φορολογική ανισότητα μεταξύ φορολογουμένων.

Γενικότερα, διάφοροι μελετητές όπως οι (Βαβούρας και Μανωλάς (2004α), Τάτσος (2012), Νάστας (2007), (Μανεσιώτης, 1990), ΚΕΠΕ (1995)), θεωρούν ότι στον ορισμό της φοροδιαφυγής περιλαμβάνεται:

- α) Το μέρος του εισοδήματος, που με βάση την ισχύουσα νομοθεσία θα έπρεπε να δηλώνεται εθελοντικά από τους φορολογούμενους στις αρμόδιες φορολογικές υπηρεσίες, το οποίο όμως δεν δηλώνεται για διάφορους λόγους και ως εκ τούτου δεν φορολογείται.

β) Το μέρος των λοιπών άμεσων και έμμεσων φόρων, που σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία θα έπρεπε να εισπράττονται και να αποδίδονται στο κράτος οικειοθελώς, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δεν εισπράττονται.

Επιπλέον, ως φοροδιαφυγή θεωρούνται και:

- α) Οι τόκοι που αντιστοιχούν στους φόρους που καταβάλλονται με καθυστέρηση και συνήθως μετά από κάποια ρύθμιση
- β) Οι φόροι που δεν αποδόθηκαν στο κράτος λόγω φορολογικών ελαφρύνσεων και κινήτρων, χωρίς την επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων (Παυλόπουλος, 1987).

Επομένως δεν αρκεί απλώς να δηλώνονται τα εισοδήματα αλλά οι φόροι που αναλογούν να εξοφλούνται μέσα στις προθεσμίες που ορίζεται από το νόμο. Η υποχρέωση καταβολής φόρων μετά από έλεγχο και η μη καταβολή ασφαλιστικών εισφορών θεωρείται επίσης φοροδιαφυγή.

Τα υψηλότερα ποσοστά φοροδιαφυγής εντοπίζονται στον φόρο εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων, που ως άμεσος φόρος είναι ιδιαίτερα δυσβάσταχτος. Ενδεικτικά, εκδηλώνεται κυρίως με την αδήλωτη κύρια ή παράλληλη δραστηριότητα (κατ' οίκον ιδιαίτερα μαθήματα), την μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις, τις αγροτικές επιχειρήσεις με την υπερτιμολόγηση ή λήψη εικονικών τιμολογίων προκειμένου να τύχουν επιστροφής ΦΠΑ, την απόκρυψη εισοδημάτων από ενοίκια, την έκδοση-λήψη πλαστών και εικονικών φορολογικών στοιχείων για την αποφυγή καταβολής άμεσων και έμμεσων φόρων, στις επιχειρήσεις ανέγερσης και πώλησης διαμερισμάτων οι οποίες δηλώνουν την αντικειμενική αξία και όχι την πραγματική αξία πώλησης με συνέπεια οι οικοδομικές επιχειρήσεις να φορολογούνται με χαμηλότερα κέρδη, στις πολυεθνικές επιχειρήσεις μέσω των υπερτιμολογήσεων-υποτιμολογήσεων στις μεταξύ τους συναλλαγές, στις offshore εταιρείες που ιδρύονται με σκοπό την απόκρυψη εσόδων από παράνομες δραστηριότητες (π.χ. ξέπλυμα μαύρου χρήματος, λαθρεμπόριο όπλων, ναρκωτικών). Επίσης η φοροδιαφυγή εντοπίζεται στους ειδικούς φόρους κατανάλωσης, δασμούς και τέλη, όπως στην παράνομη εισαγωγή και διακίνηση καυσίμων, στα λαθραία και νοθευμένα αλκοολούχα ποτά και στα λαθραία καπνοβιομηχανικά προϊόντα (Υπουργείο Οικονομικών, 2011).

1.6 Η έννοια της φοροαποφυγής και η σχέση της με την φοροδιαφυγή

Όπως η φοροδιαφυγή έτσι και η φοροαποφυγή εμφανίζεται σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής δραστηριότητας, ανεξαρτήτως αν προέρχεται από φυσικά ή νομικά

πρόσωπα που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα ή από φυσικά πρόσωπα που αποκτούν εισόδημα από μισθωτή εργασία, συντάξεις ή κεφάλαιο (Νασόπουλος, 2016). Πρόκειται για το φαινόμενο της ολικής ή μερικής αποφυγής των φόρων από τις αρμόδιες φορολογικές υπηρεσίες, μέσω της καταστρατήγησης των κενών της νομοθεσίας. Αποτελεί συχνά αντικείμενο των νομικών και φοροτεχνικών οι οποίοι παρέχουν τις επαγγελματικές συμβουλές τους στους φορολογούμενους, εκμεταλλευόμενοι τα νομοθετικά κενά, κυρίως μέσω του τρόπου που ερμηνεύονται από τα δικαστήρια και της πρακτικής των φορολογικών αρχών (Υπουργείο Οικονομικών, 2011).

Η φοροαποφυγή αν και συγγενής έννοια με την φοροδιαφυγή, είναι μία έννοια που διαφέρει από αυτήν. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδας (2011), ως φοροδιαφυγή ορίζεται «η παράνομη αποφυγή πληρωμής φόρων» ενώ ως φοροαποφυγή ορίζεται «η οποιαδήποτε νόμιμη διαδικασία ή τρόπος για την αποφυγή πληρωμής φόρων». Παράδειγμα φοροαποφυγής αποτελεί η μεταβίβαση ενός ιδιοκτήτη της περιουσίας του προς τα μέλη της οικογένειάς του, με στόχο την κατάτμηση της φορολογητέας ύλης και κατ' επέκταση τη μείωση της φορολογικής του επιβάρυνσης (Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019). Επίσης όταν οι επιχειρήσεις επιλέγουν να μεταφέρουν την έδρα τους σε χώρες που υπάρχει ευνοϊκότερο φορολογικό καθεστώς. Το φαινόμενο αυτό είναι έντονο στην χώρα μας εξαιτίας της υπερφορολόγησης, καθιστώντας την μη ελκυστική για εγχώριες και ξένες επενδύσεις και μη ανταγωνιστική (Ernst & Young, 2016).

Ο Τάτσος (2012), αναφέρει ότι ενώ η φοροδιαφυγή και η φοροαποφυγή δεν διαφέρουν ως προς τις οικονομικές τους επιπτώσεις (στέρξηση εσόδων από το δημόσιο με ανάλογη οικονομική ωφέλεια του φορολογούμενου), διαφέρουν όμως από πολιτική και ηθική άποψη. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι, στην φοροδιαφυγή υφίσταται καταστρατήγηση τόσο του πνεύματος του νόμου όσο και του γράμματος, ενώ στην φοροαποφυγή υφίσταται μόνο καταστρατήγηση του πνεύματος του νόμου. Στην φοροαποφυγή η μη καταβολή των φόρων θεωρείται νόμιμη ενέργεια, και δεν επιφέρει ποινές στους φορολογούμενους. Ενώ στην φοροδιαφυγή, αν αυτή εντοπιστεί από τις αρμόδιες αρχές, αυτό συνεπάγεται την επιβολή διοικητικών ή και ποινικών κυρώσεων.

Επειδή η διάκριση μεταξύ φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής είναι δύσκολο να οριοθετηθεί, διακρίνονται τρία χαρακτηριστικά γνωρίσματα που πρέπει τυπικά να υφίστανται προκειμένου μία πράξη ή ενέργεια να θεωρηθεί ως φοροαποφυγή:

- α) Να υπάρχει ένα στοιχείο ανειλικρίκειας, εικονικότητας ή πλαστότητας, δεδομένου ότι οι σχετικές πράξεις έχουν ως κύριο σκοπό την αποφυγή του φόρου

β) να εκμεταλλεύεται τις αδυναμίες της φορολογικής νομοθεσίας (νομοθετικά κενά, ασάφειες, αδυναμία στη διατύπωση του νόμου κλπ) που ο νομοθέτης δεν μπόρεσε να καλύψει .

γ) μυστικότητα, προκειμένου οι φορολογικές αρχές να καθυστερήσουν στη λήψη μέτρων αντιμετώπισής τους.

Στην ίδια γραμμή ο Ράγγος (2022), υποστήριξε ότι «σε αντίθεση με την φοροδιαφυγή που συνιστά ευθεία παράβαση της φορολογικής νομοθεσίας, η φοροαποφυγή αποτελεί συνειδητή εκμετάλλευση των αδυναμιών του φορολογικού συστήματος». Έχουν όμως τον ίδιο σκοπό, την μείωση καταβολής των φόρων με επακόλουθο και τη μείωση των δημοσίων εσόδων. Με την αποφυγή παραβιάζεται η νομοθεσία ενώ με την καταστρατήγηση η νομοθεσία εξετάζεται και ερευνάται προσεκτικά. Η φοροδιαφυγή συνδέεται με τη διαφθορά και με παράνομες οικονομικές δραστηριότητες, ενώ η φοροαποφυγή εκμεταλλεύεται τα κενά του νόμου.

1.7 Φορολογικός σχεδιασμός και φοροαποφυγή

Η φοροαποφυγή καλύπτει ένα μεγάλο φάσμα ενεργειών και μέσων, όπου στο ένα μέρος έχουμε τον «φορολογικό σχεδιασμό» ο οποίος θεωρείται αποδεκτός και φυσιολογικός και στο άλλο μέρος την «σκληρή» φοροαποφυγή η οποία αποτελείται από διάφορες μεθόδους και ενέργειες προκειμένου να δοθεί μια πλαστική εικόνα στις φορολογικές υπηρεσίες. Με άλλα λόγια ο φορολογικός σχεδιασμός είναι μια πρακτική που αποσκοπεί στην μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης με μέσα και ενέργειες όπου το κράτος δεν είχε πρόθεση να καλύψει σε αντίθεση με τη φοροαποφυγή η οποία εκμεταλλεύεται τα κενά του νόμου που ο νομοθέτης δεν κατάφερε να καλύψει. Τέτοιες περιπτώσεις φορολογικού σχεδιασμού ενδεικτικά αποτελούν, οι φορολογικές ελαφρύνσεις, τα φορολογικά κίνητρα και ο περιορισμός της προσφοράς εργασίας λόγω της υψηλής φορολόγησης κ.α. (Τάτσος, 2012).

Πολλές ανεπτυγμένες χώρες και διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΟΟΣΑ, έχουν διαπιστώσει ότι υπάρχουν επιχειρήσεις και κυρίως πολυεθνικοί όμιλοι που καταφέρνουν με νόμιμους τρόπους να μειώσουν την φορολογητέα τους ύλη και τους πραγματικούς φορολογικούς συντελεστές τους, με αποτέλεσμα να περιορίζονται σημαντικά τα δημοσιονομικά έσοδα. Χρησιμοποιώντας στρατηγικές φορολογικού σχεδιασμού και προηγμένων φορολογικών συμφωνιών αποφεύγουν την καταβολή φόρων μέσω της φοροαποφυγής σε παγκόσμιο επίπεδο. Επιπλέον στα πλαίσια του φορολογικού ανταγωνισμού από τη δεκαετία του 1980 και μετά, έχει παρατηρηθεί ότι πολλές χώρες προκειμένου να προσελκύσουν ξένα επενδυτικά κεφάλαια προβαίνουν

στη μείωση του εταιρικού φόρου. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1980 ο παγκόσμιος μέσος φορολογικός συντελεστής ανερχόταν στο 40,00% ενώ το 2020 έχει περιοριστεί περίπου στο 24,00%. Αυτό έχει ως επακόλουθο πολλές επιχειρήσεις και ειδικότερα πολυεθνικές να μεταφέρουν την έδρα τους σε χώρες με χαμηλό φορολογικό συντελεστή όπως είναι η Ιρλανδία ή σε χώρες που έχουν χαρακτηριστεί ως φορολογικοί παράδεισοι όπως είναι τα Νησιά Κέιμαν και οι Βρετανικές Παρθένες Νήσοι. Κατά συνέπεια σύμφωνα με τον Shaxson (2019), τα φορολογικά έσοδα των κυβερνήσεων περιορίζονται σημαντικά και οι απώλειες κάθε χρόνο κυμαίνονται μεταξύ των 200 και 600 δισεκατομμυρίων δολαρίων.

Στο πλαίσιο αυτό για τις παραπάνω επιχειρήσεις και προκειμένου να παρεμποδιστεί η μεταφορά των κερδών τους από μία χώρα που έχουν εισπραχτεί, σε μία άλλη χώρα που έχει υιοθετήσει χαμηλούς φορολογικούς συντελεστές, ο ΟΟΣΑ και οι χώρες G20 κατέληξαν στην θέσπιση (με την συμμετοχή 140 χωρών) «ενός ελάχιστου παγκόσμιου εταιρικού φόρου με ελάχιστο συντελεστή 15,00%». Παράλληλα, οι κυβερνήσεις στο εσωτερικό τους μπορούν να επιλέγουν και να επιβάλουν όποιο φορολογικό συντελεστή επιθυμούν. Έτσι οι επιχειρήσεις που έχουν φορολογηθεί σε μια χώρα με χαμηλό φορολογικό συντελεστή, η κυβέρνησή τους έχει την δυνατότητα να παρέμβει και να επιβάλει φόρους μέχρι το επίπεδο του ελάχιστου εταιρικού φόρου, αυξάνοντας τα φορολογικά της έσοδα και αποτρέποντας τις να μεταφέρουν τα κέρδη τους σε άλλες χώρες. Σύμφωνα με υπολογισμούς του ΟΟΣΑ οι εταιρείες με αυτόν τον τρόπο θα πληρώνουν από 50 έως 80 δις δολάρια επιπλέον (Γιαννοπούλου *et. al.*, 2022).

Στην φορολογική νομοθεσία η φοροαποφυγή δεν θεωρείται παράνομη πράξη. Στο άρθρο 38 του Ν.4174/2013 του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) που γίνεται αναφορά στην φοροαποφυγή, δεν προβλέπονται ποινές ή κυρώσεις εκτός από το ότι η φορολογική διοίκηση μπορεί «να αγνοεί κάθε τεχνητή διευθέτηση ή σειρά διευθετήσεων που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα.» (Νασόπουλος, 2016). Σύμφωνα με την Ελληνική νομοθεσία ως «διευθέτηση» ορίζεται «κάθε συναλλαγή, δράση, πράξη, συμφωνία, επιχορήγηση, συνεννόηση, υπόσχεση, δέσμευση ή γεγονός». Τεχνητή θεωρείται η διευθέτηση, όταν στερείται «οικονομικής ή εμπορικής ουσίας».

Μετά από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω είναι εμφανές ότι, τόσο η φοροαποφυγή, όσο και η φοροδιαφυγή πρέπει να περιοριστούν σημαντικά και να αποτελέσουν βασική επιδίωξη στις κυβερνήσεις όλων των χωρών, εξαιτίας των δυσμενών οικονομικών επιπτώσεών τους.

1.8 Σχέσεις μεταξύ παραοικονομίας φοροδιαφυγής και διαφθοράς

Οι οικονομικές δραστηριότητες που δεν καταγράφονται, δεν λαμβάνονται υπόψη από την οικονομική πολιτική η οποία βασίζεται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία. Έτσι τα φορολογικά έσοδα που εισπράττονται υστερούν κατά πολύ από αυτά του προϋπολογισμού, περιορίζοντας την αποτελεσματικότητα της κρατικής πολιτικής (<https://euretirio.com/forodiyfygi/>). Έρευνες έχουν δείξει ότι υπάρχει άμεση σχέση της παραοικονομίας τόσο με τη φοροδιαφυγή όσο και με την διαφθορά επιδρώντας αυξητικά στην ύπαρξη της παραοικονομίας (Ακρίβου, 2020).

Για το λόγο αυτό πρέπει να προσδιοριστεί η ακριβής σχέση που υπάρχει μεταξύ τους διότι άλλα μέτρα ενδείκνυται, όταν τα εισοδήματα που προκύπτουν από την παραοικονομική δραστηριότητα είναι και αυτά που φοροδιαφεύγουν, και άλλα μέτρα όταν το μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων από παραοικονομικές δραστηριότητες δεν φοροδιαφεύγει και η φοροδιαφυγή κυρίως πραγματοποιείται στην επίσημη οικονομία (Μανεσιώτης, 1990).

1.8.1 Διάκριση ανάμεσα στην παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή

Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή είναι δύο έννοιες που δεν ταυτίζονται όμως συνυπάρχουν σε μεγάλο βαθμό. Η παραοικονομία ενσωματώνει τη φοροδιαφυγή και η φοροδιαφυγή επηρεάζει την παραοικονομία (Βουγιατζή *et.al.*, 2022).

Η σχέση που υπάρχει μεταξύ τους είναι ότι ένας από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες ύπαρξης της παραοικονομίας είναι η αποφυγή καταβολής των φόρων (φοροδιαφυγή). Η οικονομική δραστηριότητα που υπάρχει στο χώρο της παραοικονομίας, συντελεί παράλληλα και στη φοροδιαφυγή, διότι θα αποκαλύπτονταν οι παράνομες αυτές δραστηριότητες αν δηλώνονταν αυτά τα έσοδα στις αρμόδιες φορολογικές υπηρεσίες. Η παραοικονομία έχει σχέση με την παραγωγή προϊόντος και τη δημιουργία εισοδήματος από τους συντελεστές παραγωγής, ενώ η φοροδιαφυγή είναι μέρος αυτού του εισοδήματος το οποίο θα έπρεπε να δηλώνεται στις φορολογικές αρχές, προκειμένου να φορολογηθεί και δεν δηλώνεται προς αποφυγή της πληρωμής των φόρων (Τάτσος, 2012). Φοροδιαφυγή είναι η αδήλωτη οικονομία ενώ παραοικονομία είναι η μη καταγεγραμμένη οικονομία.

Ο Μανεσιώτης (1990), υποστήριξε ότι οι δυο αυτές έννοιες δεν ταυτίζονται διότι η φοροδιαφυγή σχετίζεται με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα (τα εισοδήματα που δημιουργούνται στο τρέχον οικονομικό έτος) και την μη τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα (μεταβιβαστικές πληρωμές, φορολογία κληρονομιών, τέλη

κυκλοφορίας, φορολογία ακίνητης περιουσίας κ.τ.λ.) ενώ η παραοικονομία αφορά μόνο την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα. Οι μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στρέφονται στην περίπτωση της τρέχουσας οικονομικής δραστηριότητας, οι οποίες εμφανίζονται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 1.2
Διαφορές μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

Συνολικά εισοδήματα Συντελεστών παραγωγής (και ποσά των έμμεσων φόρων) που πρέπει να καταγραφούν και να αποδοθούν στις οικονομικές υπηρεσίες. (Δραστηριότητες φοροδιαφυγής η μη φοροδιαφυγής)	Συνολική τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα που πρέπει να καταγραφεί στους Εθνικούς Λογαριασμούς. (Κρυμμένη και παρατηρήσιμη οικονομία)		
		Καταγραφόμενη	Μη καταγραφόμενη
Δηλωμένες δραστηριότητες	I Όχι φοροδιαφυγή Όχι παραοικονομία	II Όχι φοροδιαφυγή Παραοικονομία	
Μη-δηλωμένες δραστηριότητες	III Φοροδιαφυγή Όχι παραοικονομία	IV Φοροδιαφυγή και Παραοικονομία	

Πηγή: Μανεσιώτης, (1990) όπως κατασκευάστηκε από τον Νάστα, (2007)

Όπως αναφέρουν οι Μανεσιώτης (1990), Βαβούρας, Ι. – Βαβούρα, Χ. (2019), Τάτσος 2012), Νάστας, (2007) διακρίνουμε τις εξής διαφορές μεταξύ παραοικονομίας και φοροδιαφυγής:

Δεν υπάρχει ούτε φοροδιαφυγή ούτε παραοικονομία: Αποτελεί μια ιδανική κατάσταση, όπου όλα τα εισοδήματα δηλώνονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές και το σύνολο της προστιθέμενης αξίας των συντελεστών παραγωγής που αντιστοιχεί, καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς. Δηλαδή δηλώνονται τα έσοδα από όλες τις οικονομικές οντότητες και αποδίδονται οι φόροι που εισπράχθηκαν στις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Εδώ ή οι φορολογούμενοι είναι πολύ ειλικρινείς ή οι φορολογικές υπηρεσίες διεξάγουν αποτελεσματικό έλεγχο.

Υπάρχει παραοικονομία αλλά όχι φοροδιαφυγή: Σε αυτή την περίπτωση το σύνολο της προστιθέμενης αξίας δεν καταγράφεται στους εθνικούς λογαριασμούς, αλλά τα εισοδήματα και οι αναλογούντες φόροι που εισπράχθηκαν δηλώνονται και καταβάλλονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Περιλαμβάνονται κάποιες νέες οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες δεν καταγράφονται λόγω ατελειών ή

καθυστερήσεων στην ενημέρωση των αρμόδιων υπηρεσιών όμως οι φορολογούμενοι δηλώνουν τα αντίστοιχα εισοδήματα που αποκτούν από αυτές τις δραστηριότητες.

Υπάρχει φοροδιαφυγή αλλά όχι παραοικονομία: Όλες οι οικονομικές δραστηριότητες, καταγράφονται στους εθνικούς λογαριασμούς, όμως τα εισοδήματα που προκύπτουν από αυτές δεν δηλώνονται και οι αναλογούντες φόροι δεν αποδίδονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές. Παράδειγμα αποτελεί η απόκρυψη εισοδημάτων από τους οικοδόμους, παρόλο που η προστιθέμενη αξία μιας οικοδομής καταγράφεται από τις οικοδομικές άδειες).

Υπάρχει φοροδιαφυγή αλλά και παραοικονομία. Εδώ περιλαμβάνονται τα εισοδήματα που προκύπτουν από την παραοικονομική δραστηριότητα, τα οποία δεν καταγράφονται στους εθνικούς λογαριασμούς, δεν δηλώνονται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές και οι φόροι που εισπράττονται δεν αποδίδονται. Παράδειγμα αποτελεί η απογευματινή απασχόληση ενός δημοσίου υπαλλήλου που δεν δηλώνεται. Σ' αυτή την περίπτωση το φορολογητέο εισόδημα που δεν δηλώνεται έχει ως σκοπό την φοροδιαφυγή και ως εκ τούτου έχουμε ταύτιση των δύο εννοιών «μη δηλούμενο εισόδημα» και «μη καταγραφόμενο εισόδημα».

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η φοροδιαφυγή είναι η βασικότερη αιτία ύπαρξης της παραοικονομίας. Όμως αποτελεί μόνο την αρχή του ορισμού της παραοικονομίας. Αυτό δεν σημαίνει πως ότι δεν καταγράφεται στις στατιστικές υπηρεσίες δεν δηλώνεται στις αρμόδιες φορολογικές αρχές και αντίστροφα. Από την άλλη πλευρά όμως μπορεί να υπάρχει παραοικονομία χωρίς φοροδιαφυγή και φοροδιαφυγή χωρίς παραοικονομία.

Η φοροδιαφυγή είναι μέρος τόσο της επίσημης οικονομίας όσο και της παραοικονομίας και παρά το γεγονός ότι η παραοικονομία δεν καταγράφεται στις επίσημες στατιστικές υπηρεσίες, μέρος της καταλήγει στην καταβολή φόρων, εξαιτίας των μεταγενέστερων συναλλαγών στην επίσημη οικονομία (Ernst & Young, 2016).

1.8.2. Η έννοια της διαφθοράς

Αν και η διαφθορά είναι ένα φαινόμενο που εξετάζεται από πολλές πλευρές και εδώ δεν έχει αποδοθεί ένας κοινός ορισμός. Για αρκετά χρόνια οι περισσότεροι μελετητές διερευνούσαν το φαινόμενο αυτό αναφερόμενοι αποκλειστικά στην διαφθορά που υφίσταται στην Δημόσια Διοίκηση (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2012).

Στο πλαίσιο αυτό ένας κοινός αποδεκτός ορισμός για τη διαφθορά αποτελεί: «*Η κατάχρηση δημόσιας εξουσίας για ιδιωτικό όφελος*» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018). Περιλαμβάνει την κατάχρηση δημόσιας εξουσίας που κατέχει κάποιος, για ίδιο όφελος

ή τρίτων όπως της οικογένειάς του ή των φίλων του. Αποτελεί ένα φαινόμενο με οικονομικές, κοινωνικές πολιτικές και πολιτιστικές διαστάσεις (Ακρίβου, 2020).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2003, θέλοντας να συμπεριλάβει στον ορισμό της διαφθοράς και τον ιδιωτικό τομέα ενστερνίστηκε τον ορισμό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) όπου ως διαφθορά θεωρείται: «*Η κατάχρηση εξουσίας για ιδιωτικό όφελος*» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2012). Δηλαδή διαφθορά υπάρχει όταν κάποιο άτομο προκειμένου να επωφεληθεί, προσφέρει υλική ή άυλη ανταμοιβή σε ένα άτομο που κατέχει εξουσία (στον ιδιωτικό ή δημόσιο τομέα) για να εκτελέσει ή να μην εκτελέσει μια πράξη κατά παράβαση των καθηκόντων που ασκεί (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2012).

Υπάρχουν διαφορετικά είδη διαφθοράς τα οποία περιλαμβάνουν τη δωροδοκία ή τον χρηματισμό, τον εκβιασμό, το νεποτισμό, την κατάχρηση ή υπεξαίρεση χρημάτων, την δωροληψία και την απάτη. Σύμφωνα με την Ακρίβου (2020), εντοπίζεται σε όλες τις κυβερνήσεις και σε όλα τα κράτη (αναπτυσσόμενα ή αναπτυγμένα) με υψηλά ποσοστά σε ορισμένες περιπτώσεις καταστρέφοντας όλους τους υγιείς τομείς του. Παραδείγματα διαφθοράς αποτελούν: Η καταβολή χρηματικών ποσών από τις επιχειρήσεις με τη μορφή δώρου για την παροχή δημοσίων υπηρεσιών ή χορήγησης αδειών, η ευνοϊκή πρόσβαση σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, οι άνομες προσλήψεις στο δημόσιο τομέα, οι πλημμελείς φορολογικοί έλεγχοι, οι παράνομες πληρωμές στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης κ.α..

Το κόστος από την συμμετοχή σε φαινόμενα διαφθοράς είναι πολύ μεγάλο σε διεθνές επίπεδο. Συγκεκριμένα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011), ανακοίνωσε ότι η απώλεια εσόδων στην Ένωση προσεγγίζει τα 120 δις ευρώ κάθε χρόνο που αντιστοιχεί σε 1,10% ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ενώ σύμφωνα με υπολογισμούς της Παγκόσμιας Τράπεζας σε διεθνές επίπεδο το κόστος της διαφθοράς ανέρχεται περίπου στα 1000 δις δολάρια, δηλαδή 770 δις ευρώ (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2012).

Σύμφωνα με έρευνα από το διεθνή οργανισμό Διεθνή Διαφάνεια για τον Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς (Corruption Perceptions Index – CPI) στον δημόσιο τομέα, ανάμεσα σε 180 χώρες, η Ελλάδα το 2021 συγκέντρωσε 49 πόντους και κατατάχθηκε στην 58^η θέση παγκοσμίως, έναντι 50 πόντων το 2020. {από το 0 (πολύ διαφθορά) έως 100 (καθόλου διαφθορά)}, ενώ παγκοσμίως τα επίπεδα διαφθοράς την τελευταία δεκαετία, παραμένουν σταθερά, με το 86% των χωρών να παρουσιάζουν ανεπαίσθητη ή και καθόλου πρόοδο (Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, 2022).

1.8.3. Διαφθορά και παραοικονομία

Η διαφθορά αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αιτίες ύπαρξης και μεγέθυνσης του φαινομένου της παραοικονομίας, δημιουργώντας αρνητικές συνέπειες στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική μιας χώρας επηρεάζοντας σημαντικά τα δημόσια έσοδα και τις δαπάνες.

Εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι, χώρες που έχουν υψηλό δείκτη διαφθοράς εμφανίζουν και μεγάλη παραοικονομία με επακόλουθο την αυξημένη φοροδιαφυγή. Οι επιχειρήσεις καταφεύγουν προς την παραοικονομία λόγω της μεγάλης διαφθοράς και τη ροπή προς παράνομες οικονομικές δραστηριότητες. Σημαντική αιτία ύπαρξης της διαφθοράς αποτελεί η κοινωνική, πολιτική και οικονομική υπανάπτυξη (Βαβούρας, I. & Βαβούρα Χ., 2019). Οι Johnson, Kaufmann και Zoido-Lobaton (1998) μελετώντας την σχέση μεταξύ παραοικονομίας και διαφθοράς, σε μια κλίμακα από το 0 έως το 6 όπου το 0 δείχνει μεγάλη διαφθορά και το 6 τη μικρότερη, διαπίστωσαν ότι μια αύξηση της διαφθοράς κατά μία μονάδα, συντελεί σε μείωση της παραοικονομίας κατά 5,1%. Άλλες έρευνες έδειξαν ότι χώρες που παρουσιάζουν μεγαλύτερη διαφθορά, εμφανίζουν μεγαλύτερη φτώχεια, αναδιανομή του εισοδήματος και χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι εμφανίζεται σε μεγάλη έκταση σε Κυβερνήσεις φτωχών χωρών χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αν αναπτυχθεί και εκσυγχρονιστεί θα εξαλειφτεί. Απλά θα αλλάξει μορφή (Βαβούρας, Μανωλάς 2005).

Ο Esaku (2021), μελετώντας για τη διαφθορά στην Ουγκάντα και αν αυτή συμβάλει στην άνοδο της παραοικονομίας, διαπίστωσε ότι υπάρχει μια θετική σχέση μεταξύ της διαφθοράς και του μεγέθους της παραοικονομίας τόσο μακροπρόθεσμα όσο και βραχυπρόθεσμα. Απέδειξε δηλαδή ότι υπάρχει μια συμπληρωματική σχέση μεταξύ των δυο αυτών φαινομένων και ότι η αύξηση της διαφθοράς συμβάλει στην αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας και αντιστρόφως.

Οι Βαβούρας I., Βαβούρα Χ. (2019), υποστήριξαν ότι η έκταση της παραοικονομίας εξαρτάται από την ικανότητα των αρμόδιων υπηρεσιών να την περιορίσουν (βαθμός οργάνωσης των υπηρεσιών), από τη διάρθρωση του φορολογικού συστήματος καθώς και από την έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Η παραοικονομία είναι κυρίως «*πρόβλημα κοινωνικής ανάπτυξης*» ο βαθμός της οποίας προσδιορίζει το επίπεδο της φορολογικής συνείδησης και κατά συνέπεια την ανάλογη μεταβολή στα δημόσια έσοδα. Ο Esaku (2021), πρότεινε την καταδίωξη των πολιτικών που εκμεταλλεύονται την εξουσία τους και την επιρροή τους παρακάμπτοντας τους θεσμούς. Η υιοθέτηση θεσμικών μεταρρυθμίσεων για τον περιορισμό της πελατείας των πολιτικών, θα

συμβάλει στον περιορισμό της διαφθοράς και ακολούθως της παραοικονομίας. Ο εντοπισμός και η τιμωρία των δημοσίων λειτουργών που συμμετέχουν σε φαινόμενα διαφθοράς για ιδιωτικό όφελος, μέσω αυστηρών ποινών, θα συμβάλει επίσης στην αντιμετώπιση της άτυπης οικονομίας.

Επομένως, εξαιτίας της μεγάλης σχέσης που υπάρχει μεταξύ της των φαινομένων της διαφθοράς και της παραοικονομίας, η αποτελεσματική αντιμετώπιση της διαφθοράς θα συμβάλει σημαντικά και στον περιορισμό της παραοικονομίας.

1.8.4. Διαφθορά και φοροδιαφυγή

Ο Τάτσος (2012), αναλύοντας τη σχέση μεταξύ διαφθοράς και φοροδιαφυγής, υποστήριξε ότι η διαφθορά είναι μια πράξη αντίδρασης και εμφανίζεται όταν υπάρχουν οι ανάλογες συνθήκες. Στη φορολογία εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους όπως είναι ο πλημμελής φορολογικός έλεγχος, η διευκόλυνση στο λαθρεμπόριο καυσίμων κ.α. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση των δημοσίων εσόδων και κατ' επέκταση την αύξηση του φορολογικού βάρους των πολιτών, εφόσον μέρος των χρηματικών ποσών καταλήγει στα χέρια των επίορκων δημοσίων υπαλλήλων. Οι παράγοντες που επηρεάζουν τη διαφθορά είναι μεταξύ άλλων ο βαθμός διακριτικής ευχέρειας που έχουν τα στελέχη της φορολογικής διοίκησης στη λήψη αποφάσεων, η μέθοδος πρόσληψής τους, το επίπεδο της αμοιβής τους, η αποτελεσματικότητα εντοπισμού των φαινομένων αυτών καθώς και το επίπεδο των ποινών όταν αποκαλυφθούν.

Η Ελλάδα κατατάσσεται στην πρώτη θέση μεταξύ των διεφθαρμένων κρατών - μελών της ΕΕ. Σύμφωνα με έκθεση που δημοσιεύτηκε από τον ΟΟΣΑ (OECD, 2011), το 98,00% των πολιτών πιστεύει ότι η διαφθορά αποτελεί ένα από τα κυριότερα προβλήματα της χώρας μας. Η απουσία διαφάνειας στη δημόσια διοίκηση και η απροθυμία του κράτους να περιορίσει τα φαινόμενα διαφθοράς συμβάλει στην έλλειψη εμπιστοσύνης από την πλευρά των φορολογουμένων και τη μη συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις τους. Δημιουργεί ισχυρό κίνητρο για φοροδιαφυγή, εφόσον οι πολίτες θεωρούν ότι τα έσοδα από τους φόρους δεν θα αξιοποιηθούν κατάλληλα από το κράτος (Ernst & Young, 2016).

Σε μία έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Schneider (2015), σχετικά με την παραοικονομία την φοροδιαφυγή και την διαφθορά σε χώρες του ΟΟΣΑ, διαπιστώθηκε ότι η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση και η αυστηρότητα των νόμων συμβάλουν στην μεγέθυνση των φαινομένων αυτών και στην μείωση του αισθήματος ηθικής από τους πολίτες. Αντίθετα αν το κράτος είναι ανταποδοτικό, προσφέρει υπηρεσίες υψηλής ποιότητας με λιγότερη διαφθορά, μειώνοντας το φορολογικό βάρος,

το αίσθημα ηθικής των πολιτών θα ενισχυθεί και θα περιοριστεί η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες αύξησης του φαινομένου της διαφθοράς στη χώρα μας, έχει θεωρηθεί ότι αποτελεί η χαμηλή απολαβή αποδοχών των δημοσίων υπαλλήλων ιδιαίτερα κατά την περίοδο της κρίσης όπου οι μισθοί τους μειώθηκαν δραματικά. Στις ανεπτυγμένες χώρες οι ελάχιστες αποδοχές των ελεγκτών αποτελούν το 134% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ ενώ στην χώρα μας οι αντίστοιχες αποδοχές είναι κάτω από το 50%. Ιδιαίτερα οι αποδοχές των νεοπροσληφθέντων υπαλλήλων είναι τόσο μικρές με αποτέλεσμα το κίνητρο για ένα αποτελεσματικό και αποδοτικό έργο να είναι ελάχιστο έως μηδαμινό. Αναγνωρίζοντας το γεγονός ότι οι ελεγκτές μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στον περιορισμό της φοροδιαφυγής είναι σημαντικό να αυξηθούν και να εναρμονιστούν οι αποδοχές τους με αυτές των ανεπτυγμένων κρατών ως μέτρο μείωσης της διαφθοράς (Ernst & Young, 2016).

Η εξάλειψη της διαφθοράς είναι ζωτικής σημασίας για την ελαχιστοποίηση της φοροδιαφυγής και απαιτούνται συντονισμένες και εκτεταμένες προσπάθειες για τον περιορισμό της με πολιτική βούληση. Οι πολίτες δεν είναι πρόθυμοι να πληρώσουν τους φόρους που τους αναλογούν, αν θεωρούν ότι τα χρήματά τους τα σφετερίζονται άτομα που κατέχουν εξουσία αντί να χρησιμοποιούνται για κοινωνικές παροχές. Πρέπει να ληφθούν μέτρα που περιορίζουν τη ζήτηση διαφθοράς στον ιδιωτικό τομέα και την προσφορά διαφθοράς στον δημόσιο τομέα (απλοποιημένο θεσμικό πλαίσιο, σαφείς διατάξεις, θέσπιση χρονικών ορίων στη διεκπεραίωση υποθέσεων από τις δημόσιες υπηρεσίες). Επιπλέον απαιτείται επανέλεγχος των φορολογικών υποθέσεων που έχουν διενεργηθεί από ελεγκτές, αντικειμενικοποίηση των φορολογικών ελέγχων, υποβολή πόθεν έσχεσ και επιβολή αυστηρότερων κυρώσεων σε όσους συμμετέχουν σε φαινόμενα διαφθοράς (Τάτσος, 2012).

1.9. Παράγοντες που επηρεάζουν την εξέλιξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής

Όπως προαναφέρθηκε την συνολική οικονομική δραστηριότητα συνθέτουν η επίσημη οικονομία, η ανεπίσημη, καθώς και άτυπη οικονομική δραστηριότητα. Η ύπαρξη της παραοικονομίας όπως και της φοροδιαφυγής δεν είναι η ίδια σε όλες τις χώρες. Επίσης δεν εμφανίζουν όλοι οι φορολογούμενοι την ίδια τάση για φοροδιαφυγή. Αυτή η διαπίστωση οδήγησε πολλούς μελετητές να ερευνήσουν τα αίτια και τους παράγοντες που ωθούν τα άτομα στη παραοικονομία και στη φοροδιαφυγή. Στη βιβλιογραφία υπάρχει μια ευρύτερη αποδοχή για τα αίτια που καθορίζουν το μέγεθος αυτών των φαινομένων. Οι παράγοντες που τα επηρεάζουν δεν είναι μόνο οικονομικοί αλλά και

κοινωνικοί ή ψυχολογικοί, πολιτικοί κ.α. οι οποίοι διαφέρουν από χώρα σε χώρα (Τάτσος, 2012).

1.9.1 Τα αίτια ύπαρξης της παραοικονομίας

Οι Βουγιατζή, *et.al.*, (2022), αναφέρουν πως οι Schneider & Enste (2000) υποστήριξαν, ότι οι οικονομικοί παράγοντες αιτιολογούν μόνο κατά ένα μέρος τις ανεπίσημες οικονομικές δραστηριότητες. Τα άτομα και οι επιχειρήσεις μπορούν να οδηγηθούν σε παράνομες οικονομικές δραστηριότητες και από ψυχολογικούς ή και κοινωνικούς παράγοντες, όπως η ιδιότητα των θεσμών, οι δημόσιες υπηρεσίες, το φορολογικό ήθος, καθώς και πολιτικοί παράγοντες, όπως το πολίτευμα, οι νόμοι και οι αποφάσεις της πολιτικής εξουσίας.

Οι σημαντικότεροι παράγοντες όπως αυτοί αναλύονται στη βιβλιογραφία: Παλαιολόγου και Κασσάρ, (2003), Βαβούρας Ι. και Βαβούρα Χ., (2019), κ.α. και στο διαδίκτυο αποτελούν:

α) *Το μέγεθος της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης.* Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές στην άμεση και έμμεση φορολογία (φορολογία εισοδήματος, Φ.Π.Α., λοιποί έμμεσοι φόροι), το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης και οι δυσβάστακτες ασφαλιστικές εισφορές αποτελούν ένα ισχυρό κίνητρο για φοροδιαφυγή επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό το μέγεθος της παραοικονομίας. Οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά προκειμένου να αποφύγουν την υψηλή φορολογική επιβάρυνση αποκρύπτουν ένα σημαντικό τμήμα των εσόδων τους που προέρχεται από δεύτερη απασχόληση ή από αυτοαπασχόληση. Οι υψηλοί έμμεσοι φόροι θεωρείται ότι αποτελούν πιο ισχυρό κίνητρο, που εκδηλώνεται μεταξύ των συναλλασσομένων (αγοραστών και πολιτών) για αμοιβαίο όφελος, δυσχεραίνοντας έτσι τον εντοπισμό της παραοικονομίας.

Επίσης και στις υψηλές ασφαλιστικές εισφορές παρατηρείται μια σύμπτωση συμφερόντων, η οποία συνδέεται με την δήλωση χαμηλότερου εισοδήματος από την πλευρά των εργαζομένων, με αποτέλεσμα την καταβολή χαμηλότερων εισφορών τόσο από την πλευρά των ιδίων όσο και από την πλευρά των εργοδοτών (εισφοροδιαφυγή).

Σύμφωνα με τους Schneider and Enste (2004), η αύξηση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης αποτελεί ένα από τους κυριότερους αν όχι τους κυριότερους παράγοντες μεγέθυνσης της σκιώδους οικονομίας. Έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί αποδεικνύουν το παραπάνω συμπέρασμα. Ενδεικτικά ο Cebula (1997) διαπίστωσε ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ), μία αύξηση του οριακού φορολογικού

συντελεστή κατά μια ποσοστιαία μονάδα στον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων οδηγεί σε αύξηση της παραοικονομίας κατά 1,4 ποσοστιαίες μονάδες. Επίσης οι Chianini, Marzano και Schneider (2008) υπολόγισαν ότι, μία αύξηση της φοροδιαφυγής κατά 1 ποσοστιαία μονάδα οδηγεί σε αύξηση του φορολογικού συντελεστή κατά 0,30% (Manolas, *et.al.*, 2013).

β) Το μέγεθος της ανεργίας και οι κοινωνικές παροχές. Το ύψος της ανεργίας επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τα κίνητρα για ανεύρεση εργασίας ειδικά όταν παρέχονται στους ανέργους επιδόματα ανεργίας. Τα επιδόματα και οι υψηλές κοινωνικές παροχές από το Κράτος, σε απόρους και σε άτομα με χαμηλό εισόδημα, λειτουργούν ως αντικίνητρο σε αυτούς που τις επωφελούνται, εφόσον έχοντας έτσι εξασφαλίσει κάποιο εισόδημα, δέχονται να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους με χαμηλότερη αμοιβή, δραστηριοποιούμενοι στην παραοικονομία αντί στην επίσημη οικονομία.

γ) Οι ύπαρξη θεσμικών περιορισμών και ελέγχων. Ένας άλλος λόγος που επηρεάζει το μέγεθος της παραοικονομίας είναι ο βαθμός δυσκαμψίας στην αγορά εργασίας που αυξάνει το κόστος της. Εμφανίζεται με τη μορφή νόμων ή θεσμικών περιορισμών που αφορούν στην αγορά εργασίας την απασχόληση αλλοδαπών κ.α. Επιβάλλονται είτε γιατί κάποιες οικονομικές δραστηριότητες είναι παράνομες (λαθρεμπόριο, τοκογλυφία, διακίνηση ναρκωτικών) είτε για την προστασία της εργασίας και της κατανάλωσης (κατώτατα όρια στους μισθούς και στα ημερομίσθια, συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής, άδεια εργασίας στους αλλοδαπούς). Έχει υποστηριχθεί ότι εξαιτίας των περιορισμών αυτών θα υπήρχε παραοικονομία ακόμα και αν δεν υπήρχε φορολογία, διότι αυξάνουν το κόστος εργασίας στην επίσημη οικονομία, παρακινώντας τις επιχειρήσεις να απορροφήσουν εργασία από τη δευτερεύουσα αγορά (παράνομοι οικονομικοί μετανάστες, συνταξιούχοι, κ.α.) με κατώτερους όρους από τους επίσημα αποδεκτούς. Επίσης έχει αποδειχτεί ότι η μείωση των ωρών εργασίας και η πρόωρη συνταξιοδότηση συμβάλουν στην ανάπτυξη της παραοικονομίας λόγω του αυξανόμενου διαθέσιμου χρόνου.

Εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει ότι η αύξηση του αριθμού των κρατικών ρυθμίσεων σε μια χώρα, οδηγεί σε αύξηση των δραστηριοτήτων που κινούνται στα πλαίσια της σκιάδης οικονομίας. Ειδικότερα, οι Friedman, Johnson, Kaufmann και Zoido-Lobaton (2000), διενεργώντας έρευνα σε 76 χώρες (αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες) διαπίστωσαν ότι η αύξηση κατά μία μονάδα του «δείκτη των κανονισμών» αύξησε το μέγεθος της σκιάδης οικονομίας κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες. Τα συμπεράσματα των ερευνών δείχνουν πως οι φορείς της οικονομικής πολιτικής πρέπει να δώσουν έμφαση

περισσότερο στην αποτελεσματικότητα και στη βελτίωση των μέτρων και των ρυθμίσεων παρά στην αύξησή τους (Manolas, *et.al.*, 2013).

δ) *Ο βαθμός ανάπτυξης μιας οικονομίας.* Ο βαθμός της οικονομικής ανάπτυξης θεωρείται ότι συμβάλει θετικά στο μέγεθος της παραοικονομίας. Όταν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι χαμηλό, τότε τα άτομα προκειμένου να εξασφαλίσουν τα προς το ζην καταφεύγουν στην παραοικονομία και ιδιαίτερα στον τομέα της παροχής υπηρεσιών (Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003).

Ο Κοψιάυτης (2011), υποστηρίζει ότι σε έρευνες που έχουν γίνει για τη σχέση ανάμεσα στην παραοικονομία και στη φοροδιαφυγή έχουν δώσει διαφορετικά αποτελέσματα. Άλλες δείχνουν μια θετική σχέση, δηλαδή όσο αναπτύσσεται η οικονομία αναπτύσσεται και η παραοικονομία και άλλες μία αρνητική σχέση η οποία σχετίζεται με την ύφεση και τον πληθωρισμό.

ε) *Ο ρόλος του κράτους και ο βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας.* Παρατηρείται πολλές φορές, το κράτος να ανέχεται την ύπαρξη της παραοικονομίας, επειδή εξυπηρετεί τα συμφέροντα ορισμένων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων τα οποία με κάποιο τρόπο επηρεάζουν τις αποφάσεις των φορέων της οικονομικής πολιτικής. Μερικές φορές ακόμη η παραοικονομία ενισχύεται από το κράτος, επειδή θεωρείται ότι έτσι εκπληρώνονται βασικοί στόχοι της οικονομικής πολιτικής όπως η αύξηση της απασχόλησης και της οικονομικής μεγέθυνσης. Έτσι, για διάφορους οικονομικούς κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους οι έλεγχοι και οι απαγορεύσεις από το Κράτος ατονούν, με αποτέλεσμα την αύξηση της παραοικονομίας.

Ταυτόχρονα το επίπεδο της «φορολογικής συνείδησης» ή της «φορολογικής ηθικής» είναι ένα χαρακτηριστικό που επηρεάζει τα άτομα που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία. Εάν τα άτομα θεωρούν ότι οι φορείς της οικονομικής πολιτικής δρουν αναποτελεσματικά και επιδιώκουν να τους αφαιρέσουν μέρος του εισοδήματός τους για να το δαπανήσουν αναποτελεσματικά και όχι για την αύξηση της ευημερίας τους, τότε τα κίνητρα να δραστηριοποιηθούν στην παραοικονομία είναι ισχυρά.

Το μέγεθος της παραοικονομίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την ικανότητα και την προσπάθεια των αρμόδιων φορέων της οικονομικής πολιτικής να την περιορίσουν. Αν το υφιστάμενο φορολογικό και ασφαλιστικό σύστημα παρέχει δυνατότητες δραστηριοποίησης στην παραοικονομία, αυτό μπορεί να περιοριστεί με αυστηρότερους και αποτελεσματικότερους ελέγχους. Το μέγεθος της φοροδιαφυγής και κατ'επέκταση της παραοικονομίας επηρεάζεται από το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης καθώς και από τον κίνδυνο εντοπισμού και παραδειγματικής τιμωρίας

αυτών που φοροδιαφεύγουν. Απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου το κράτος να καταφέρει να περιορίσει τη φοροδιαφυγή αποτελούν, ο βαθμός οργάνωσης των φορολογικών υπηρεσιών, η δομή και η διάρθρωση του υπάρχοντος φορολογικού συστήματος καθώς και ο βαθμός λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών οντοτήτων (Βαβούρας Ι. & Βαβούρα Χ., 2019).

1.9.2 Τα αίτια ύπαρξης της φοροδιαφυγής

Έρευνες έδειξαν ότι οι αίτιες που προκαλούν την φοροδιαφυγή είναι ίδιοι τόσο σε εθνικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Διαφέρουν όμως στο βαθμό και στον τρόπο που προσδιορίζεται το μέγεθος της φοροδιαφυγής σε κάθε χώρα (Κορομηλάς, 2018). Σύμφωνα με το Υπ. Οικονομικών (2011), τα άτομα που φοροδιαφεύγουν δρουν με διαφορετικούς τρόπους κάθε φορά, ακολουθώντας σε κάθε περίπτωση τις νομοθετικές διατάξεις αλλά και το πώς εξελίσσεται η οικονομία.

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που οδηγούν τόσο τα άτομα όσο και τις επιχειρήσεις προς τη φοροδιαφυγή κατά τους Τάτσο (2012), Βαβούρας Ι. και Βαβούρα Χ. (2019), αποτελούν:

α) *Το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο των πολιτών.* Όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο κοινωνικής ανάπτυξης η ροπή προς τη φοροδιαφυγή είναι εκτεταμένη διότι οι πολίτες θεωρούν ότι ο μηχανισμός του κράτους είναι αναποτελεσματικός και δεν μπορούν να αντιληφθούν ότι τα φορολογικά έσοδα χρησιμοποιούνται για να χρηματοδοτήσουν δημόσιες δαπάνες για κοινωνικό όφελος. Κατά συνέπεια επικρατεί η ικανοποίηση των ατομικών τους αναγκών και όχι των κοινωνικών. Αντίθετα όσο οι πολίτες έχουν αυξημένο μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο τόσο αυξημένο είναι και το επίπεδο της φορολογικής τους συνείδησης και κατά συνέπεια τόσο περιορίζεται η ροπή τους προς την φοροδιαφυγή. Είναι πρόθυμοι να συμβάλουν στην χρηματοδότηση των δημοσίων δαπανών και στην ανάπτυξη της κοινωνικής ευημερίας.

β) *Ο τρόπος διαχείρισης των εσόδων από την κυβέρνηση.* Εάν η διαχείριση των δημοσίων εσόδων από την κυβέρνηση είναι συνετή και ορθολογική, προς όφελος της κοινωνίας, τότε η ροπή των φορολογουμένων προς τη φοροδιαφυγή είναι μικρότερη. Το επίπεδο της «φορολογικής συνείδησης» των πολιτών αυξάνεται διότι αντιλαμβάνονται ότι το όφελος από τις δημόσιες δαπάνες είναι αντίστοιχο της φορολογικής τους επιβάρυνσης.

γ) *Το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης.* Οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές (άμεσοι και έμμεσοι) συμβάλουν σε μεγάλο βαθμό στη ροπή των φορολογουμένων για φοροδιαφυγή. Όσο υψηλότεροι είναι οι φορολογικοί συντελεστές τόσο μειώνεται το

διαθέσιμο εισόδημα των φορολογουμένων και η δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις προσωπικές τους ανάγκες. Κατά συνέπεια το κίνητρο για φοροδιαφυγή αυξάνεται δεδομένου ότι το όφελος από την απόκρυψη των εισοδημάτων τους είναι μεγαλύτερο.

Έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχει θετική σχέση ανάμεσα στο επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης και φοροδιαφυγής. Δηλαδή όσο αυξάνουν οι φορολογικοί συντελεστές αυξάνει και το κίνητρο για φοροδιαφυγή εφόσον η αποφυγή των φόρων θα αυξήσει το διαθέσιμο εισόδημά τους. Όμως η άποψη αυτή δεν θεωρείται τόσο απλή διότι μια μείωση των φορολογικών συντελεστών δεν συνεπάγεται απαραίτητα και αύξηση των φορολογικών εσόδων, διότι αν και μπορεί να προκληθεί αύξηση του δηλωθέντος εισοδήματος, τα εισοδήματα που φορολογούνταν με υψηλό φορολογικό συντελεστή, μετά τη μείωση του συντελεστή θα φορολογούνται ελαφρύτερα. Έτσι επειδή είναι δύσκολο να προσδιοριστεί η επίδραση που θα έχει μια μείωση του φορολογικού συντελεστή στα φορολογικά έσοδα το ύψος του φορολογικού συντελεστή πρέπει να προσδιορίζεται και με άλλα αναδιανεμητικά και σταθεροποιητικά κίνητρα και όχι ως μέσο για να αντιμετωπιστεί η φοροδιαφυγή (Τάτσος, 2012).

δ) *Ο βαθμός οργάνωσης της οικονομίας και της αγοράς.* Στις οργανωμένες οικονομίες η τάση για φοροδιαφυγή είναι περιορισμένη λόγω του μεγάλου βαθμού λογιστικής οργάνωσης των οικονομικών μονάδων καθιστώντας έτσι πιο εύκολο το έργο των φορολογικών οργάνων. Αντίθετα όταν σε μία οικονομία υπάρχουν πολλές μικρές επιχειρήσεις, η λογιστική οργάνωση των επιχειρήσεων είναι χαμηλή και ο έλεγχος από τις φορολογικές αρχές καθίσταται δύσκολος (Τάτσος, 2012).

ε) *Η διάρθρωση και η αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος.* Η πολυνομία και τα κενά που προκαλούνται μέσα από τη νομοθεσία ενισχύουν τη φοροδιαφυγή ή ακόμα και τη φοροαποφυγή. Η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος δημιουργεί σύγχυση τόσο στους φορολογούμενους όσο και στους φορολογικούς ελεγκτές καθιστώντας δύσκολο το ελεγκτικό τους έργο (Κορομηλάς, 2018). Η διάρθρωση και η εσωτερική συνοχή του φορολογικού συστήματος είναι εξίσου σημαντική καθώς και ο τρόπος που επιβάλλονται οι φόροι. Οι δυνατότητες φοροδιαφυγής είναι περιορισμένες όταν οι φόροι επιβάλλονται στο στάδιο της παραγωγής από ότι αν επιβάλλονταν στο στάδιο της κατανάλωσης, διότι οι μεγάλες επιχειρήσεις τηρούν οργανωμένα λογιστικά αρχεία και είναι ευκολότερο να ελεγχθούν.

Η σωστή οργάνωση και η αποτελεσματικότητα των φορολογικών υπηρεσιών περιορίζει την τάση για φοροδιαφυγή, ειδικότερα αν είναι εξοπλισμένες με σύγχρονα πληροφοριακά συστήματα. Το επίπεδο εκπαίδευσης και ηθικής των ελεγκτών καθορίζει

το σωστό σχεδιασμό στη λειτουργία του φορολογικού συστήματος και την αποφυγή φαινομένων διαφθοράς.

Η δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών ενθαρρύνει τις οικονομικές μονάδες μειώνοντας την τάση τους για φοροδιαφυγή. Η άδικη κατανομή του φορολογικού βάρους και οι αδικαιολόγητες φορολογικές απαλλαγές σε επιχειρήσεις που ως γνωστό φοροδιαφεύγουν, αυξάνουν τη ροπή για φοροδιαφυγή, διότι διαταράσσονται οι όροι του ανταγωνισμού με αυτές που δεν φοροδιαφεύγουν. Αναπόφευκτα για λόγους άμυνας ωθούνται και αυτές στη φοροδιαφυγή (Τάτσος, 2012).

στ) *Η ποιότητα της διακυβέρνησης.* Η διακυβέρνηση ως ευρύτερη έννοια, είναι γενικότερα οι διαδικασίες και τα συστήματα λήψης και εφαρμογής των αποφάσεων μίας κοινωνίας. Σε επίπεδο μίας χώρας έχει τρεις διαστάσεις: α) τη θεσμική διάσταση που παραπέμπει στον σεβασμό των πολιτών και του κράτους στους θεσμούς της χώρας β) Την οικονομική διάσταση που εκφράζει την ικανότητα μιας κυβέρνησης να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τα δημόσια έσοδα και γ) την πολιτική διάσταση που παραπέμπει στη διαδικασία επιλογής, αξιολόγησης και αντικατάστασης των φορέων της κρατικής εξουσίας.

Όταν υπάρχει καλή διακυβέρνηση, δηλαδή όταν το κράτος είναι αποτελεσματικό, το δικαστικό σύστημα λειτουργεί αυτόνομα και χωρίς περιορισμούς και η δημόσια διοίκηση λογοδοτεί για τις πράξεις της, τότε η φοροδιαφυγή περιορίζεται (Βαβούρας Ι. Βαβούρα Χ., 2019).

ζ) *Η Αυστηρότητα των ποινών και η πιθανότητα εντοπισμού της φοροδιαφυγής.* Όσο πιο αυστηρές είναι οι κυρώσεις που επιβάλλονται και όσο μεγαλύτερες είναι οι πιθανότητες εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν τόσο μεγαλύτερες είναι και οι πιθανότητες μείωσης του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Αν και τα δύο μέτρα συντελούν στην αποφυγή της φοροδιαφυγής, εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι ανάμεσα στην αυστηρότητα των κυρώσεων και στον κίνδυνο εντοπισμού της φοροδιαφυγής, πιο αποτελεσματικός παράγοντας για τη μείωση της φοροδιαφυγής αποτελεί το πρώτο μέτρο (Κανελλόπουλος *et al.*, 1995).

Κατόπιν των ανωτέρω γίνεται σαφές ότι η φοροδιαφυγή επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική της χώρας μας, όσον αφορά στη διανομή του εισοδήματος και στην μείωση του δημόσιου χρέους λόγω του περιορισμού των δημοσίων εσόδων, που έχει ως επακόλουθο την αύξηση των φορολογικών συντελεστών, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο και θέματα φορολογικής δικαιοσύνης

εξαιτίας των διαφορετικών βαρών που επωμίζονται άτομα με την ίδια φοροδοτική ικανότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ

Παρόλο που η παραοικονομία όπως και η φοροδιαφυγή αποτελούν ένα πάρα πολύ σημαντικό πρόβλημα για την Ελλάδα, μόλις τις τελευταίες δεκαετίες και συγκεκριμένα από τη δεκαετία του '90 άρχισε το ενδιαφέρον για την μελέτη και την εκτίμηση των φαινομένων. Αιτία αποτέλεσαν οι διαρθρωτικές αλλαγές που έπρεπε γίνουν, προκειμένου να εκπληρωθούν τα κριτήρια ονομαστικής σύγκλισης που τέθηκαν με τη συνθήκη του Maastricht. Αυτός ήταν και ένας από τους κυριότερους λόγους που ώθησε τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, να αντιληφθούν τη μεγάλη σημασία αυτών των φαινομένων και να προσπαθήσουν να περιορίσουν το μέγεθος της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής προκειμένου να επιτευχθεί η μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους.

Η έλλειψη ενδιαφέροντος στην Ελλάδα για τον περιορισμό των φαινομένων αυτών σύμφωνα με τους Βαβούρα και Καραβίτη (1997), αποτέλεσε η ανοχή που έδειχναν οι ασκούντες την οικονομική πολιτική για την αποφυγή προβλημάτων εξαιτίας του μεγάλου αριθμού μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων που υπάρχουν στην χώρα μας (Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003; Νάστας, 2007).

Οι Schneider and Enste (2000), μελετώντας το φαινόμενο της παραοικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στον ΟΟΣΑ διαπίστωσαν ότι η Ελλάδα κατατάσσεται στην πρώτη θέση με ποσοστό (30,1%) του ΑΕΠ. Την περίοδο 2001/2002 με βάση συλλογή εκτιμήσεων της CESifo (2003), η παραοικονομία στην Ελλάδα έδειξε ότι εμφάνιζε ποσοστό 28,5% του ΑΕΠ, το μεγαλύτερο ποσοστό από όλα τα κράτη – μέλη της ΕΕ-15 (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α)

2.1 Η έκταση της παραοικονομίας στην Ελλάδα και οι παράγοντες που την επηρεάζουν

Στην χώρα μας σύμφωνα με τους Μαραγκός *et al.*, (2020), τα υψηλά επίπεδα διαφθοράς σε συνδυασμό με τα χρηματοοικονομικά σκάνδαλα και την πολιτική και οικονομική αστάθεια που επικρατούσε, συντέλεσαν στην οικονομική κρίση του 2010, με την παραοικονομία να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο άλλοτε διεγείροντας την ελληνική οικονομία και άλλοτε εμποδίζοντας την ανάκαμψή της.

2.1.1 Εκτιμήσεις του μεγέθους της παραοικονομίας στη χώρα μας

Έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί σχετικά με το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα, δείχνουν ότι οι οικονομικές δραστηριότητες που δεν εμφανίζονται στο επίσημο ΑΕΠ είναι πολύ υψηλές χωρίς να εμφανίζονται σημάδια περιορισμού της. Μια πρώτη προσπάθεια εκτίμησης του μεγέθους της παραοικονομίας στην χώρα μας πραγματοποιήθηκε το 1987 από τον Παυλόπουλο. Από την μελέτη που διενεργήθηκε διαπιστώθηκε ότι το 1984 το μέγεθος της παραοικονομίας στη χώρα μας ανερχόταν τουλάχιστον στο 30% του επίσημου ΑΕΠ. Με βάση τις εκτιμήσεις αυτές ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά εμφανίστηκαν στον κλάδο των κατασκευών (71,10%), των κατοικιών (90,90%), στην παροχή υπηρεσιών (64,90%), στην υγεία και στην εκπαίδευση κατά (30,10%), και τέλος στις μεταφορές και στις επικοινωνίες κατά (29,70%) (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α).

Ανεξάρτητα από την μέθοδο εκτίμησης της παραοικονομίας, η έκτασή της στη χώρα μας είναι πολύ μεγάλη. Διάφορες μελέτες που αναφέρονται στην μετά το 2000 περίοδο, υπολόγισαν ότι το μέγεθός της κυμαίνεται μεταξύ του 26% και 28% του ΑΕΠ. Ποσοστό αξιοσημείωτο το οποίο πρέπει να ωθήσει τους φορείς της οικονομικής πολιτικής να πάρουν δραστικά μέτρα, προκειμένου το φαινόμενο αυτό να περιοριστεί και να μεταφερθεί ένα μέρος του στην επίσημη οικονομία. Αν αναλογιστούμε την θετική σχέση που υφίσταται μεταξύ αύξησης της σκιώδους οικονομίας και της αναλογίας χρέους προς ΑΕΠ ο περιορισμός της, θα συμβάλει στην αύξηση των δημοσίων εσόδων και κατ' επέκταση στη μείωση του δημόσιου χρέους (Bitzenis *et al.*, 2016). Οι Manolas, *et al.*, (2013), αναφέρονται σε διάφορες μελέτες που έχουν διεξαχθεί κατά καιρούς, αναδεικνύοντας το μέγεθος της παραοικονομίας που υφίσταται στην Ελλάδα. Ειδικότερη αναφορά γίνεται στον Schneider (2011), ο οποίος υποστήριξε ότι κατά την περίοδο της κρίσης, αρχικά αυξήθηκε η παραοικονομία από το 24,30% το 2008 στο 25,20% του ΑΕΠ το 2010. Ενώ κατά τα έτη 2011 και 2012 μειώθηκε σε 24,30% και 24,00%.

Σε με μία πιο πρόσφατη έρευνα που διενεργήθηκε από την Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Απρίλιος 2022) διαπιστώθηκε ότι κατά την περίοδο 1980-2020 ο μέσος όρος του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα ανερχόταν στο 28,50% του ΑΕΠ εμφανίζοντας ετήσιο ρυθμό μείωσης 0,41%. Ειδικά για το 2020 το ποσοστό της ανερχόταν στο 26% του ΑΕΠ. Οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρέασαν το μέγεθος της παραοικονομίας στο παραπάνω χρονικό διάστημα αποτέλεσαν η αυτοαπασχόληση και η υψηλή επιβάρυνση στις κοινωνικές

εισφορές. Στον παρακάτω πίνακα απεικονίζονται τα αποτελέσματα σχετικά με το μέγεθος της παραοικονομίας κατά την περίοδο 1980-2020 όπως αυτά εκτιμήθηκαν από τη Διεθνή Διαφάνεια Ελλάς.

Πίνακας 2.1

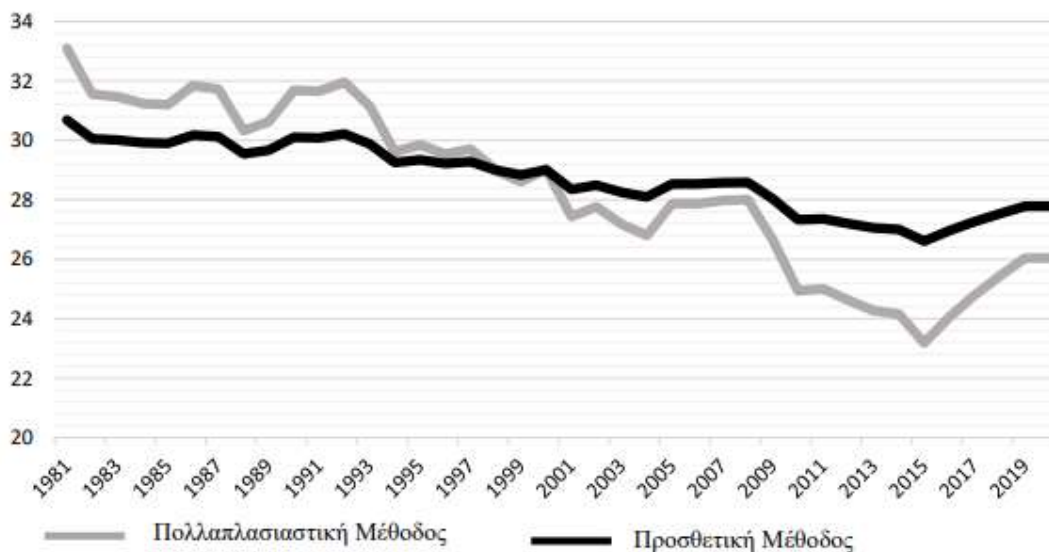
Η Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας, Ελλάδα, 1980-2020

	Μέσος Όρος	Ελάχιστο	Μέγιστο	2020
Πολλαπλασιαστική μέθοδος	28,37%	23,19%	33,10%	26,04%
Προσθετική μέθοδος	28,74%	26,61%	30,68%	27,78%

Πηγή: Βουγιατζή, Β-Μ. Δεληπάλλα, Σ. και Παπαπανάγος Χ., (2022)

Οι Βουγιατζή, *et al.*, (2022), χρησιμοποιώντας τη πολλαπλασιαστική και την προσθετική μέθοδο εκτίμησης του μεγέθους της παραοικονομίας, κατέληξαν ότι κατά την παραπάνω χρονική περίοδο ο μέσος όρος του μεγέθους της παραοικονομίας ανέρχεται περίπου στο 28,00% ως ποσοστό του ΑΕΠ, ενώ το 2020 το ποσοστό εμφανίζεται μειωμένο ανερχόμενο στο 26,04% με την πολλαπλασιαστική και στο 27,78% με την προσθετική μέθοδο.

Η διαχρονική εξέλιξη της έκτασης της παραοικονομίας στη χώρα μας από το 1980 έως το 2020, εμφανίζεται στο παρακάτω διάγραμμα. Παρατηρείται μια σχετική μείωση περίπου κατά 16,00% κατά μέσο όρο η οποία πιθανόν οφείλεται στον περιορισμό του ποσοστού αυτοαπασχόλησης, δεδομένου ότι κατά τη δεκαετία του 1980 το ποσοστό της αυτοαπασχόλησης ανερχόταν στο 50,50% ενώ κατά τη δεκαετία του 2010 είχε περιοριστεί στο 34,6%.

Πηγή: Βουγιατζή, Β-Μ. Δεληπάλλα, Σ. και Παπαπανάγος Χ., (2022)

Διάγραμμα 2.1

Διαγραμματική απεικόνιση του μεγέθους της παραοικονομίας, στην Ελλάδα, ως % ΑΕΠ, κατά την περίοδο 1980-2020

Από την παραπάνω μελέτη προκύπτει ότι το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, δηλαδή από το 2008 έως το 2015, μειώθηκε από 28% σε 23,20%, ενώ από το 2016 αυξάνεται συνεχώς. Η μείωση που παρατηρήθηκε οφείλεται αφενός στη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος (περικοπές μισθών, αύξηση της ανεργίας) που είχε ως επακόλουθο την μείωση της κατανάλωσης τόσο στην σκιά όσο και στην επίσημη οικονομία και αφετέρου στα capital controls (έλεγχος κεφαλαίων) που επιβλήθηκαν το 2015, τα οποία περιόρισαν την χρήση των μετρητών και αύξησαν την χρήση των συναλλαγών με ηλεκτρονικά μέσα. Η αύξηση των φορολογικών συντελεστών κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης δεν φαίνεται να επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα, τα οποία ενδεικτικά το 2011 μειώθηκαν κατά 2,80% ενώ η φορολογική επιβάρυνση την ίδια χρονική περίοδο είχε αυξηθεί κατά 6,00%. Κατά την περίοδο της πανδημίας του κορονοϊού, η παραοικονομία εμφανίζεται να κινείται στα ίδια περίπου επίπεδα με το 2019, αγγίζοντας το 27% κατά μέσο όρο, πλησιάζοντας τα επίπεδα του έτους 2009 και των ετών 2001-2004. Το 2020 όμως, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά 9,019%, πράγμα που καταδεικνύει ότι στην πραγματικότητα το μέγεθός της ήταν πολύ υψηλότερο. Το 2020 η παραοικονομία δεν φαίνεται να διαφοροποιήθηκε σημαντικά σε σύγκριση με το 2019 λόγω των εκτεταμένων κρατικών επιδοτήσεων και της ψυχολογικής και οικονομικής κατάρρευσης.

Ο Βλάχος (2022), υποστήριξε ότι η αύξηση της παραοικονομίας στην Ελλάδα την περίοδο της πανδημίας οφείλεται στην *αδήλωτη δραστηριότητα* του επιχειρηματικού κόσμου λόγω της αυξημένης αβεβαιότητας που επικρατούσε. Αναφερόμενος σε απόλυτα μεγέθη υποστήριξε ότι η σκιά της οικονομία μέχρι το 2009 μπορεί να αυξανόταν, όμως κατά την περίοδο της κρίσης από το 2010 έως το 2020 εμφάνισε πτωτική τάση. Ειδικότερα οι μακροοικονομικές εκτιμήσεις έδειξαν ότι το 2009 η παραοικονομία ανερχόταν σε τρέχουσες τιμές στα 56,9 δισ. ευρώ ενώ το 2020 είχε μειωθεί στα 34,6 δισ. ευρώ. Οι παράγοντες που συντέλεσαν στην πτωτική πορεία της, δεν οφείλονταν στην φορολογική συμμόρφωση των πολιτών και των επιχειρήσεων αλλά στην αυξημένη χρήση του πλαστικού χρήματος στις συναλλαγές και στην μείωση των δαπανών για υπηρεσίες. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της παραοικονομίας, υποστήριξε ότι απαιτείται η μετάβαση σε μια πιο ανταγωνιστική ελληνική οικονομία, αξιοποιώντας και επενδύοντας στο ανθρώπινο κεφάλαιο. Έτσι θα δημιουργηθούν νέες και βιώσιμες θέσεις εργασίας που θα συντελέσουν στη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας. Επειδή όμως πολλοί εργαζόμενοι δεν θα μπορούν να ανταποκριθούν στις αυξημένες δεξιότητες που θα απαιτούνται, είναι σημαντικό να αυξηθούν οι δημόσιες δαπάνες για την κοινωνική προστασία το (<https://www.euro2day.gr>, 2022).

Στο ίδιο πλαίσιο σχετικά με τους βασικότερους παράγοντες που ευθύνονται για το μέγεθος της παραοικονομίας, οι Schneider F., & Williams C. (2013) υποστήριξαν ότι κυρίως οφείλεται στην αποφυγή πληρωμής των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης προκειμένου να ενισχύσουν την δυνατότητα αποταμίευσής τους. Ένας άλλος λόγος είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στο Κράτος που τους περιορίζει το αίσθημα ενοχής, καθώς και η μικρή πιθανότητα εντοπισμού και τιμωρίας αυτών που παραοικονομούν από τις φορολογικές αρχές. Η αδιαφάνεια και η χρήση μετρητών στις συναλλαγές ενισχύουν τη παραοικονομία σε βάρος των πολλών επιβαρύνοντας περισσότερο το επίπεδο της ποιότητας και της ευημερίας τους.

Οι Βουγιατζή, *et al.*, (2022), στηριζόμενοι σε ένα υπόδειγμα αυτοπαλινδρομικού ολοκληρωμένου μέσου όρου, προέβλεψαν ότι η παραοικονομία θα μειωθεί το 2021 στα 24,90% και από το 2022 έως και το 2027 θα ανέρθει στο 25,70%, χωρίς όμως στις εκτιμήσεις αυτές να λαμβάνεται υπόψη η αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών (πληθωρισμός), γεγονός που θα προκαλέσει και αύξηση της παραοικονομίας στην Ελλάδα.

2.1.2 Η σκιώδης οικονομία στην Ελλάδα σε σχέση με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ

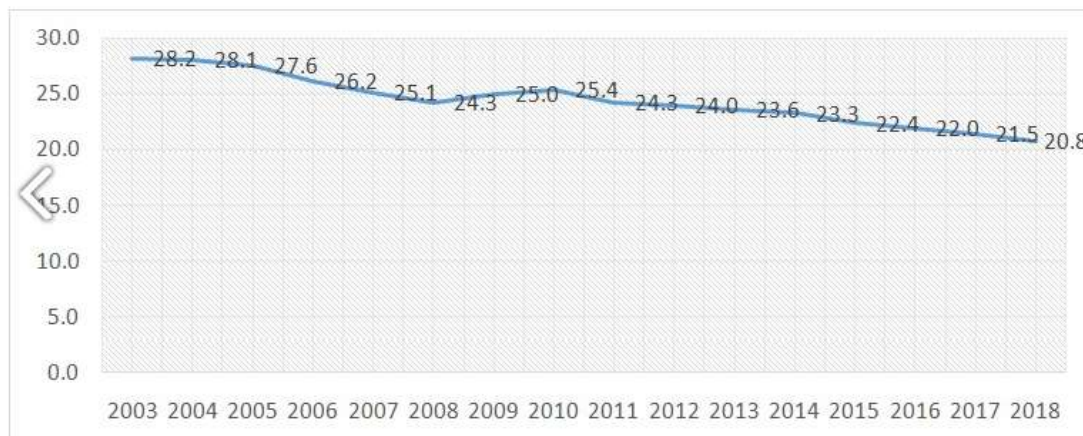
Η έκταση της παραοικονομίας δεν είναι η ίδια σε όλες τις χώρες. Διαφέρει από χώρα σε χώρα, με τις αναπτυσσόμενες να εμφανίζουν μεγαλύτερο ποσοστό σκιώδους οικονομίας σε σύγκριση με τις ανεπτυγμένες.

Οι Μήτσιος και Ζαχαριάδης (2018), κατά τη διάρκεια του 14ου Athens Tax Forum του Ελληνο-Αμερικανικού Επιμελητηρίου, ανέφεραν ότι κατά το χρονικό διάστημα από το 2004 έως το 2015 η παραοικονομία στην Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Ειδικότερα διαπιστώθηκε ότι από την έναρξη της κρίσης έως και το 2015 ενώ το μέγεθος της σκιώδους οικονομίας στην ΕΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκε (16,70% έναντι 19,20%), στην Ελλάδα έως και το 2012 αυξανόταν συνεχώς (28,40% έναντι 23,2%) οπότε και σταδιακά άρχισε να μειώνεται και το 2015 ανήλθε στο 26,50%. Ως κυριότερο παράγοντα για την μεγάλη έκταση της παραοικονομίας στη χώρα μας ανέδειξαν την υψηλή φορολόγηση δεδομένου ότι, το 2016 η μέση φορολογική επιβάρυνση στην Ελλάδα ανερχόταν στο 38,20% έναντι 28,60% στις χώρες του ΟΟΣΑ. Δεύτερος σημαντικότερος παράγοντας θεωρήθηκε η ευκολία με την οποία μπορεί κάποιος να φοροδιαφύγει, εφόσον η πιθανότητες εντοπισμού του είναι περιορισμένες και η επιβολή των κυρώσεων σε περίπτωση ανίχνευσης του αμελητέες. Εκτίμησαν ότι το φαινόμενο αυτό είναι δύσκολο να περιοριστεί διότι αναπτύσσονται νέες τάσεις στην οικονομία, όπως η οικονομία διαμοιρασμού (AirBnb), η συνεχής αύξηση των συναλλαγών μέσα από το διαδίκτυο καθώς και τα ψεύτικα στοιχεία που δημιουργούνται με τη χρήση της τεχνολογίας (in.gr, 2018).

Το Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών (2017), αναφέρει ότι η παραοικονομία στη χώρα μας κατά την περίοδο 2003-2015 υπολογίστηκε στο 25,00% ως ποσοστό του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, ενώ κατά την ίδια περίοδο στην ΕΕ ανερχόταν στο 20,00%. Επίπεδο πάρα πολύ υψηλό, που την κατατάσσει στις χώρες της ΕΕ που εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά παραοικονομίας.

Οι Μαραγκός *et al.*, (2020), αναφέρονται σε μία έρευνα των Schneider και Boockmann (2018), οι οποίοι εκτίμησαν το μέγεθος της παραοικονομίας μεταξύ των 20 ανεπτυγμένων χωρών του ΟΟΣΑ. Στην μελέτη αυτή η χώρα μας το 2018 κατατάχτηκε στην πρώτη θέση με ποσοστό 20,80% του ΑΕΠ. Στην δεύτερη θέση βρέθηκε η Ιταλία με ποσοστό 19,50% και Τρίτη η Ισπανία με 16,60%. Όπως φαίνεται και στο παρακάτω διάγραμμα κατά την περίοδο της κρίσης και ειδικότερα από το 2008 έως και το 2018 η

σκιάδης οικονομία εμφανίζει μια πτωτική τάση στη χώρα μας. Περιορίστηκε περίπου κατά 15,00% (20,8% το 2018 έναντι 24,3% το 2008). Η μείωση της ζήτησης για παραοικονομικές δραστηριότητες αυτή τη περίοδο οφείλεται κυρίως, στη μεγάλη ύφεση η οποία συντέλεσε και στην τεράστια απώλεια εισοδήματος.

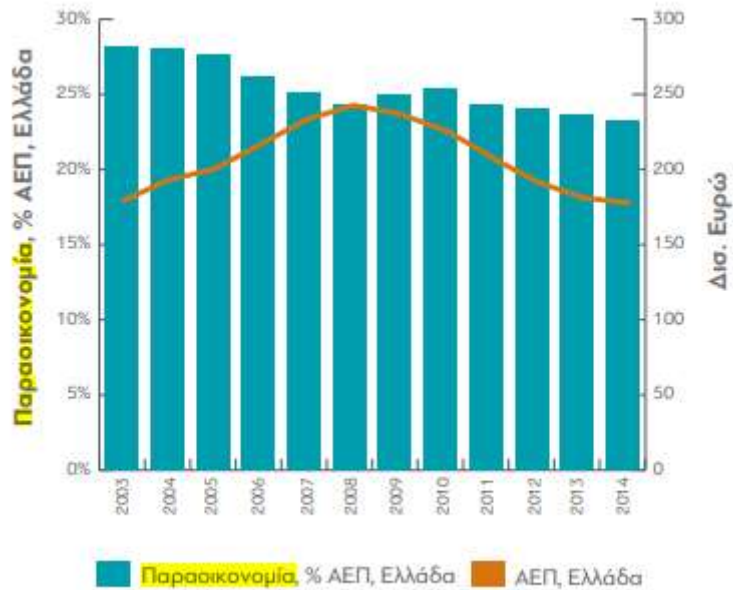

Πηγή: <https://www.capital.gr> όπως κατασκευάστηκε από τους Schneider and Boockmann, (2018)

Διάγραμμα 2.2

Το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα από το 2003 έως το 2018 (%ΑΕΠ)

Γενικότερα, από διάφορες έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί, έχει εκτιμηθεί ότι το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα κυμαίνεται από 20,00% έως 30,00% του ΑΕΠ ποσοστό, πολύ υψηλό για μια αναπτυγμένη χώρα. Βρίσκεται περίπου κατά 4 με 5 μονάδες πάνω από το μέσο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Σε μία άλλη έρευνα του Schneider F. (2015), παρατηρήθηκαν περίπου τα ίδια αποτελέσματα. Κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα εμφανίζει μια πτωτική τάση ειδικά μετά το 2011. Το 2015 εκτιμήθηκε γύρω στο 22,40% του ΑΕΠ ποσοστό που αντιστοιχεί περίπου σε €40 δις (Ernst & Young, 2016).

Πηγή: Ernst & Young, (2016)

Διάγραμμα 2.3

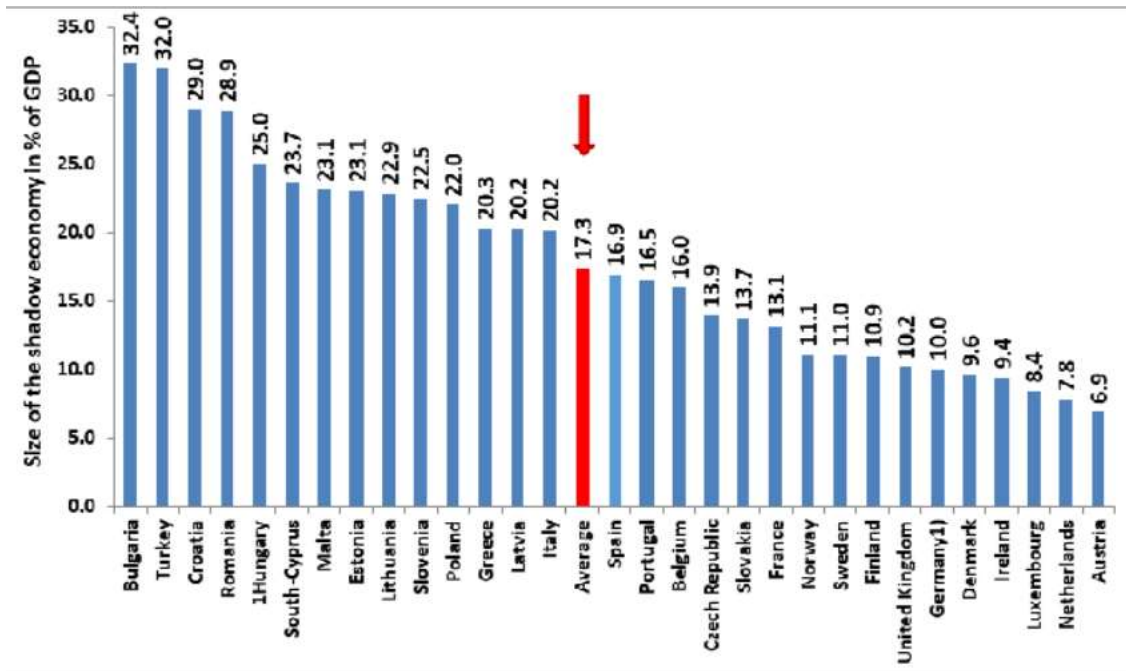
Η παραοικονομία, ως % ΑΕΠ στην Ελλάδα

Το μεγαλύτερο μέρος της σκιάδους οικονομίας, οφείλεται κατά ένα μέρος στην αδήλωτη εργασία προκειμένου να αποφευχθούν οι καταβολές των φόρων και των κοινωνικών εισφορών και κατά ένα άλλο μέρος στην απόκρυψη των συνολικών εισοδημάτων από τις επιχειρήσεις. Στην χώρα μας το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας διενεργώντας έλεγχο σε 22.000 επιχειρήσεις κατά το έτος 2010 διαπίστωσε ότι το 25,00% των εργαζομένων ήταν αδήλωτο Matsaganis M. (2011). Το 2013 το ποσοστό αυτό είχε ανέλθει στο 40,50% (Καψάλης, 2015). Με άλλα λόγια το ποσοστό της αδήλωτης εργασίας παρουσίασε τεράστια αύξηση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και σύμφωνα με το Υπουργείο Εργασίας το 27,00% αυτών που βρέθηκαν αδήλωτοι φαίνεται να *το πρότειναν οι ίδιοι στους εργοδότες τους*, (Καψάλης, (2015). Κατά την περίοδο της κρίσης πολλοί εργαζόμενοι φαίνεται ότι ήταν πρόθυμοι να εργαστούν ακόμα και ως ανασφάλιστοι προκειμένου να εξασφαλίσουν ένα εισόδημα για την επιβίωσή τους, εξαιτίας της μείωσης του διαθέσιμου εισοδήματος αλλά και της αύξησης του μεγέθους της ανεργίας, (Ernst & Young, 2016).

Επίσης ο Schneider (2021), σε μία έρευνα που διενήργησε κατά την περίοδο της πανδημίας με τη μέθοδο MIMIC (Πολλαπλοί δείκτες και Πολλαπλές αιτίες), διαπίστωσε ότι από το 2003 έως το 2021 (λαμβάνοντας υπόψη και την περίοδο της πανδημίας από τον κορωνοϊό (2020-2021) η παραοικονομία αυξήθηκε και στις 36

χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ). Ειδικότερα ο μέσος όρος της παραοικονομίας και για τις 36 χώρες του ΟΟΣΑ κατά την διάρκεια της πανδημίας από το 2019 έως το 2020 αυξήθηκε κατά 10% (από 14,98% το 2019 σε 16,48% το 2020). Υποστήριξε ότι αιτία αυτής της αύξησης αποτέλεσαν η κάθετη πτώση του ΑΕΠ και η αύξηση της ανεργίας. Οι πολίτες και οι επιχειρήσεις στράφηκαν σε παραοικονομικές δραστηριότητες προκειμένου να αντισταθμίσουν την απώλεια του εισοδήματός τους. Ειδικότερα, για τις πέντε (5) πολύ ανεπτυγμένες χώρες του ΟΟΣΑ και εκτός ΕΕ, οι οποίες εμφανίζουν και τα χαμηλότερα ποσοστά παραοικονομίας, Αυστραλία, Καναδάς, Ιαπωνία, Νέα Ζηλανδία και ΗΠΑ, εκτίμησε ότι η σκιώδης οικονομία κατά την περίοδο 2019-2020 αυξήθηκε κατά 13% κατά μέσο όρο. Συγκεκριμένα από 7,60% που ανερχόταν το 2019 το 2020 αυξήθηκε στο 8,60% και το 2021 προέβλεψε ότι θα ανέλθει στο 8,40%. Όσον αφορά τις 28 χώρες της ΕΕ, αρχικά εκτίμησε ότι το μέγεθος της παραοικονομίας από το 2003 έως το 2019 σε γενικές γραμμές είχε μία πτωτική τάση δεδομένου ότι ο μέσος όρος της παραοικονομίας από το 2003 που ανερχόταν στο 22,6% ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2019 είχε μειωθεί στο 16,28%. Αντίστοιχα, κατά την περίοδο της πανδημίας 2019-2020 η σκιώδης οικονομία αυξήθηκε σημαντικά κατά 9,8% αγγίζοντας το 17,87% του ΑΕΠ. Την μεγαλύτερη αύξηση εμφάνισαν η Βουλγαρία από 30,12% το 2019 σε 32,93% το 2020, και η Κροατία από 26,43% το 2019 σε 29,56% το 2020. Οι χώρες που παρουσίασαν την μικρότερη αύξηση ήταν η Δανία από 8,92% σε 9,84% ως ποσοστό του ΑΕΠ και η Φινλανδία από 10,59% σε 11,36%.

Το μεγαλύτερο ποσοστό παραοικονομίας παρατηρείται στις χώρες της ανατολικής, κεντρικής και νότιας Ευρώπης (Βουλγαρία, Λιθουανία, Λετονία, Κύπρος κ.α.) παρά στις Δυτικές χώρες της ΕΕ (Ιταλία, Γερμανία, Βέλγιο κ.α.). Επιπλέον κατά μέσο όρο οι χώρες της Νότιας Ευρώπης εμφανίζουν μεγαλύτερη παραοικονομία σε σχέση με αυτές της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης. Δηλαδή παρατηρείται αύξηση του μεγέθους της παραοικονομίας από το Βορά προς το Νότο.

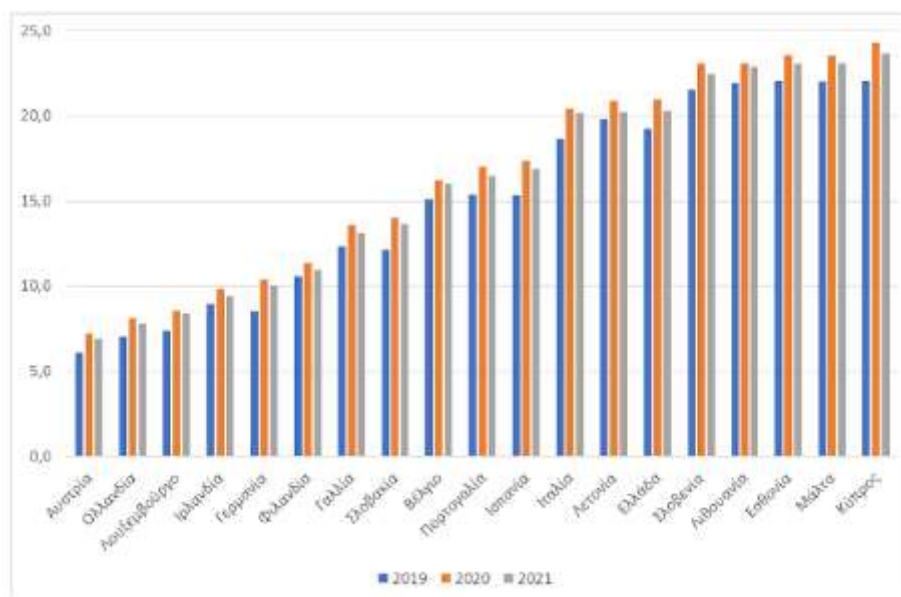
Πηγή: <https://www.fm.gov.lv/lv/media/10381/download>

Διάγραμμα 2.4

Το μέγεθος της παραοικονομίας σε 31 ευρωπαϊκές χώρες το 2021 (% του ΑΕΠ)

Πρόβλεψε ότι το 2021 η παραοικονομία θα μειωθεί κατά 0,50% εξαιτίας της οικονομικής ανάπτυξης που αναμένεται. Υποστήριξε ότι οι επενδύσεις σε υποδομές καθώς και οι μεγάλες επιδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες θα μειώσουν το ποσοστό της ανεργίας και θα αυξήσουν σημαντικά το ΑΕΠ.

Την μικρότερη παραοικονομία κατά την ίδια περίοδο εμφάνισε η Αυστρία με ποσοστό 6,10% το 2019 και 7,23% ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2020, ενώ η Ελλάδα όπως παρατηρείται και στα παρακάτω διάγραμμα βρίσκεται στις χώρες της ευρωζώνης με τα μεγαλύτερα ποσοστά σκιάδους οικονομίας, με ποσοστό 20,94% για το 2020 έναντι 19,23% το 2019. Το 2021 μειώθηκε ελαφρώς και εκτιμήθηκε στα 20,31% του ΑΕΠ.

Πηγή: <https://www.euro2day.gr>

Διάγραμμα 2.5

Η παραοικονομία στην ευρωζώνη (% ΑΕΠ)

Στις χώρες που υπάρχει οικονομική ανάπτυξη και στον βαθμό που η επίσημη οικονομία αναπτύσσεται, οι πολίτες δεν έχουν λόγο να στραφούν προς τις παραοικονομικές δραστηριότητες για να κερδίσουν επιπλέον χρήματα. Η παραοικονομία σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό και με την διαφθορά και όπως έχει αναφερθεί, χώρες με μικρή διαφθορά και καλή διακυβέρνηση εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά παραοικονομίας. Οι φορείς της οικονομικής πολιτικής πρέπει να πάρουν σημαντικά μέτρα προκειμένου να αυξηθεί η επίσημη οικονομία ως ποσοστό του ΑΕΠ και να μειωθεί η ανεργία. Αν οι υπεύθυνοι χάραξης της οικονομικής πολιτικής καταφέρουν να περιορίσουν το φαινόμενο της παραοικονομίας, μεταφέροντας οικονομικές-παραγωγικές δραστηριότητες από την σκιά στην επίσημη οικονομία θα καταφέρουν να αυξήσουν και την ευημερία της χώρας τους (Schneider, 2021).

2.2 Η έκταση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα και οι παράγοντες που την επηρεάζουν

Η φοροδιαφυγή όπως και η φοροαποφυγή αποτελούν ένα μείζον πρόβλημα για την Ελληνική οικονομία η οποία εμφανίζεται σε όλους τους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας, ανεξαρτήτως αν προέρχεται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα που ασκούν επιχειρηματική δραστηριότητα ή από φυσικά πρόσωπα που αποκτούν εισόδημα

από μισθωτή εργασία, συντάξεις ή κεφάλαιο. Οι έρευνες που εστιάζονται στη φοροδιαφυγή στην Ελλάδα είναι περιορισμένες και αφορούν στη μελέτη ορισμένων πτυχών αυτού του φαινομένου

2.2.1 Εκτιμήσεις του μεγέθους της φοροδιαφυγής στη χώρα μας

Η φοροδιαφυγή θεωρείται ιδιαίτερα εκτεταμένη στη χώρα μας και αυτό αποδεικνύεται από την επεξεργασία των φορολογικών δηλώσεων όπου προκύπτει ότι οι μισθωτοί δηλώνουν κατά μέσο όρο πολύ υψηλότερα εισοδήματα σε σχέση με άλλες κατηγορίες εισοδημάτων (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α).

Ενδεικτικά αξίζει να σημειωθεί το γεγονός ότι το 2011 το 66,00% του συνολικού εισοδήματος δηλώθηκε από μισθωτούς οι οποίοι κατέβαλαν το 54,00% του συνολικού φόρου εισοδήματος, ενώ το 26,00% του συνολικού εισοδήματος δηλώθηκε από τους αυτοαπασχολούμενους πληρώνοντας το 36,00% του συνολικού φόρου. Ενδιαφέρον προκαλεί επίσης το γεγονός ότι το 64,00% των ελεύθερων επαγγελματιών δήλωσαν φορολογητέο εισόδημα κάτω από το αφορολόγητο όριο, πράγμα που αποδεικνύει ότι το φορολογικό σύστημα έχει ατέλειες. Λαμβάνοντας υπόψη ότι στην χώρα μας το μεγαλύτερο ποσοστό της οικονομίας αποτελείται από μικρές επιχειρήσεις και αυτοαπασχολούμενους, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς την έκταση της φοροδιαφυγής που επικρατεί (Ernst & Young, 2016).

Μελέτες έχουν δείξει ότι η φοροδιαφυγή είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη στους κλάδους των μεταφορών, των ξενοδοχείων και των κατασκευών (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α). Σε μια έρευνα που διενεργήθηκε από τη διαΝΕΟσις (2016), το 85,50% των ερωτηθέντων συμφώνησε ότι η φοροδιαφυγή θεωρείται κλοπή ενώ παράλληλα το 35,10% δήλωσε πως όταν φοροδιαφεύγει το κάνει επειδή «το κάνουν όλοι» (Γεωργακόπουλος, 2016). Παλαιότερες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί από διάφορους οργανισμούς σχετικά με το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην Ελλάδα, έδειξαν ότι η Διοίκηση αδυνατούσε να εισπράξει φορολογικά έσοδα λόγω των αυστηρών προστίμων και ποινών που επιβάλλονταν από ένα απαρχαιωμένο Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων (Κ.Β.Σ.). Έτσι το έργο του φοροελεγκτικού μηχανισμού ήταν αναποτελεσματικό και αποτελούσε το έναυσμα για διαφθορά και αδιαφάνεια. Ουσιαστικά σύμφωνα με το Υπ. Οικονομικών (2011), το φορολογικό σύστημα στηριζόταν στον εξωλογιστικό προσδιορισμό των φορολογικών κερδών και των «λογιστικών διαφορών» εφόσον οι επιχειρήσεις δεν προέβαιναν σε φορολογική αναμόρφωση των αποτελεσμάτων τους, με την προσδοκία ότι μπορεί να

μην εντοπιστούν από τον φοροελεγκτικό μηχανισμό. Μία άλλη αιτία αποτελούσε η αναβολή είσπραξης των φόρων που είχαν βεβαιωθεί, λόγω της μεγάλης καθυστέρησης των φορολογικών υποθέσεων στα δικαστήρια, που σε συνδυασμό με την αναστολή καταβολής των προκαταβολών και τις απορριπτικές αποφάσεις των δικαστηρίων εξαιτίας τυπικών ατελειών στις διοικητικές πράξεις προσδιορισμού φόρων, δημιουργούσαν κίνητρο στους φορολογούμενους για φοροδιαφυγή, αφού η πιθανότητα τιμωρία τους ήταν περιορισμένη.

Σύμφωνα με το Υπ. Οικονομικών (2011), το Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος (Ο.Ε.Ε.) και το οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών το 2010 μελετώντας την φορολογική συνείδηση των πολιτών διαπίστωσαν ότι η αδυναμία εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν και η έκταση της διαφθοράς είναι οι σημαντικότεροι παράγοντες που καθορίζουν τη φορολογική τους συμπεριφορά δεδομένου ότι:

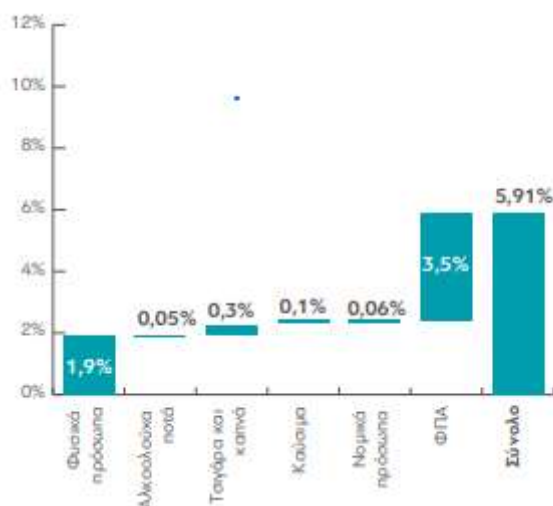
- 8 στους 10 απάντησαν ότι οι πολίτες που φοροδιαφεύγουν το κάνουν επειδή υπάρχει μικρή πιθανότητα εντοπισμού τους από το φοροελεγκτικό μηχανισμό
- 1 στους 5 είναι πρόθυμος να αποκρύψει μέρος των εισοδημάτων του, ακόμη και αν υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να εντοπιστεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες
- 1 στους 2 θεωρεί ότι αν το θελήσει, μπορεί να αποκρύψει τα εισοδήματά του από τις οικονομικές υπηρεσίες
- 1 στους 10 υποστήριξε ότι έχει επιχειρήσει να αποκρύψει μέρος των εισοδημάτων του από την εφορία
- 1 στους 2 πιστεύουν ότι η φοροδιαφυγή συνιστά μία λογική αντίδραση, όταν το κράτος είναι διεφθαρμένο (<https://www.taxheaven.gr/circulars/12197/sxedio>).

Στο ίδιο πλαίσιο σε μια άλλη μελέτη που διενεργήθηκε το 2018 από την διαΝΕΟσις διαπιστώθηκε ότι οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής είναι οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές, η αναποτελεσματικότητα του φοροελεγκτικού μηχανισμού, η κουλτούρα και η έλλειψη ανταποδοτικότητας από το κράτος (IOBE, 2018). Αν και η φοροδιαφυγή θεωρείται μια αντικοινωνική συμπεριφορά αποτελεί μια αθέμιτη άμυνα απέναντι στην υπερβολική φορολόγηση που επικρατεί στην χώρα μας. Το 76,00% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι αυτοί που φοροδιαφεύγουν είναι κυρίως οι ελεύθεροι επαγγελματίες και όχι οι μισθωτοί, οι οποίοι σηκώνουν και το μεγαλύτερο φορολογικό βάρος. Επιπλέον περίπου το 80% θεωρούν αφελείς την άποψη ότι μπορεί να παταχθεί η φοροδιαφυγή στη χώρα μας δεδομένης της περιορισμένης πιθανότητας εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν. Η πλειοψηφία της

κοινής γνώμης συμφώνησε ότι πρωτίστως πρέπει να μεταρρυθμιστεί το φορολογικό σύστημα δεδομένου ότι η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος θεωρείται από τους σημαντικότερους παράγοντες που παρεμποδίζουν την δραστηριότητα των επιχειρήσεων. Είναι φτιαγμένο με τέτοιο τρόπο που εξυπηρετεί τη φοροδιαφυγή καθιστώντας το άδικο και αναποτελεσματικό (IOBE, 2018). Συγκεκριμένα στην Ελλάδα κάθε έτος εκδίδονται πλήθος ερμηνευτικών εγκυκλίων από την φορολογική διοίκηση, προκειμένου να διευκρινιστεί η φορολογική νομοθεσία. Σε συνδυασμό με τις εκάστοτε τροποποιήσεις και αναθεωρήσεις που επέρχονται συνεχώς, οι φορολογούμενοι παγιδεύονται αδυνατώντας να παρακολουθήσουν τις συνεχόμενες τροποποιήσεις – αναθεωρήσεις, παρερμηνεύοντας πολλές φορές τους νόμους και οδηγούνται σε ηθελημένες ή μη ενέργειες. Ενδεικτικά σημειώνεται το γεγονός ότι από το 1975 έως το 2015 ψηφίστηκαν 3.450 νόμοι, 250 φορολογικές νομοθεσίες και τροπολογίες καθώς και 115.000 Υπουργικές Αποφάσεις. Με αυτόν τον τρόπο οι φορολογούμενοι χάνουν την εμπιστοσύνη τους προς την φορολογική διοίκηση δεδομένου ότι η πολυπλοκότητα και η πολυνομία του φορολογικού συστήματος, τους δημιουργεί αίσθημα ανασφάλειας δικαίου (Ernst & Young, 2016). Η εμπιστοσύνη προς το κράτος έχει ιδιαίτερη σημασία και ενισχύει τη φορολογική ηθική. Στην χώρα μας ήταν σε πολύ χαμηλά επίπεδα όχι μόνο κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης όπου ουσιαστικά είχε καταρρεύσει, αλλά και νωρίτερα κατά την διάρκεια όπου η Ελλάδα είχε αυξημένους ρυθμούς ανάπτυξης. Συγκεκριμένα από μία έρευνα της ευρωπαϊκής επιτροπής, διαπιστώθηκε ότι η εμπιστοσύνη των πολιτών προς την Ελλάδα το 2004 ήταν στο 50% ενώ το 2013 έφτασε στο 10%. Σε αυτό το πλαίσιο οι πολίτες πολύ δύσκολα προθυμοποιούνται να πληρώσουν τους φόρους που τους αναλογούν, εφόσον δεν εμπιστεύονται την κυβέρνηση που διαχειρίζεται τα χρήματά τους. Ίσως αυτός είναι και ένας από τους κυριότερους λόγους που στις ανεπτυγμένες χώρες αν και η φορολογική επιβάρυνση είναι μεγάλη εντούτοις η φοροδιαφυγή είναι περιορισμένη (Ράπανος και Καπλάνογλου, 2014).

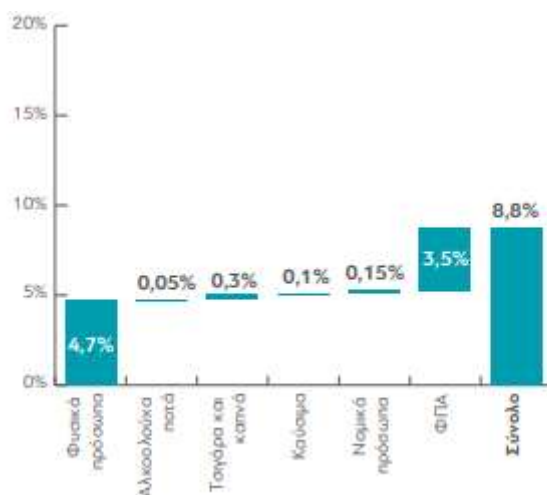
Επειδή δεν υπήρχαν μελέτες για το ακριβές μέγεθος της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, η διαNEOσις σε συνεργασία με την Ernst & Young (2016), συγκέντρωσε στοιχεία από την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία (διαφορετικές μεθόδους και διαφορετικά έτη βάσης) που μετρούν ενδεικτικά το μέγεθος της φοροδιαφυγής και προχώρησε σε μια σύνθεση προκειμένου να εξάγει συμπεράσματα για τη συνολική έκταση του φαινομένου στην χώρα μας. Τα στοιχεία που συγκέντρωσε αφορούν διάφορες κατηγορίες φοροδιαφυγής όπως από το ΦΠΑ, τα εισοδήματα φυσικών και νομικών

προσώπων και από το λαθρεμπόριο τσιγάρων ποτών και καυσίμων. Από την σύνθεση που επιχειρήθηκε όπως παρατηρείται και στα παρακάτω διάγραμμα, η συνεπαγόμενη εκτίμηση της φοροδιαφυγής προσδιορίστηκε περίπου από 6,00% έως 9,00% του ΑΕΠ το οποίο αντιστοιχεί σε 11 με 16 δισεκατομμύρια (δισ) ευρώ ετησίως και αποτελεί το 32,00% των Δημοσίων εσόδων.

Διάγραμμα 2.6α

Κατώτερη Συνεπαγόμενη Εκτίμηση της φοροδιαφυγής (%ΑΕΠ)

Πηγή: Ernst & Young, (2016α)

Διάγραμμα 2.6β

Ανώτερη Συνεπαγόμενη Εκτίμηση της φοροδιαφυγής (%ΑΕΠ)

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός όπως προέκυψε και από την παραπάνω έρευνα ότι η μεγαλύτερη φοροδιαφυγή πραγματοποιείται από τα φυσικά πρόσωπα όπου τα

διαφυγόντα έσοδα κυμαίνονται από 1,90% έως 4,70% του ΑΕΠ. Ποσοστό, το οποίο μαζί με τα νομικά πρόσωπα όπου η φοροδιαφυγή ανέρχεται από 0,06% έως 0,15%, αντιστοιχεί περίπου σε απώλεια φορολογικών εσόδων που κυμαίνονται από 3,4 έως 8,5 δις. ευρώ (IOBE, 2018). Το υψηλό μέγεθος της φοροδιαφυγής από τα φυσικά πρόσωπα αποδεικνύεται και από την επεξεργασία των φορολογικών δηλώσεων για το φορολογικό έτος 2018, όπου διαπιστώθηκε ότι το 70,30% των φορολογουμένων δήλωσαν εισοδήματα από 0-14.000€ ενώ μόλις το 1,8% δήλωσαν εισοδήματα άνω των 50.000€. Επιπλέον όπως προκύπτει και από τον παρακάτω πίνακα, εμφανές είναι το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των φόρων το πληρώνουν τα μεσαία στρώματα τα οποία αποτελούνται κυρίως από τους μισθωτούς και τους συνταξιούχους.

Πίνακας 2.2

Εισοδήματα φυσικών προσώπων φορολογικού έτους 2018

Κλίμακo - Περιγραφή	ΑΡΙΘΜΟΣ ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΗΘΩΝ		ΔΗΛΩΘΕΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ		ΦΟΡΟΛΟΓΟΥΗΘΕΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ		ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΦΟΡΟΣ	
	Σύνολο	% επί του Συνόλου	Σύνολο	% επί του Συνόλου	Σύνολο	% επί του Συνόλου	Σύνολο	% επί του Συνόλου
0-14.000	4.549.734	70,3%	22.143.013.500	29,4%	28.416.382.820	34,8%	894.532.262	10,6%
14.000-30.000	1.422.549	22,0%	28.051.331.348	37,3%	28.173.421.977	34,5%	2.837.247.835	33,6%
30.000-50.000	376.939	5,8%	13.999.229.383	18,6%	14.006.480.117	17,2%	2.022.639.519	23,9%
50.000-100.000	98.588	1,5%	6.394.350.272	8,5%	6.396.045.068	7,8%	1.437.982.869	17,0%
100.000-310.000	18.999	0,3%	2.811.917.207	3,7%	2.812.259.489	3,4%	846.901.893	10,0%
310.000 και άνω	2.235	0,0%	1.824.682.759	2,4%	1.824.705.376	2,2%	411.970.639	4,9%
Γενικό σύνολο	6.469.044	100,0%	75.224.524.468	100,0%	81.629.294.848	100,0%	8.451.275.017	100,0%

Πηγή: <https://poulantzas.gr/yliko/meleti-i-ena-dikaio-kai-apodotiko-forologiko-systima/>

Η φοροδιαφυγή στους μισθωτούς είναι περιορισμένη έως και μηδενική (συνταξιούχοι) δεδομένου ότι τα εισοδήματα αυτά φορολογούνται στην πηγή. Εντοπίζεται κατά ένα μικρό ποσοστό σε περιπτώσεις αδήλωτης εργασίας ή στις παροχές σε είδος και σε χρήμα. Η μεγαλύτερη φοροδιαφυγή στα φυσικά πρόσωπα εντοπίζεται στις επιχειρήσεις και στους ελεύθερους επαγγελματίες, όταν δεν δηλώνουν τις πωλήσεις τους με την αποφυγή έκδοσης αποδείξεων ή όταν υποτιμολογούν τις πωλήσεις τους. Επιπλέον διογκώνουν τις δαπάνες τους λαμβάνοντας πλαστά ή εικονικά φορολογικά παραστατικά προκειμένου να μειώσουν τα κέρδη τους και να αποφύγουν τη φορολογία (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022).

Το μεγάλο ποσοστό αυτοαπασχόλησης αποτελεί ένα ιδιαίτερο σοβαρό πρόβλημα, δεδομένου ότι στην χώρα μας με βάση στοιχεία του ΟΟΣΑ (OECD, 2013c), έχει το υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ σε σχέση με τους άνδρες αλλά και σε σχέση με τις γυναίκες. Συγκεκριμένα το ποσοστό αυτό είναι υπερδιπλάσιο από το μέσο όρο της ΕΕ

(Ράπανος & Καπλάνογλου, 2014). Ο αριθμός των μικρών επιχειρήσεων στη χώρα μας είναι μεγάλος και λαμβάνοντας υπόψη το θεσμικό πλαίσιο και την αναποτελεσματικότητα του φοροελεγκτικού μηχανισμού, η φοροδιαφυγή για αυτές τις επιχειρήσεις είναι εύκολη και η επιβίωσή τους εξαρτάται από αυτή. Υποστηρίζεται, ότι λόγω του ότι διακρίνονται από έλλειψη ανταγωνιστικότητας ο περιορισμός του φαινομένου είναι πολύ πιθανό να τις οδηγήσει σε κλείσιμο και κατά συνέπεια να συρρικνωθεί η φορολογική βάση. Υπάρχει και η άποψη όμως, ότι ένα μεγάλο ποσοστό των δραστηριοτήτων που κινούνται στα πλαίσια της παραοικονομίας θα αναπληρωθεί σταδιακά από την επίσημη οικονομία και έτσι η φορολογική βάση δεν θα περιοριστεί (Κανελλόπουλος *et al.*, 1995).

Οι Anastasiou *et al.*, (2020), χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της ζήτησης Συναλλάγματος «Έμμεση μέθοδος που αναπτύχθηκε από τον Tanzi και βασίζεται στην υπόθεση ότι η εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας μπορεί να οδηγήσει σε μια ασφαλή μέτρηση της έκτασης της φοροδιαφυγής» εκτίμησαν το μέγεθος της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ για την περίοδο από το 1980 έως το 2018. Τα αποτελέσματα της έρευνας παρατίθενται συγκεντρωτικά στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2.3
Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα για την χρονική περίοδο 1980-2018 (% ΑΕΠ)

Ετος	Παραοικονομία (%ΑΕΠ)	Φοροδιαφυγή (%ΑΕΠ)	Συνολικοί φόροι (%ΑΕΠ)	Άμεσοι φόροι (%ΑΕΠ)	% φόρου φοροδιαφυγής άμεσοι φόροι
1980	14.73%	3.74%	25.40%	6.10%	41.14%
1981	15.87%	4.08%	25.40%	6.00%	39.52%
1982	17.02%	4.76%	27.70%	6.8%	39.25%
1983	18.71%	5.35%	28.40%	6.50%	36.48%
1984	18.56%	5.57%	29.90%	7.00%	39.18%
1985	18.80%	5.38%	28.60%	6.60%	37.84%
1986	19.91%	6.14%	31.00%	7.00%	38.46%
1987	20.50%	6.51%	31.90%	7.00%	36.93%
1988	19.73%	5.08%	25.90%	5.70%	34.75%
1989	19.19%	4.67%	24.50%	5.30%	34.59%
1990	18.88%	5.05%	26.90%	6.30%	37.45%
1991	19.15%	5.21%	27.40%	6.30%	38.48%
1992	19.96%	5.63%	28.40%	6.40%	38.09%
1993	20.93%	5.79%	27.90%	6.40%	36.80%
1994	21.27%	5.95%	28.20%	7.40%	43.05%
1995	21.57%	6.05%	28.30%	7.80%	44.73%
1996	21.94%	6.19%	28.50%	7.80%	37.38%
1997	21.49%	6.30%	29.60%	8.40%	49.81%
1998	22.90%	6.99%	30.80%	10.00%	57.96%
1999	23.41%	7.38%	31.80%	10.50%	61.29%
2000	23.45%	7.78%	33.40%	10.00%	57.28%
2001	22.90%	7.28%	31.90%	9.30%	57.40%
2002	22.46%	7.43%	33.10%	9.50%	60.11%
2003	21.51%	6.80%	31.50%	8.90%	62.48%
2004	21.60%	6.64%	30.50%	8.90%	67.71%
2005	21.43%	6.92%	31.90%	8.40%	61.81%
2006	20.10%	6.32%	31.00%	8.90%	71.25%
2007	19.38%	6.25%	31.80%	8.70%	69.97%
2008	18.70%	6.04%	31.80%	8.30%	66.99%
2009	20.13%	6.28%	30.80%	9.10%	70.62%
2010	22.57%	7.29%	32.00%	8.90%	62.78%
2011	26.33%	8.89%	33.60%	9.40%	57.57%
2012	29.48%	10.46%	35.50%	10.80%	59.98%
2013	31.09%	10.96%	35.50%	11.11%	59.71%
2014	30.98%	10.99%	36.00%	11.60%	58.56%
2015	30.35%	10.56%	35.50%	10.90%	52.68%
2016	29.45%	11.36%	38.60%	10.00%	45.72%
2017	28.14%	10.89%	38.70%	9.00%	41.45%
2018	26.66%	10.32%	38.70%	10.10%	47.77%

Πηγή: Anastasiou., Kalamara. and Kalligosfyris, (2020)

Από τα δεδομένα του παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι το επίπεδο της φοροδιαφυγής το έτος 1980 ανέρχεται στο 3,74% ως ποσοστό του ΑΕΠ ενώ το 2018 είχε αυξηθεί σημαντικά και ανέρχεται στο 10,32%. Παρουσιάζει μια αύξηση από το 1980 όπου καταγράφεται και το χαμηλότερο ποσοστό κατά 275,94%. Το μεγαλύτερο ποσοστό εμφανίζεται το 2016 όπου η φοροδιαφυγή ανέρχεται στο 11,36%. Ο μέσος όρος της φοροδιαφυγής κατά την παραπάνω χρονική περίοδο (1980-2018) εκτιμάται στο 6,96%.

Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι μετά το 2010, δηλαδή κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης, όπου αυξήθηκε η φορολογική επιβάρυνση, ταυτόχρονα αυξήθηκε και το μέγεθος της φοροδιαφυγής. Η αύξηση που παρατηρείται είναι αποτέλεσμα της μείωσης του κατά κεφαλήν εισοδήματος κατά την παραπάνω περίοδο. Το συμπέρασμα αυτό ταιριάζει και με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών επαληθεύοντας την άποψη ότι όταν αυξάνεται η φορολογική επιβάρυνση σε περιόδους μειωμένου εισοδήματος τότε αυξάνεται και το μέγεθος της φοροδιαφυγής.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η μεγαλύτερη φοροδιαφυγή παρατηρείται στους άμεσους φόρους όπου μόλις το 2006 αγγίζει το 71,25% το μεγαλύτερο της χρονικής περιόδου. Κατά τα τελευταία χρόνια εμφανίζει μια πτωτική τάση η οποία οφείλεται κυρίως στην κινητοποίηση του φοροεισπρακτικού μηχανισμού, στη διενέργεια ελέγχων οι οποίοι βασίζονται σε κριτήρια ανάλυσης κινδύνου και ηλεκτρονικών μέσων διασταυρώσεως καθώς και στην θέσπιση νέου κώδικα φορολογίας εισοδήματος και νομικών προσώπων (Ν. 4172/2013).

Το ύψος της φοροδιαφυγής όπως προέκυψε από την παραπάνω έρευνα (3,74%-11,36%) συνάδει με τις εκτιμήσεις προηγούμενων ερευνών όπως των (Mylonas P., Magginas N. & Pateli E. (2010), Leventi C., Matsagannis M. & Flevotomou M. (2013), Schneider (2015), όπου υπολόγισαν το μέγεθος της φοροδιαφυγής στη χώρα μας να κυμαίνεται από 2,5% έως 10% του ΑΕΠ. Οι όποιες διαφορές οφείλονται στην μέθοδο προσέγγισης, όπου συνήθως οι περισσότερες έρευνες περιορίζονται σε συγκεκριμένους φόρους ή τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και όχι σε ολόκληρη την οικονομία.

Από την πλευρά των φορολογικών εσόδων ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της κρίσης (2010-2015), σύμφωνα με έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος η αύξηση των φορολογικών συντελεστών δεν φαίνεται να επέφερε και τα προσδοκώμενα έσοδα. Συγκεκριμένα όπως παρατηρείται και στο παρακάτω διάγραμμα την παραπάνω χρονική περίοδο τα έσοδα μειώνονται κάθε έτος πράγμα που αντικατοπτρίζει το μέγεθος της ύφεσης στην χώρα μας.

Πηγή: Ernst & Young, (2016α) όπως κατασκευάστηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος

Διάγραμμα 2.7

Διαγραμματική απεικόνιση των εσόδων στην Ελλάδα (2004-2015)

Από το 2010 έως το 2015 τα έσοδα του κράτους εμφανίζουν μια μείωση περίπου της τάξεως του 12,00%. Από το σύνολο των φορολογικών εσόδων παρατηρείται ότι οι άμεσοι φόροι παρουσιάζουν μια σταθερή τάση (19,8 με 21,3 δις) σε σχέση με τους έμμεσους οι οποίοι εμφανίζουν μια συνεχή πτωτική τάση από το 2010 (από 31 δις σε 23,8 δις) προσεγγίζοντας συνολικά το 26,00%. Ωστόσο η σταθερή τάση των εσόδων από άμεσους φόρους είναι φαινομενική, δεδομένου ότι στην πραγματικότητα οι φόροι από το εισόδημα των φυσικών και νομικών προσώπων ειδικά από το 2008 έως το 2013 μειώθηκαν συνολικά κατά 38,00% εξαιτίας της μείωσης των εισοδημάτων τους. Η πτώση των εσόδων από την φορολογία εισοδήματος αντισταθμίστηκε από τις αυξήσεις που επήλθαν στους λοιπούς άμεσους φόρους καθώς και στους φόρους περιουσίας και εισφοράς αλληλεγγύης. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι κατά την περίοδο της ύφεσης το φορολογικό βάρος των πολιτών μετατοπίστηκε προς τα μεσαία στρώματα εξαιτίας της μείωσης των εισοδημάτων τους. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2011 τα φυσικά πρόσωπα που δήλωναν εισοδήματα άνω των 42.000€ ανέρχονταν σε ποσοστό 8,00% ενώ το 2014 είχαν περιοριστεί στο 1,60% (Ernst & Young, 2016).

Πρέπει να επισημανθεί ότι πέρα από τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές τα προβλήματα του φορολογικού μας συστήματος σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με την συχνή αλλαγή των φόρων και της νομοθεσίας καθιστώντας το πολύπλοκο, τον βαθμό επίλυσης των φορολογικών διαφορών καθώς και από την ανικανότητα της φορολογικής διοίκησης. Η φοροδιαφυγή δεν περιορίζει μόνο τα δημόσια έσοδα αλλά δημιουργεί

ανισότητα στην κατανομή των πόρων και αντικίνητρα στην επιχειρηματικότητα περιορίζοντας την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό τους. Δεν περιορίζεται με κατασταλτικά μέτρα αλλά με την δημιουργία εμπιστοσύνης των πολιτών προς το κράτος ώστε να συμμορφώνονται με τις φορολογικές υποχρεώσεις τους. Για να επιτευχθεί αυτό πρέπει το φορολογικό βάρος και τα οφέλη από τις δημόσιες δαπάνες να κατανέμονται δίκαια (Ράπανος και Καπλάνογλου, 2014). Γι' αυτό κάθε προσπάθεια αναμόρφωσης του φορολογικού συστήματος από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, πρέπει να λαμβάνει υπόψη το μεγάλο μέγεθος της φοροδιαφυγής προκειμένου η κατανομή των φορολογικών βαρών να είναι δίκαιη, η φορολογική επιβάρυνση να περιοριστεί και να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη των πολιτών προς το κράτος IOBE (2018).

2.2.2 Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα σε σχέση με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ

Αν και όπως προαναφέρθηκε οι μετρήσεις για την φοροδιαφυγή είναι περιορισμένες λόγω της δυσκολίας μέτρησής της, το μέγεθός της στην χώρα μας είναι από τα υψηλότερα στην ΕΕ.

Ειδικότερα από έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την κατά κεφαλήν φοροδιαφυγή στην Ευρώπη, διαπιστώθηκε ότι η Ελλάδα κατατάσσεται στην έβδομη θέση ανάμεσα στις 28 χώρες της Ε.Ε. Οι απώλειες από τα δημόσια έσοδα στην χώρα μας ανέρχονται κατά κεφαλήν στα 1.847€ ενώ αντίστοιχα ο μέσος όρος στην Ε.Ε. ανέρχεται στα 1.634€, καταδεικνύοντας από την μία πλευρά την αναποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος στην χώρα μας και από την άλλη πλευρά την αδυναμία είσπραξης των φορολογικών εσόδων (<https://www.kathimerini.gr>, 2019) Ενδεικτικά αξίζει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με στοιχεία που τηρούνται στο πληροφοριακό σύστημα elenxis, το έτος 2015 εκδόθηκαν 32.693 καταλογιστικές πράξεις και βεβαιώθηκαν ποσά που ανέρχονται στα 3.964.676.296,51 ευρώ. Οι εισπράξεις για το ίδιο έτος ανήλθαν αντίστοιχα στα 386.701.407,82€ (σχ. έγγραφο Υπ. Οικονομικών αριθμ. Πρωτ. ΑΤΚΕ 1037864 ΕΞ 2016 /834/2016).

Πηγή: <https://www.kathimerini.gr/economy/international/1016978/me-94-ekat-eyro-ana-ora-trechei-i-forodiafygi-stin-eyropi/>

Διάγραμμα 2.8

Κατά κεφαλή φοροδιαφυγή στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Όπως προκύπτει και από το παραπάνω διάγραμμα την μεγαλύτερη κατά κεφαλή φοροδιαφυγή παρουσιάζει η Ιταλία με 3.156€ και η Δανία που είναι η χώρα με την υψηλότερη φορολογική επιβάρυνση στην Ε.Ε. με 3.027€. Σε απόλυτα ποσά δεύτερη έρχεται η Γερμανία με απώλειες 125,1 δις το χρόνο και Τρίτη η Γαλλία με απώλειες από τη φοροδιαφυγή 117,9 δις ευρώ. Το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο τονίζοντας την σημαντικότητα του προβλήματος, αναφέρθηκε στις χώρες που διευκολύνουν τη φοροδιαφυγή και χαρακτηρίζονται ως φορολογικοί παράδεισοι μεταξύ των οποίων είναι η Κύπρος, η Μάλτα, το Βέλγιο, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο κ.α. Στο πλαίσιο αυτό για την πάταξη της φοροδιαφυγής εξετάζεται από την ευρωπαϊκή επιτροπή η δημιουργία ενός οργανισμού (πανευρωπαϊκό σώμα δίωξης οικονομικού εγκλήματος) που θα εντοπίζει και θα ελέγχει το οικονομικό έγκλημα και τις δραστηριότητες που αφορούν στο ξέπλυμα μαύρου χρήματος (<https://www.kathimerini.gr>, 2019).

Είναι γεγονός ότι οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές και το χαμηλό εισόδημα των πολιτών αποτελούν μια από τις σημαντικότερες αιτίες περιορισμού της οικονομικής ανάπτυξη στη χώρας μας. Αυτό αποδεικνύεται και από τα στοιχεία που δημοσίευσε ο ΟΟΣΑ όπου διαπιστώθηκε ότι η φορολογία στην χώρα μας είναι πολύ υψηλότερη σε σχέση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ. Από την περίοδο της οικονομικής κρίσης όπου

παρατηρήθηκε μείωση του ΑΕΠ και αύξηση των συντελεστών φορολογίας, τα φορολογικά έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξάνουν συνεχώς πλησιάζοντας το 40% του εισοδήματος σε αντίθεση με την περίοδο πριν από την κρίση όπου το ποσοστό του φόρου προς ΑΕΠ στην χώρα μας ήταν χαμηλότερο από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ. Η Ελλάδα το 2020 βρισκόταν στην 9^η θέση (ανάμεσα στις χώρες με την υψηλότερη φορολογία) σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες του ΟΟΣΑ (38,8% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο έναντι 33,50% (Κωνσταντινίδης, 2022). Ειδικότερα, σχετικά με την απόδοση των φορολογικών εσόδων ως προς το ΑΕΠ η χώρα μας, όπως προκύπτει από την ετήσια έκθεση των στατιστικών εσόδων του ΟΟΣΑ (OECD, 2019) από το 2009 έως και το 2017 εμφανίζει μια συνεχόμενη αύξηση με μία ελαφρά μείωση το 2018 καταλαμβάνοντας την 11^η θέση ανάμεσα στις 36 χώρες του ΟΟΣΑ. Η αύξηση που παρατηρείται οφείλεται κυρίως στην αύξηση της φορολογίας των εταιρειών και των φόρων κατανάλωσης εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης από το 2008 (<https://www.taxheaven.gr>).

Ο λόγος φόρου προς ΑΕΠ στην Ελλάδα (φορολογική επιβάρυνση) συγκριτικά με τον μέσο όρο των υπόλοιπων χωρών του ΟΟΣΑ αντικατοπτρίζεται στο παρακάτω διάγραμμα.

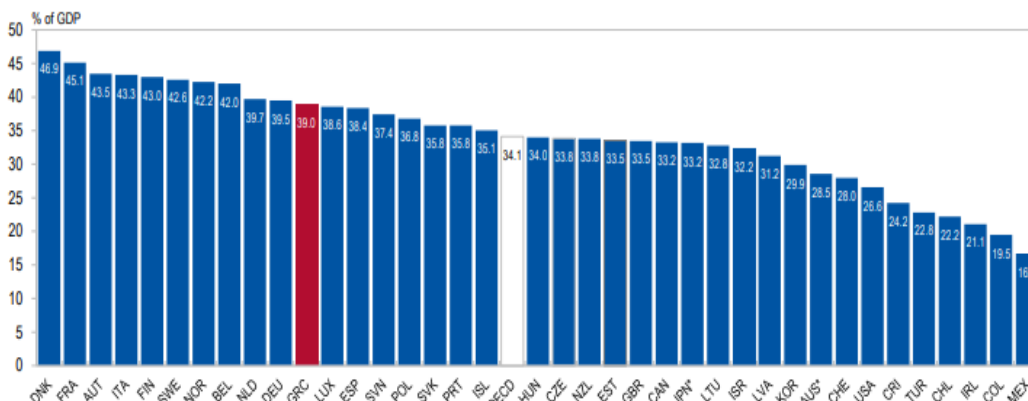
Πηγή: <https://www.taxheaven.gr/pagesdata/revenue-statistics-greece.pdf>

Διάγραμμα 2.9

Λόγος φόρου προς ΑΕΠ στην Ελλάδα σε σχέση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ

Το 2018 η φορολογική επιβάρυνση στην χώρα μας ανέρχεται στα 38,70% έναντι 38,90% για το 2017 καταλαμβάνοντας την 8^η θέση. Αντίστοιχα την ίδια περίοδο ο μέσος όρος για τις χώρες του ΟΟΣΑ είναι 34,30% έναντι 34,20% το 2017 αυξημένος κατά 0,10 μονάδες. Επίσης σημειώνεται ότι το έτος 2000 το ποσοστό στην χώρα μας ανερχόταν στο 33,40% έναντι 33,80% στον ΟΟΣΑ. Το χαμηλότερο ποσοστό εμφανίζεται το 2004. Σε πιο πρόσφατη ετήσια έκθεση του ΟΟΣΑ (OECD, 2022) η

Ελλάδα για το 2021 εμφάνισε αναλογία φόρου προς ΑΕΠ 39,00% καταλαμβάνοντας πάλι την 11^η θέση σε σύγκριση με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ που ανήλθε στο 34,10%.

Πηγή: Ετήσια Έκθεση ΟΟΣΑ (2022)

Διάγραμμα 2.10

Αναλογία φόρου προς ΑΕΠ σε σχέση με τον Μ.Ο. του ΟΟΣΑ (2021)

Από τις 38 χώρες του ΟΟΣΑ που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη φορολογική επιβάρυνση είναι η Δανία η Γαλλία και η Αυστρία ενώ τα μικρότερα ποσοστά εμφανίζουν το Μεξικό, η Κολομβία και η Ιρλανδία. Το 2017 τα έσοδα από την φορολογία των εταιρειών ξεπέρασαν το 9,30% των συνολικών φορολογικών εσόδων, κάτι το οποίο συνέβη για πρώτη φορά από το 2008, σε αντίθεση με τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης οι οποίες τα τελευταία χρόνια εμφανίζουν μια πτωτική τάση (<https://www.taxheaven.gr>, (2019). Το 33,20% των συνολικών εσόδων προέρχεται από τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης ενώ αντίστοιχα ο μέσος όρος μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ ανέρχεται στο 26,40%. Αυτό δείχνει ότι η χώρα μας πληρώνει από τις υψηλότερες ασφαλιστικές εισφορές παρά την μείωση που έχει συντελεστεί τον τελευταίο καιρό κατά 3,90%. Αντίστοιχα, οι συνολικές εισπράξεις από φόρους στην περιουσία ανέρχονται στο 7,90% σε σχέση με το μέσο όρο του ΟΟΣΑ που ανέρχεται στο 5,60%, ενώ το 38,50% από τα συνολικά έσοδα προέρχεται από τον ΦΠΑ, τους φόρους κατανάλωσης και τους λοιπούς έμμεσους φόρους έναντι 32,10% του ΟΟΣΑ.

Πίνακας 2.4

Ποσοστό φορολογικών εσόδων σε σχέση επί των συνολικών εισπράξεων

	ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	ΕΤΑΙΡΙΚΟΣ ΦΟΡΟΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ	ΦΟΡΟΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ	ΦΟΡΟΙ ΚΑΤΑ- ΝΑΛΩΣΗΣ
Αυστρία	22,0	4,9	37,0	1,4	27,2
Βέλγιο	27,7	7,7	31,8	8,0	24,8
Τσεχία	13,5	8,4	46,1	0,6	31,5
Δανία	54,2	5,6	0,1	4,2	30,7
Εσθονία	17,8	4,9	37,3	0,6	39,3
Φινλανδία	30,0	5,0	27,5	3,6	33,9
Γαλλία	21,0	5,1	32,7	8,8	27,0
Γερμανία	27,0	4,3	39,7	3,3	25,7
ΕΛΛΑΔΑ	15,8	5,4	33,2	7,9	38,5
Ιταλία	26,9	4,9	31,5	5,7	26,9
Ολλανδία	22,8	7,8	34,3	4,2	30,3
Πορτογαλία	19,9	7,9	29,5	4,2	37,5
Ν. Κορέα	18,8	12,1	28,0	14,2	24,4
Σλοβακία	10,9	7,2	44,6	1,4	35,1
Ισπανία	23,8	5,4	37,5	6,7	26,7
Σουηδία	29,1	6,6	21,5	2,2	28,6
Μ.Ο. ΟΟΣΑ	24,0	9,2	26,4	5,6	32,1

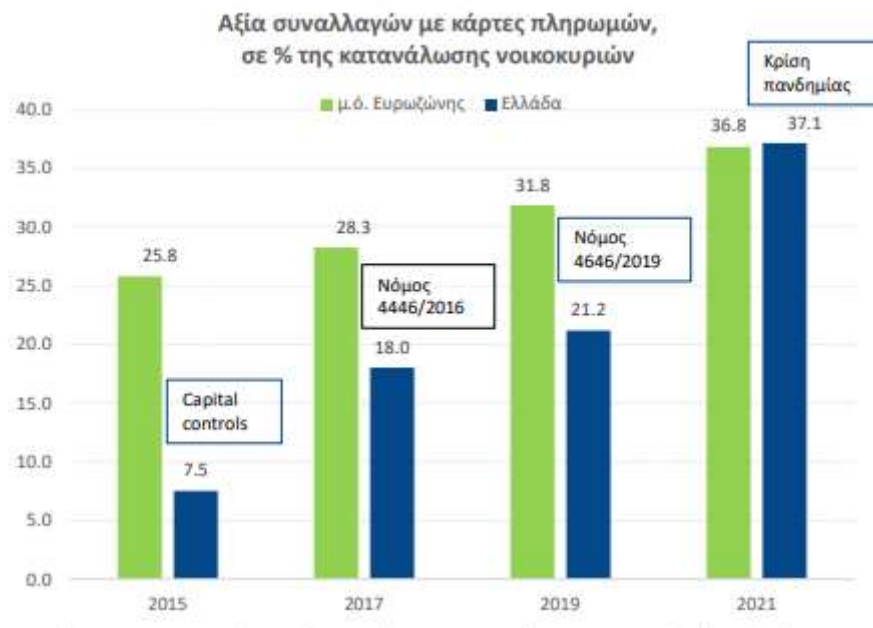
Πηγή: <https://www.kathimerini.gr/economy/561726619/meleti-oosa-ypsiles-eisfores-kai-foroi-se-katanalosi-kai-perioysia/> (2022) όπως κατασκευάστηκε από τον ΟΟΣΑ

Σημαντικά χαμηλότερα εμφανίζονται τα έσοδα από την φορολογία φυσικών και νομικών προσώπων σε σχέση με τον μέσο όρο μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, (15,80% έναντι 24,00% και 5,40% έναντι 9,20% αντίστοιχα), ως αποτέλεσμα της υψηλής φοροδιαφυγής που υφίσταται στην χώρα μας, κυρίως από τους ελεύθερους επαγγελματίες, αλλά και της αναποτελεσματικότητας του φοροεισπρακτικού μηχανισμού (Χατζηνικολάου, 2022).

Όπως ήδη έχει προαναφερθεί στην Ελλάδα το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων είναι πάρα πολύ υψηλό σε σχέση με την Ε.Ε. και αντιπροσωπεύει περίπου το ένα τρίτο των εργαζομένων στη χώρα μας. Οι Αρταβάνης *et al.*, (2015), διενεργώντας μια έρευνα

για τους αυτοαπασχολούμενους διαπίστωσαν ότι τα εισοδήματα που δεν δηλώνονται από τους αυτοαπασχολούμενους ανέρχονται περίπου στο 50,00% του συνόλου. Ειδικότερα, χρησιμοποιώντας στοιχεία από τις Ελληνικές τράπεζες και συγκεκριμένα από τις αιτήσεις δανείων, υπολόγισαν ότι το πραγματικό εισόδημα των αυτοαπασχολούμενων, είναι κατά 75,00% με 84,00% μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό που έχουν δηλώσει. Το ποσοστό αυτό κατά την περίοδο 2006-2009 αντιστοιχούσε σε απώλεια φορολογικών εσόδων μεταξύ 9 με 11 δις ευρώ. Επιπλέον διαπιστώθηκε ότι η μεγαλύτερη φοροδιαφυγή υφίσταται σε επαγγέλματα που σχετίζονται με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Οι κλάδοι των ιατρών, των δικηγόρων, των εκπαιδευτικών, των μηχανικών, των λογιστών, των μέσων μαζικής ενημέρωσης είναι μερικοί από αυτούς που παρουσιάζουν την μεγαλύτερη φοροδιαφυγή. Ενδεικτικά, διαπιστώθηκε ότι ένας επαγγελματίας ιατρός δεν καταβάλλει κάθε χρόνο φόρους που ανέρχονται κατά μέσο όρο στα 32.500 ευρώ. Όλα τα παραπάνω σε συνδυασμό με την έλλειψη πολιτικής βούλησης για την πάταξη της φοροδιαφυγής στους κλάδους των ελεύθερων επαγγελματιών συνδυάζεται και με το γεγονός ότι οι πολιτικοί κυρίως προέρχονται από τις ίδιες επαγγελματικές τάξεις. Εάν δηλώνονταν και φορολογούνταν τα πραγματικά εισοδήματα από τους ελεύθερους επαγγελματίες, τότε η χώρα μας θα έλυne πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει (Bershidsky 2015).

Η εκτεταμένη χρήση ηλεκτρονικών πληρωμών σε όλους τους κλάδους, θα μπορούσε να συμβάλει σημαντικά στην μείωση της φοροδιαφυγής. Σύμφωνα με έρευνα του IOBE (2023), από το 2015 και μετά με την επιβολή των capital controls οι πληρωμές με την χρήση καρτών έχει εκτοξευθεί κατά δώδεκα (12) φορές όσον αφορά τον αριθμό των συναλλαγών και κατά πέντε (5) φορές όσον αφορά την αξία των συναλλαγών. Μάλιστα για πρώτη φορά στα χρονικά η συνολική αξία των ηλεκτρονικών συναλλαγών ξεπέρασε την αξία των συναλλαγών σε μετρητά παρά τις πληθωριστικές τάσεις το 2022. Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι η χρήση καρτών αναλογικά με την ιδιωτική κατανάλωση το 2021 πλησίασε τον μέσο όρο της Ευρωζώνης για πρώτη φορά.

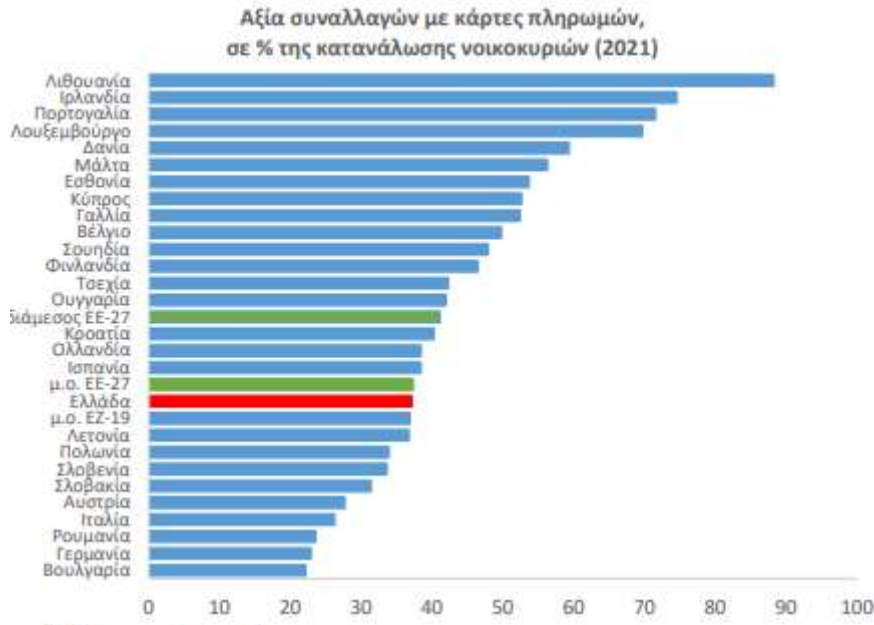

Πηγή: IOBE (2023)

Διάγραμμα 2.11

Ποσοστό αξίας συναλλαγών με χρήση καρτών σε σχέση με την Ευρωζώνη (2015-2021)

Ωστόσο, σε σχέση με τις χώρες της Ε.Ε. παραμένει χαμηλά καταλαμβάνοντας την 18^η θέση. Δεν μπορεί όμως να παραληφθεί το γεγονός ότι η θέση της εμφανίζεται πολύ βελτιωμένη σε σχέση με το 2019 όπου κατατασσόταν στην 24^η θέση μεταξύ των χωρών ΕΕ-28. Παρόλα αυτά, είναι καθοριστικής σημασίας η επέκταση των ηλεκτρονικών πληρωμών σε άλλες συναλλαγές, όπως οι υπηρεσίες όπου η χρήση τους είναι περιορισμένη.

Πηγή: IOBE (2023)

Διάγραμμα 2.12

Ποσοστό αξίας συναλλαγών με χρήση καρτών σε σχέση με την ΕΕ-27 (2021)

Η επέκταση των ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής, θα περιορίσει την χρήση μετρητών συντελώντας στην αύξηση των δημοσίων εσόδων και κατ' επέκταση στην οικονομική και κοινωνική ευημερία των πολιτών. Λήψη μέτρων που ενθαρρύνουν την χρήση ηλεκτρονικών πληρωμών σε κλάδους που ενέχουν υψηλό κίνδυνο φοροδιαφυγής όπως η επιστροφή χρημάτων στους καταναλωτές με περισσότερη διαφάνεια και άμεση εφαρμογή. Η εισαγωγή της λοταρίας σε στοχευόμενους κλάδους επαγγελματιών, με υψηλό ρίσκο φοροδιαφυγής και διαφήμιση της υπάρχουσας, προκειμένου να καταστεί πιο αποτελεσματική και στοχευμένη (IOBE, 2023).

Από την έναρξη της οικονομικής κρίσης η φορολογική επιβάρυνση αυξανόταν συνεχώς ενώ η ανάπτυξη στην Ελλάδα ήταν μηδενική έως και αρνητική με μεγάλη πτώση του ΑΕΠ. Επακόλουθο της πολιτικής αυτής αποτέλεσε η μεγέθυνση του επιπέδου της φοροδιαφυγής και ο περιορισμός των δημοσίων εσόδων, οδηγώντας τους φορείς της οικονομικής πολιτικής σε περαιτέρω λανθασμένες αποφάσεις. Το παράδοξο είναι ότι η διαφορά σε σύγκριση με τις χώρες του ΟΟΣΑ δεν οφείλεται τόσο στην φορολογία εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων αλλά στις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, στους φόρους κατανάλωσης, περιουσίας και έμμεσων φόρων. Μια πολιτική αποτελεσματικής μείωσης της φορολογικής επιβάρυνσης θα οδηγήσει σε ανοδική τροχιά την οικονομία και την ανταγωνιστικότητα της χώρας μας περιορίζοντας την φοροδιαφυγή και την παραοικονομία (Κωνσταντινίδης, 2022).

2.2.3 Η φοροδιαφυγή στο ΦΠΑ

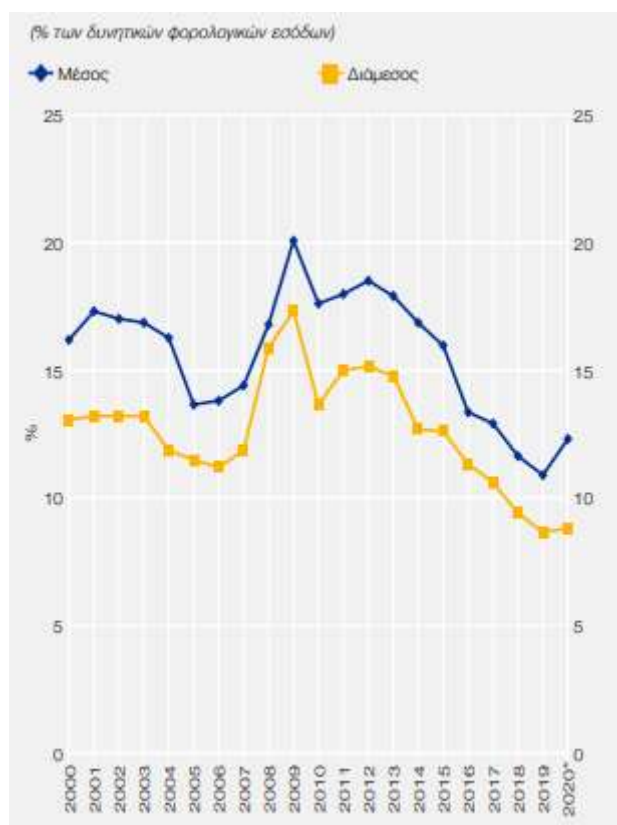
Μια σημαντική πηγή εσόδων για τον κρατικό προϋπολογισμό αλλά και για τις χώρες της ΕΕ αποτελεί ο ΦΠΑ. Είναι ένας γενικός έμμεσος φόρος που επιβάλλεται στην προστιθεμένη αξία σε κάθε στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας, ενσωματώνεται στην τιμή των αγαθών και υπηρεσιών που πωλούνται με τελικό στόχο την επιβάρυνση του τελικού καταναλωτή. Θεωρείται άδικος σε σχέση με την άμεση φορολογία διότι επιβάλλεται το ίδιο, ανεξαρτήτως εισοδήματος, σε όλους τους καταναλωτές. Είναι ένας φόρος που ρυθμίζεται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και ένα μέρος από τα έσοδα αποδίδονται σε αυτήν. Αποτελεί το 25,00% των συνολικών εσόδων της ΕΕ και στην χώρα μας τα έσοδα από ΦΠΑ ανέρχονται στο 57,00% μαζί με τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης. Στην χώρα μας έχει θεσπιστεί από το 1986 με το Ν. 1642 και κωδικοποιήθηκε με το Ν. 2859/2000. Λόγω της σημαντικότητας των εσόδων του και της υψηλής φοροδιαφυγής που παρατηρείται στον τομέα αυτό, από το 2009 και μετά έχει αποτελέσει σημαντικό αντικείμενο επιτήρησης από την ΕΕ (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022).

Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής στην χώρα μας θεωρείται έντονο στο πεδίο του ΦΠΑ και έχει αποκτήσει σημαντικές οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις. Εκδηλώνεται κατά κύριο λόγο με την αποφυγή έκδοσης φορολογικών στοιχείων από τις επιχειρήσεις, την έκδοση και λήψη πλαστών και εικονικών φορολογικών στοιχείων καθώς και με την ανακριβή ή μη υποβολή δήλωσης ΦΠΑ. Τα τελευταία χρόνια με την χρήση του πλαστικού χρήματος και των ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής έχει περιοριστεί, όμως δεν έχει εξαλειφθεί. Ο μεγάλος αριθμός μικρών επιχειρήσεων και αυτοαπασχολούμενων, η αναποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης και η έλλειψη τεχνολογικών υποδομών για τους ελεγκτές καθώς και η πολυνομία και πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος, δημιουργούν κίνητρα μη συμμόρφωσης από την πλευρά των πολιτών και των επιχειρήσεων. Σε όλα αυτά αν προστεθούν και οι υψηλοί φορολογικοί συντελεστές που ενισχύουν την μετακίνηση των οικονομικών δραστηριοτήτων από την επίσημη στην ανεπίσημη οικονομία γίνεται αντιληπτό πόσο μεγάλη είναι η απώλεια των φορολογικών εσόδων και ιδιαίτερα στο ΦΠΑ. Η απώλεια εσόδων από το ΦΠΑ μετριέται με το «κενό ΦΠΑ» (VAT gap) (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Ως κενό ΦΠΑ σύμφωνα με την μεθοδολογία της ΕΕ (CASE) ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ των εσόδων από ΦΠΑ που έχουν πραγματικά εισπραχθεί και εκείνων που θα μπορούσαν να έχουν εισπραχθεί σύμφωνα με την κείμενη φορολογική νομοθεσία και

αναφέρεται ως ποσοστιαία τιμή. Η ΕΕ κάθε χρόνο και για κάθε κράτος- μέλος μετρά το κενό ΦΠΑ. Η χώρα μας κάθε έτος κατατάσσεται στις χώρες της ΕΕ με την υψηλότερη απώλεια εσόδων στο πεδίο του ΦΠΑ. Ενδεικτικά σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2021) το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα ήταν το δεύτερο μεγαλύτερο με το πρώτο να αντιστοιχεί στην Ρουμανία (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022). Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης στη χώρα μας και την αναποτελεσματικότητα του φοροελεγκτικού μηχανισμού.

Τα τελευταία χρόνια το κενό ΦΠΑ στην ΕΕ όπως απεικονίζεται και στο παρακάτω διάγραμμα έχει περιοριστεί, όμως βρίσκεται ακόμη σε υψηλά επίπεδα. Το έτος 2020 κατά την περίοδο της πανδημίας εμφάνισε σημάδια ανόδου.

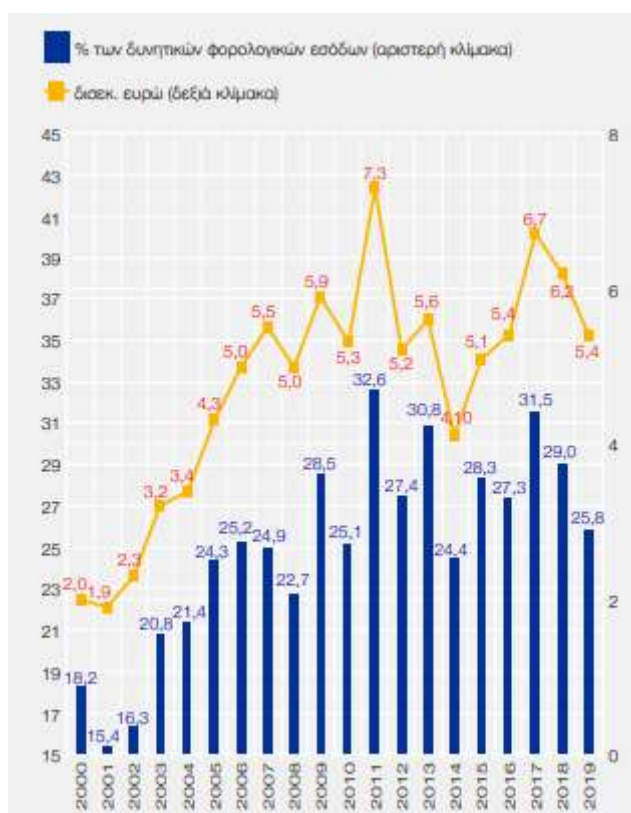
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος. (2021)

Διάγραμμα 2.13

Το κενό ΦΠΑ στην ΕΕ

Κατά μέσο όρο το κενό ΦΠΑ στην ΕΕ-28 το 2019 ανερχόταν στο 10,90% των δυνητικών εσόδων. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι από τα 10 ευρώ που θα μπορούσαν να εισπραχθούν δεν εισπράχθηκαν περισσότερα από 1 ευρώ. Αντίστοιχα στην Ελλάδα το

κενό ΦΠΑ το 2019 ανερχόταν στα 25,80% και από τα 4 ευρώ που θα μπορούσαν να εισπραχθούν δεν εισπράχθηκε 1 ευρώ. Δηλαδή σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΕ-28 το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα το 2019 ήταν 2,50 φορές μεγαλύτερο. Παρόλα αυτά το ποσοστό αυτό συνιστά μια μεγάλη βελτίωση για την χώρα μας, αν αναλογιστούμε ότι το 2017 το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα ανερχόταν στο 31,50%. Βελτίωση η οποία κατά κύριο λόγο συνίσταται στην χρησιμοποίηση ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής στις συναλλαγές ιδιαίτερα μετά το 2015 με την επιβολή των capital controls (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, (2021) όπως κατασκευάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Διάγραμμα 2.14

Το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα

Σύμφωνα με την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2021) οι χώρες που εμφανίζουν το μεγαλύτερο κενό ΦΠΑ στην ΕΕ-28 είναι η Ρουμανία με 34,90%, η Ελλάδα έρχεται δεύτερη με 25,80%, και τρίτη η Μάλτα με 23,50%. Στον αντίποδα με το χαμηλότερο κενό βρίσκεται η Σουηδία με 1,40%, η Κροατία με 1,00% και η Κύπρος με 2,70%. Η απώλεια των εσόδων ΦΠΑ στην Ελλάδα μόνο για το 2019 σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανέρχονταν στα 5,35 δις ενώ σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ στα 7,3 δις ευρώ (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022). Το 2020 το έλλειμμα ΦΠΑ

εμφάνισε μείωση κατά 3,70% το οποίο αντιστοιχεί σε απώλεια εσόδων που ανέρχεται στα 3,17 δις ευρώ, ενώ για το 2021 υπάρχει η προσδοκία ότι θα μειωθεί ακόμα περισσότερο και συγκεκριμένα κατά 5,7% σε σχέση με το 2020. Αντίστοιχα το 2020 στην ΕΕ το κενό ΦΠΑ ανέρχεται στο 9,10% το οποίο εκτιμάται περίπου στα 93 δις ευρώ. Η μείωση που παρατηρήθηκε είναι αποτέλεσμα των μέτρων στήριξης από το κράτος εξαιτίας της πανδημίας του Covid-19. Ταυτόχρονα η πανδημία κατά την περίοδο του lockdown οδήγησε και σε μείωση των εσόδων από το ΦΠΑ σε 19 χώρες της ΕΕ λόγω της προσωρινής μείωσης των συντελεστών στο ΦΠΑ προκειμένου να περιοριστούν οι οικονομικές συνέπειες που προκλήθηκαν από την πανδημία (<https://www.imerisia.gr>, 2022). Παρόλο που τα τελευταία χρόνια ακολουθεί μια πτωτική πορεία το κενό ΦΠΑ στην Ελλάδα, αν κατάφερνε η χώρα μας να προσεγγίσει τα επίπεδα της ΕΕ-28, τα έσοδα με τους υπάρχοντες φορολογικούς συντελεστές και το ισχύον σύστημα, θα ανέρχονταν στα 3,2 δις ευρώ το χρόνο (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

Πέρα από τη διαπίστωση της απώλειας των εσόδων, το κενό ΦΠΑ αποτελεί ένα σημαντικό δείκτη για την αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος. Παρέχει πληροφορίες για το που υπάρχει φοροδιαφυγή και απάτη, μπορεί να παρακολουθεί την είσπραξη του φόρου στη λήψη μέτρων και να υπολογίσει τους κινδύνους που υπάρχουν στη φορολογική συμμόρφωση. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι από τις χώρες της ΕΕ μόνο 11 κράτη- μέλη μετρούν το κενό ΦΠΑ στα οποία δεν συμπεριλαμβάνεται η Ελλάδα (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022).

Όπως προαναφέρθηκε η φοροδιαφυγή αποτελεί ένα από τους σημαντικότερους λόγους δημιουργίας του κενού ΦΠΑ. Η απόκρυψη των εμπορικών συναλλαγών από τους πολίτες και τις επιχειρήσεις μπορεί να διεξαχθεί τόσο στα πλαίσια της επίσημης όσο και στα πλαίσια της ανεπίσημης οικονομίας ακόμη και της φοροαποφυγής. Η φορολογική απάτη είναι μια άλλη γενεσιουργός αιτία που αποσκοπεί στην επιστροφή φόρου από παράνομες εγκληματικές δραστηριότητες. Η παραοικονομία και η αναποτελεσματικότητα του φοροελεγκτικού μηχανισμού σε συνδυασμό με την έλλειψη τεχνολογικής υποδομής όταν συνυπάρχουν μπορούν να δημιουργήσουν τέτοιο κενό ΦΠΑ που είναι δύσκολο να ανιχνευθεί. Τέλος η εκτεταμένη χρήση μετρητών και η κακή οικονομική κατάσταση μιας χώρας δημιουργούν συνθήκες που ευνοούν την φοροδιαφυγή στο ΦΠΑ (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022).

Τρόποι αντιμετώπισης της μείωσης του κενού ΦΠΑ στην χώρα μας έχουν αποτελέσει η εκτεταμένη χρήση πλαστικού χρήματος στις συναλλαγές ειδικά από το 2015 και μετά.

Σύμφωνα με έρευνα του IOBE (2021), η αύξηση της χρήσης του πλαστικού χρήματος κατά 1,00% στην αξία των συναλλαγών από το 2015 έως το 2019 συνέβαλε στην αύξηση των εσόδων από ΦΠΑ κατά μέσο όρο στο 0,13%. Η γενική χρήση κινητών POS και η φορολοταρία στις αποδείξεις αποτελούν ένα άλλο θετικό μέτρο ωστόσο χρειάζονται καλύτερα βραβεία και έπαθλα προκειμένου να ενισχυθεί το ενδιαφέρον των πολιτών (Γιαννοπούλου *et al.*, 2022). Ταυτόχρονα στα πλαίσια της διοικητικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, η ενδυνάμωση της συνεργασίας των φορολογικών αρχών για άμεση ανταλλαγή πληροφοριών, θα βοηθήσει να εντοπιστούν γρηγορότερα οι επιχειρήσεις που διαπράττουν απάτη στο πεδίο του ΦΠΑ μέσω των διασυνοριακών συναλλαγών και ειδικότερα στις συναλλαγές που διαπράττονται μέσω του ηλεκτρονικού εμπορίου.

Προκειμένου να επιτευχθούν όλα τα παραπάνω στα πλαίσια του ψηφιακού μετασχηματισμού της φορολογικής διοίκησης είναι αναγκαία η υιοθέτηση νέων τεχνολογιών όπως η χρήση τεχνητής νοημοσύνης. Η τεχνολογία blockchain και η εφαρμογή εξελιγμένων φορολογικών λογισμικών και συστημάτων (data analytics) μειώνουν το κόστος συμμόρφωσης δεδομένου ότι με αυτόν τον τρόπο απλοποιείται και επισπεύδεται η διαδικασία υποβολής των φορολογικών δηλώσεων. Αν περιοριστεί ο χρόνος που απαιτείται για την προετοιμασία και υποβολή των φορολογικών δηλώσεων καθώς και της πληρωμής των φόρων, θα διευκολυνθεί και θα βελτιωθεί η φορολογική συμμόρφωση των πολιτών, θα αυξηθούν οι δυνατότητες του φοροελεγκτικού μηχανισμού και το φορολογικό σύστημα θα καταστεί πιο αποδοτικό και πιο λειτουργικό (Τράπεζα της Ελλάδος, 2021).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ευρύτερες επιπτώσεις των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής και πολιτικές αντιμετώπισής τους

Το υψηλό μέγεθος της παραοικονομίας συνοδεύεται με υψηλή φοροδιαφυγή, η ύπαρξη των οποίων μειώνει τα φορολογικά έσοδα, αυξάνει το δημοσιονομικό έλλειμμα, περιορίζει την οικονομική ανάπτυξη και συμβάλει σημαντικά στον αναποτελεσματικό σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής (<https://euretirio.com/paraoikon>).

Σύμφωνα με τους Παλαιολόγου και Κασσάρ *et al.*, (2003), οι επιδράσεις που ασκεί στην επίσημη οικονομία θεωρείται ότι είναι και θετικές αλλά κυρίως αρνητικές. Τονίζεται βέβαια ότι τα οφέλη από την παραοικονομία είναι βραχυχρόνια και υποθάλλουν την οικονομική ανάπτυξη της χώρας σε μακροχρόνιο ορίζοντα. Έτσι σε καμία περίπτωση οι όποιες θετικές επιδράσεις της παραοικονομίας δεν πρέπει να συγκρίνονται με τις αρνητικές επιπτώσεις. Η παραοικονομία ασκεί κυρίως αρνητικές οικονομικές και κοινωνικές επιδράσεις στην επίσημη οικονομία (Βαβούρας, Μανωλάς, 2004α).

3.1 Οι συνέπειες της παραοικονομίας στην οικονομική πολιτική

Σύμφωνα με διάφορους μελετητές οι σημαντικότερες θετικές και αρνητικές επιδράσεις που ασκεί η παραοικονομία στην επίσημη οικονομία και την καθιστούν αναποτελεσματική αποτελούν:

Αρνητικές επιδράσεις:

α) *Περιορίζει την αξιόπιστα των επίσημων στατιστικών στοιχείων.* Όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της παραοικονομίας τόσο επηρεάζεται αρνητικά η αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων εφόσον τα πραγματικά μακροοικονομικά μεγέθη όπως οι επενδύσεις, η κατανάλωση, η αποταμίευση, το ΑΕΠ κ.α, εμφανίζονται υποεκτιμημένα με συνέπεια να επηρεάζεται η αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής. Οι Παλαιολόγου και Κασσάρ (2003), αναφέρουν ότι οι Carter (1984) και Feige (1981), υποστήριξαν ότι, οι ανακριβείς προβλέψεις των μακροοικονομικών μεγεθών οφείλονται τις περισσότερες φορές σε λανθασμένα στατιστικά στοιχεία, λόγω της παραοικονομίας. Για παράδειγμα, η αυξημένη ανεργία που παρατηρείται σε μια χώρα μπορεί να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα διότι δεν λαμβάνει υπόψη τους εργαζόμενους που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με τον πληθωρισμό, εφόσον οι τιμές των προϊόντων που παράγονται ή πωλούνται στα πλαίσια της παραοικονομίας είναι εμφανώς χαμηλότερες, με συνέπεια ο

πληθωρισμός να εμφανίζεται υπερεκτιμημένος σε σχέση με την πραγματικότητα (Κανελλόπουλος, 1995). Με άλλα λόγια τα άτομα που δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραοικονομίας, έχουν τη δυνατότητα να πωλούν προϊόντα σε χαμηλότερες τιμές από ότι θα πωλούνταν στην επίσημη οικονομία, εφόσον δεν καταβάλουν στο δημόσιο τους αναλογούντες φόρους και τις ασφαλιστικές εισφορές (Κοψιάτης, 2011).

Τα μέτρα που λαμβάνονται από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής βασίζονται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία, στα οποία δεν συμπεριλαμβάνονται η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή. Έτσι τα διορθωτικά μέτρα που λαμβάνονται καθίστανται αναποτελεσματικά εξαιτίας της μεγάλης έκτασης των φαινομένων αυτών. (Κανελλόπουλος, 1995. Με την αναξιοπιστία των στατιστικών στοιχείων επηρεάζεται η διαδικασία λήψης αποφάσεων και λαμβάνονται λανθασμένες αποφάσεις από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, διότι η πραγματική κατάσταση της οικονομίας είναι διαφορετική από αυτή που προκύπτει από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία. (Κοψιάτης, 2011).

β) Περιορίζει την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής. Οι συναλλαγές στην παραοικονομία διενεργούνται συνήθως με μετρητά. Έτσι όσο αυξάνεται η παραοικονομία αυξάνεται περισσότερο η ζήτηση χρήματος για μετρητά σε σχέση με την επίσημη, με αποτέλεσμα να προκαλείται μείωση στην ελαστικότητα της ζήτησης του χρήματος σχετικά με το επιτόκιο. Κατά συνέπεια επηρεάζεται αρνητικά και η αποτελεσματικότητα της ασκούμενης νομισματικής πολιτικής στην αντιμετώπιση των κυκλικών διακυμάνσεων της οικονομικής δραστηριότητας. Παράλληλα, με την ανάπτυξη της ανεπίσημης αγοράς προϊόντων και υπηρεσιών αναπτύσσεται και η παρα-αγορά χρήματος όπως τοκογλυφία, προεξόφληση επιταγών, κυκλοφορία πλαστών νομισμάτων κ.λπ. μειώνοντας την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής (Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003; Βαβούρας Ι., Βαβούρα Χ., 2019).

γ) Περιορίζει την αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής. Η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής επηρεάζεται με την παραοικονομία, αφού περιορίζει τα δημόσια έσοδα και κατά συνέπεια τις δημόσιες δαπάνες. Η αύξηση του μεγέθους της φοροδιαφυγής μέσω της παραοικονομίας περιορίζει σημαντικά τη φορολογική βάση και οδηγεί συνήθως σε αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης στην επίσημη οικονομία προκειμένου να αυξηθούν τα δημόσια έσοδα και η δυνατότητα του κράτους για δημόσιες δαπάνες. Ταυτόχρονα η παραοικονομία ασκεί αρνητικές επιπτώσεις στη διαχείριση αντιμετώπισης του δημόσιου ελλείμματος, μέσω της μείωσης των δημοσίων εσόδων και την πίεση που δημιουργείται για αύξηση των

μεταβιβαστικών πληρωμών. Οι Manolas *et al.*, (2013) δίνουν μεγάλη έμφαση στην αλληλοεπίδραση που υφίσταται μεταξύ παραοικονομίας και διαφθοράς. Έρευνες έχουν δείξει ότι η σχέση που υπάρχει μεταξύ τους επηρεάζει το δημόσιο έλλειμμα. Συγκεκριμένα, οι Βαβούρας και Μανωλάς (2004^α) αναφέρουν ότι οι Tanzi και Davoodi (1997, 2000) *et al.*, έδειξαν ότι «*χώρες με μεγάλη διαφθορά τείνουν να έχουν μικρότερη είσπραξη φορολογικών εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ*»

δ) *Υπερεκτίμηση του μεγέθους της ανεργίας.* Στην παραοικονομία λόγω της αδήλωτης εργασίας πολλά άτομα καταγράφονται ως άνεργοι. Επιπλέον πολλά άτομα εκτός από την επίσημη εργασία τους δραστηριοποιούνται και στην παραοικονομία μέσω μιας δεύτερης απασχόλησης. Κατά συνέπεια το εργατικό δυναμικό ενός πληθυσμού εμφανίζεται περιορισμένο και η ανεργία υπερεκτιμημένη, με αποτέλεσμα οι φορείς της οικονομικής πολιτικής να οδηγούνται σε πολιτικές απασχόλησης που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματική κατάσταση της οικονομίας.

ε) *Επεκτείνει την ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος.* Είναι γεγονός ότι η παραοικονομία μέσω της απόκρυψης εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής δημιουργεί στρεβλώσεις στο πραγματικό ύψος των εισοδημάτων ενός πληθυσμού. Έτσι οι εκτιμήσεις στη διανομή του εισοδήματος των διαφόρων εισοδηματικών κατηγοριών εμφανίζονται λανθασμένες (Βαβούρας και Μανωλάς, 2004α). Ως γνωστό ένα μέρος από τις μεταβιβαστικές πληρωμές δύνεται στους φορολογούμενους σύμφωνα με τα εισοδηματικά κριτήρια που δηλώνουν. Από τις πληρωμές αυτές ευνοούνται κυρίως αυτοί που φοροδιαφεύγουν και δηλώνουν χαμηλά εισοδήματα. Αυτό έχει ως συνέπεια να γίνεται άνιση η διανομή του εισοδήματος και να φθείρεται η φορολογική συνείδηση των έντιμων φορολογουμένων που πληρώνουν τους φόρους τους, υπονομεύοντας έτσι την κοινωνική πολιτική ενός κράτους. Το ίδιο αποτέλεσμα έχει και η απασχόληση εργαζομένων στον τομέα της παραοικονομίας που ενώ δηλώνουν άνεργοι εισπράττουν τα επιδόματα ανεργίας. Τα μέτρα πολιτικής για δικαιότερη κατανομή του εισοδήματος οδηγούν σε αντίθετα αποτελέσματα κάνοντας τη διανομή του εισοδήματος περισσότερο άνιση (Κανελλόπουλος, 1995). Κατά συνέπεια η αποτελεσματικότητα από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής περιορίζεται εφόσον οι στρατηγικές βελτίωσης της διανομής του εισοδήματος που υιοθετούν είναι διαφορετικές από αυτές που απαιτούνται (Βαβούρας και Κούτρης, 1991).

στ) *Στην κλαδική πολιτική.* Η ύπαρξη της παραοικονομίας επηρεάζει την διάρθρωση της παραγωγής και κατ' επέκταση τους αντίστοιχους κλαδικούς δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Δεν επηρεάζει στον ίδιο βαθμό όλους τους

τομείς της οικονομίας και μπορούν να διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Αναπτύσσεται κυρίως σε ορισμένους κλάδους του δευτερογενή και του τριτογενή τομέα. Δεν αναπτύσσεται στους κλάδους εκείνους που πραγματοποιούν μεγάλες επενδύσεις, διότι αφενός θα καταστεί δύσκολη η χρηματοδότησή τους από τα πιστωτικά ιδρύματα και αφετέρου εξαιτίας του μεγέθους τους δεν είναι εύκολη η απόκρυψή τους. Εφόσον οι επίσημες εκτιμήσεις για τη διάρθρωση της παραγωγής και οι κλαδικοί δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας αλλοιώνουν την πραγματικότητα, μπορεί να οδηγήσουν στην εφαρμογή κλαδικής πολιτικής που δεν αντιστοιχούν στις πραγματικές συνθήκες της οικονομίας (Βαβούρας και Κούτρης, 1991).

Θετικές επιδράσεις:

Εκτός από τις αρνητικές συνέπειες έχει παρατηρηθεί ότι βραχυχρόνια υπάρχουν και θετικές συνέπειες, έτσι ώστε το κράτος πολλές φορές να ανέχεται την ύπαρξη της ή ακόμα και να την ενθαρρύνει, είτε επειδή εξυπηρετούνται τα συμφέροντα κάποιων κοινωνικών ομάδων είτε επειδή θεωρείται ότι εκπληρώνονται βασικοί στόχοι της οικονομικής πολιτικής.

Συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ της ανάπτυξης της παραοικονομίας και της οικονομικής μεγέθυνσης, μέσω της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων. Λόγω του αυξημένου κόστους εργασίας στην επίσημη οικονομία οι επιχειρήσεις στρέφονται στην παραοικονομία για να αποκτήσουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, μέσω της φοροδιαφυγής ή της αδήλωτης εργασίας, αυξάνοντας με αυτό τον τρόπο τις δυνατότητες τους για εξαγωγές (Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003).

Επιπλέον, υποστηρίζεται η άποψη ότι η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή δημιουργούν εισοδήματα, που χρησιμοποιούνται κυρίως από τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις για επενδύσεις, εξαιτίας της δυσκολίας τους να αντλήσουν κεφάλαια από το τραπεζικό σύστημα. Δηλαδή τα φαινόμενα αυτά αποτελούν ένα σωσίβιο για αυτές τις επιχειρήσεις προκειμένου να επιβιώσουν. Όσον αφορά τις καταναλωτικές δαπάνες έχει παρατηρηθεί, ότι μέρος των εισοδημάτων που προκύπτουν από την παραοικονομία δαπανώνται για την αγορά κατοικιών αυξάνοντας την οικονομική δραστηριότητα και το ΑΕΠ. Από την άλλη πλευρά οι δαπάνες για αγορά αυτοκινήτων και οικιακού εξοπλισμού συμβάλουν στην αύξηση των εισαγωγών (Κανελλόπουλος *et al.*, 1995). Οι Βαβούρας και Μανωλάς (2004^α), αναφέρουν ότι ο Schneider (1998) απέδειξε ότι το 66% περίπου από τα κέρδη στην παραοικονομική δραστηριότητα δαπανήθηκαν στην

επίσημη οικονομία αυξάνοντας τα φορολογικά έσοδα και κατ' επέκταση την ανάπτυξη της οικονομίας.

Όμως δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι με την παραοικονομία θίγεται η ανταγωνιστικότητα των υγιών επιχειρήσεων δεδομένου ότι αυτές που δραστηριοποιούνται στην επίσημη οικονομία δεν έχουν τη δυνατότητα να μειώσουν το κόστος παραγωγής π.χ. μέσω της αδήλωτης εργασίας, με συνέπεια τον εκτοπισμό τους από τον κλάδο και ακολούθως την μείωση της ανταγωνιστικότητας στην οικονομία (Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003).

Μια άλλη θετική επίδραση, είναι ότι η παραοικονομία δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας σε άτομα τα οποία διαφορετικά θα ήταν άνεργα. Αφορά κυρίως θέσεις μερικής απασχόλησης με μικρές αμοιβές και με περιορισμένες δεξιότητες. Τα άτομα αυτά βέβαια δραστηριοποιούνται στον τομέα της παραοικονομίας χωρίς ασφάλιση και με αβέβαιο μέλλον (Βαβούρας και Μανωλάς 2004^α; Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003).

Τέλος συνεισφέρει στην αύξηση της ευημερίας των ατόμων που παραοικονομούν εφόσον αποφεύγεται η φορολογική επιβάρυνση των ατόμων αυτών. Από την άλλη πλευρά όμως επιβαρύνει φορολογικά τα άτομα που δραστηριοποιούνται στην επίσημη οικονομία. Αν υποθεθεί ότι τα άτομα που παραοικονομούν ανήκουν στις χαμηλές εισοδηματικές τάξεις, έχει υποστηριχθεί ότι τότε η παραοικονομία συμβάλει στη βελτίωση της διανομής του εισοδήματος και άρα στην αύξηση της ευημερίας (Παλαιολόγου και Κασσάρ, 2003).

Σύμφωνα με όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, παρατηρείται ότι υπάρχει μια σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ της παραοικονομίας και της οικονομικής πολιτικής. Δηλαδή δεν ασκεί μόνο η παραοικονομία σημαντικές επιδράσεις στην οικονομική πολιτική αλλά και η οικονομική πολιτική ασκεί σημαντική επίδραση στην επέκταση της παραοικονομίας μέσω της ανοχής της και ιδιαίτερα όταν η Δημόσια διοίκηση αδυνατεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά. Ο περιορισμός της μπορεί να συμβάλει σημαντικά στον αποτελεσματικό σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής και στην ανάπτυξη της οικονομίας. Αποτελεί ζήτημα φορολογικής ισότητας, αυξάνοντας τις πιθανότητες μείωσης των φορολογικών συντελεστών στους τομείς που δραστηριοποιούνται στα πλαίσια της επίσημης οικονομίας ενισχύοντας την ανταγωνιστικότητά τους. Ο έλεγχος της παραοικονομίας δεν πρέπει να βασίζεται σε γενικευμένα μέτρα αλλά σε πιο εξειδικευμένα με τη μορφή κινήτρων και αντικινήτρων εξαιτίας των διαφορετικών χαρακτηριστικών των ατόμων που δραστηριοποιούνται στην παραοικονομία (Βαβούρας, Ι. και Βαβούρας, Χ. 2019).

3.2 Οι συνέπειες της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική

Σύμφωνα με τον Τάτσο (2012), η φοροδιαφυγή αποτελεί μια μορφή αντικοινωνικής συμπεριφοράς με σημαντικές αρνητικές επιπτώσεις στην αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής. Προκαλεί μεταβολές στην κατανομή των φορολογικών βαρών και στον βαθμό που η φοροδιαφυγή πραγματοποιείται για την μείωση ή την πλήρη αποφυγή απόδοσης των αναλογούντων φόρων, οι οικονομικές δραστηριότητες που δραστηριοποιούνται στον τομέα της επίσημης οικονομίας μεταφέρονται στον τομέα της παραοικονομίας. Ειδικότερα οι σημαντικότερες δυσμενείς επιδράσεις είναι:

α) *Αδίκη κατανομή των φορολογικών βαρών.* Η φοροδιαφυγή εγείρει θέματα άνιση κατανομής των φορολογικών βαρών δεδομένου ότι άτομα με την ίδια φοροδοτική ικανότητα έχουν διαφορετική φορολογική επιβάρυνση, εφόσον δεν είναι διατεθειμένοι όλοι οι φορολογούμενοι να αποφύγουν την καταβολή των φόρων που τους αναλογούν ή δεν έχουν την ίδια ικανότητα για φοροδιαφυγή. Αυτή η αδικία επιδεινώνεται, σε βάρος των συνεπών φορολογουμένων, διότι το κράτος προκειμένου να αναπληρώσει την απώλεια των φορολογικών εσόδων υποχρεώνεται να αυξήσει τους συντελεστές φορολογίας (Τάτσος, 2012). Έτσι επηρεάζεται η αποτελεσματικότητα της φορολογικής πολιτικής καθώς και του συστήματος της προοδευτικής φορολόγησης των εισοδημάτων περιορίζοντας την αναδιανεμητική πολιτική (Ernst & Young, 2016).

β) *Περιορίζεται η ικανότητα του κράτους να χρηματοδοτήσει τις δημόσιες δαπάνες* (επενδύσεις, δημόσια αγαθά, υπηρεσίες κ.α.), λόγω των χαμηλών δημοσίων εσόδων από τη φοροδιαφυγή. Έτσι το κράτος προκειμένου να καλύψει τις τρέχουσες ανάγκες του αναγκάζεται να προβεί στη σύναψη δανείων από το εξωτερικό με αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία και το δημόσιο χρέος (Τάτσος, 2012). Ο εξωτερικό δανεισμός επιβαρύνει το δημόσιο χρέος λόγω των υψηλών επιτοκίων και προκειμένου να καλυφθεί το δημόσιο έλλειμμα, το κράτος αναγκάζεται να αυξήσει τη φορολογική επιβάρυνση ή ακόμα και να περιορίσει την ποιότητα και τον αριθμό των παρεχόμενων δημόσιων υπηρεσιών (Ernst & Young, 2016).

γ) Η εκτεταμένη φοροδιαφυγή *περιορίζει την ικανότητα του κράτους να παρέμβει αποτελεσματικά στην άσκηση οικονομικής πολιτικής* μειώνοντας την αποτελεσματικότητα των φορολογικών μέτρων που παίρνει. Επιπλέον περιορίζει την αποτελεσματικότητα στην πολιτική για δίκαιη κατανομή του εισοδήματος και των φορολογικών κινήτρων.

δ) *Διαταράσσονται οι όροι ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων*, εφόσον αυτές που φοροδιαφεύγουν βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση σε σχέση με αυτές που δεν

φοροδιαφεύγουν. Μπορούν να πωλούν τα προϊόντα τους πιο φθηνά λόγω του χαμηλότερου κόστους καθιστώντας τες πιο ανταγωνιστικές (Τάτσος, 2012). Αυτό με τη σειρά του έχει ως επακόλουθο την εκδίωξη από τον κλάδο των υγιών επιχειρήσεων και τον περιορισμό της ανταγωνιστικότητας της συνολικής οικονομίας (Ernst & Young, 2016).

ε) Το κράτος αναγκάζεται να αυξήσει τους έμμεσους φόρους, διότι η είσπραξη των φορολογικών εσόδων στην άμεση φορολογία είναι πιο δύσκολη και η φοροδιαφυγή ευκολότερη. Έτσι επιβαρύνονται περισσότερο τα χαμηλά και μεσαία εισοδήματα, μειώνοντας με αυτό τον τρόπο την προοδευτικότητα του φορολογικού συστήματος (Τάτσος, 2012)

Από την άλλη πλευρά η αύξηση των συντελεστών στους έμμεσους φόρους σε συνδυασμό με την παραοικονομία που επικρατεί στην χώρα μας επηρεάζει άμεσα την κατανάλωση μειώνοντας περαιτέρω τα φορολογικά έσοδα. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του IOBE (2013), η αύξηση στον ειδικό φόρο κατανάλωσης των αλκοολούχων ποτών κατά την χρονική περίοδο 2009-2012 επέφερε μείωση των νόμιμων πωλήσεων κατά 45,70% (Ernst & Young, 2016).

στ) Οι φορολογούμενοι που είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους διαμορφώνουν αρνητικά την φορολογική τους ηθική με συνέπεια την επέκταση του φαινομένου της φοροδιαφυγής.

Όπως με τη παραοικονομία έτσι και με τη φοροδιαφυγή υπάρχουν απόψεις που θεωρούν ότι η φοροδιαφυγή έχει και θετικές συνέπειες στην οικονομική πολιτική. Ειδικότερα:

α) Επιταχύνει την ανάπτυξη της οικονομίας εφόσον οι πολίτες και οι επιχειρήσεις έχουν την ικανότητα για μεγαλύτερη αποταμίευση. Έτσι αποφεύγεται η υψηλή φορολογική επιβάρυνση με τις συνέπειες που αυτή έχει.

β) ωφελεί τον προϋπολογισμό διότι αυξάνονται τα κίνητρα για την πραγματοποίηση οικονομικών δραστηριοτήτων, με συνέπεια την αύξηση των φορολογικών εσόδων από τις δραστηριότητες αυτές.

γ) Αυξάνεται το κοινωνικό όφελος, λόγω της μεταφοράς των δαπανών από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα, εφόσον οι ιδιωτικές δαπάνες θεωρούνται πιο επωφελείς.

Είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι στο βαθμό που η φοροδιαφυγή συνεπάγεται δημοσιονομικό όφελος, αυτό δεν την νομιμοποιεί, αλλά παράλληλα δημιουργεί προβλήματα φορολογικής δικαιοσύνης σε βάρος των έντιμων φορολογουμένων,

δεδομένου ότι αυτοί είναι που συμβάλουν στη χρηματοδότηση των δημοσίων αγαθών όμως όλοι επωφελούνται το ίδιο (Κανελλόπουλος *et al.*, 1995).

3.3 Οι επιδράσεις της παραοικονομίας στο μέγεθος των δημοσίων ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους

Το δημόσιο χρέος καθορίζεται από τον συνολικό δανεισμό του δημοσίου στο τέλος κάθε χρόνου, ενώ το δημόσιο έλλειμμα προκύπτει από την διαφορά εσόδων και δαπανών του δημοσίου κατά την περίοδο ενός έτους. Το χρέος δηλαδή είναι μια μεταβλητή αποθέματος που διαμορφώνεται από τα διαχρονικά ελλείμματα σε αντίθεση με το δημόσιο έλλειμμα που αποτελεί μια μεταβλητή ροής.

Στην περίπτωση της Ελλάδας οι αποκλίσεις μεταξύ των δημοσίων εσόδων και δημοσίων δαπανών είναι αρκετά μεγάλες με συνέπεια να εμφανίζονται συνεχώς δημόσια ελλείμματα και να διογκώνεται το δημόσιο χρέος προκαλώντας σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που συμβάλει στη μεγέθυνση των δημοσίων ελλειμμάτων είναι η εκτεταμένη παραοικονομία. (Βαβούρας, Ι. και Βαβούρα, Χ., 2019). Αν και η παραοικονομία με την φοροδιαφυγή δεν ταυτίζονται ως έννοιες, οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται στον τομέα της παραοικονομίας συντελούν στην αποφυγή φόρων και την απώλεια δημοσίων εσόδων. Η φοροδιαφυγή συνιστά ένα σημαντικό κίνητρο για την ανάπτυξη παραοικονομικών δραστηριοτήτων (Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, 2017). Με άλλα λόγια η παραοικονομία αποτελεί ένα διαρθρωτικό πρόβλημα για την Ελλάδα ασκώντας δυσμενείς επιδράσεις στη δημοσιονομική πολιτική, εφόσον ένας από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες ανάπτυξης της παραοικονομίας είναι η φοροδιαφυγή και η εισφοροδιαφυγή. Η ύπαρξη της παραοικονομίας δεν ασκεί σημαντικές επιδράσεις μόνο στα έσοδα αλλά και στις δημόσιες δαπάνες λόγω της αύξησης για μεταβιβαστικές πληρωμές (επιδόματα, συντάξεις κ.α.), με επακόλουθο την συνεχή μεγέθυνση του δημοσίου ελλείμματος και κατ' επέκταση του δημοσίου χρέους. (Βαβούρας, Ι. και Βαβούρα, Χ., 2019). Περαιτέρω το υψηλό μέγεθος του δημοσίου χρέους συντελεί στη μείωση της οικονομικής ανάπτυξης περιορίζοντας περισσότερο το ονομαστικό ΑΕΠ.

Οι Manolas *et al.*, (2013) υποστήριξαν ότι εάν η Ελλάδα είχε διαχειριστεί την παραοικονομία αποτελεσματικά τα προηγούμενα χρόνια, δεν θα αντιμετώπιζε την πρόσφατη κρίση χρέους. Μάλιστα έχει εκτιμηθεί ότι αν η Ελλάδα είχε καταφέρει να ενσωματώσει την παραοικονομία στο επίσημο ΑΕΠ και ο έλεγχός της είχε ξεκινήσει από το 2006, το χρέος της γενικής κυβέρνησης το 2010 ως ποσοστό του ΑΕΠ θα είχε

περιοριστεί κατά 32,70%. Σημειώνεται ότι κατά την περίοδο 2006-2010 το χρέος είχε αυξηθεί από 107,70% σε 144,90% του ΑΕΠ. Εάν είχε όμως ελεγχθεί από το 2006 το χρέος θα είχε αυξηθεί από 92,90% σε 112,20%.

Από το 2010 που ξεκίνησε η οικονομική κρίση η Ελλάδα βρίσκεται σε πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής προκειμένου να πετύχει καθορισμένους δημοσιονομικούς στόχους. Η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής επηρεάζεται από την παραοικονομία μέσω της απώλειας των φορολογικών εσόδων και της μείωσης της συνολικής παραγωγικότητας, η οποία δημιουργείται εξαιτίας της μεταφοράς των συντελεστών παραγωγής από την επίσημη στην ανεπίσημη οικονομία (αδήλωτη παραγωγή και απασχόληση). Σχετικά το Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών (2017), δημοσίευσε μια έρευνα της Τράπεζας της Ελλάδος όπου διαπιστώθηκε ότι όταν υπάρχει παραοικονομία κάθε αύξηση των φορολογικών συντελεστών κατά μία ποσοστιαία μονάδα του ΑΕΠ οδηγεί σε μείωση του ΑΕΠ κατά 2,8% λόγω της μεταφοράς των παραγωγικών πόρων από την επίσημη οικονομία στην ανεπίσημη για την αποφυγή του αυξημένου φορολογικού βάρους. Έτσι τα φορολογικά έσοδα μειώνονται, προκαλώντας νέα αύξηση φορολογικών συντελεστών δημιουργώντας ένα «φαύλο κύκλο» περιορίζοντας συνεχώς την επίσημη παραγωγή. Επιπλέον διαπιστώθηκε ότι οι δημοσιονομικοί στόχοι θα επιτυγχάνονταν περισσότερο και η οικονομική κρίση θα ήταν μικρότερης έκτασης εάν αντί για αύξηση των φορολογικών συντελεστών επιλεγόταν μια σχετική μείωση των δημοσίων δαπανών, διότι σε αυτή την περίπτωση τα κίνητρα μεταφοράς των συντελεστών παραγωγής προς την παραοικονομία δεν είναι ισχυρά.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο ρόλος της παραοικονομίας δεν πρέπει να υποεκτιμάται από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής εφόσον αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα στις επιδράσεις και στο σχεδιασμό της δημοσιονομικής πολιτικής. Όταν δεν λαμβάνεται υπόψη στη δημοσιονομική πολιτική μπορεί να υποεκτιμηθούν οι επιδράσεις που ασκεί στο ΑΕΠ και αντίστοιχα να υπερεκτιμηθούν οι επιδράσεις της στα φορολογικά έσοδα. Είναι γεγονός ότι αν είχε αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά η οικονομική κρίση στη χώρα μας θα ήταν μικρότερη και σε έκταση αλλά και σε διάρκεια.

3.4 Προσπάθειες αντιμετώπισης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής

Όπως διαπιστώθηκε από την μελέτη της Ελληνικής και ξένης βιβλιογραφίας η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή είναι δύο φαινόμενα με παγκόσμιες προεκτάσεις, η

καταπολέμηση των οποίων μπορεί να επιτευχθεί όχι με μέτρα αντιμετώπισης που πρέπει να ληφθούν μόνο σε εθνικό επίπεδο αλλά και σε συνεργασία με άλλες χώρες.

Στην χώρα μας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και προκειμένου να εδραιωθεί η δημοσιονομική εξυγίανση, και να ενισχυθούν τα φορολογικά έσοδα, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής προέβησαν στην αναμόρφωση της φορολογικής διοίκησης, σε μεταρρυθμίσεις του φορολογικού συστήματος με την κατάργηση βασικών φορολογικών νόμων και την αντικατάστασή τους με νέους και πιο εκσυγχρονισμένους. Κάποιες από αυτές τις μεταρρυθμίσεις περιλαμβάνουν:

α) Την κατάργηση του μέχρι τότε Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος (Ν. 2238/94) και η αντικατάσταση του από έναν νέο απλοποιημένο Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος με τη ψήφιση του Ν. 4172/2013.

β) Τον εκσυγχρονισμό των φορολογικών διαδικασιών με την κατάργηση του Κώδικα Διοικητικών και Ποινικών Κυρώσεων (Ν. 2523/1997) και την αντικατάστασή του με τον νέο Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (Ν. 4174/2013) ο οποίος στη συνέχεια κυρώθηκε με το Ν. 4987/2022. Η ψήφιση του προέβλεπε σε νέα και πιο επιεικέστερα πρόστιμα παραβάσεων κατά της φοροδιαφυγής.

γ) Την κατάργηση του Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων (Π.Δ. 186/92), ο οποίος αναφερόταν στον τρόπο τήρησης των βιβλίων και έκδοσης των φορολογικών στοιχείων από τα άτομα που ασκούσαν επιχειρηματική δραστηριότητα, και την αντικατάστασή του με τα Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα (Ν. 4308/2015).

δ) Την σύσταση μιας Ανεξάρτητης Αρχής με την ονομασία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων, (ΑΑΔΕ).

Στα πλαίσια των παραπάνω μεταρρυθμίσεων, υιοθετήθηκαν μεταξύ άλλων και νέες διατάξεις που αποβλέπουν στην ενίσχυση των ελέγχων, στον περιορισμό της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής και κατ'επέκταση στην αύξηση των φορολογικών εσόδων όπως:

Με τις διατάξεις του άρθρου 28 του Ν. 4172/2013 και του άρθρου 27 του Ν. 4174/2013, κάτω από προϋποθέσεις, προβλέπεται ο προσδιορισμός των φορολογητέων εισοδημάτων με μεθόδους έμμεσων τεχνικών ελέγχου. Αφορά όλες τις κατηγορίες φορολογουμένων και το φορολογητέο εισόδημα τους θα προσδιορίζεται σύμφωνα με όλα τα έσοδα και όλα τα έξοδα τους, από τα κινητά και ακίνητα που έχουν στην κατοχή τους καθώς επίσης και από τις καταθέσεις τους σε τραπεζικούς λογαριασμούς. Δηλαδή το φορολογητέο εισόδημα θα προσδιορίζεται με κάθε διαθέσιμο στοιχείο, και σχετικά με τα φυσικά πρόσωπα θα εφαρμόζεται στις περιπτώσεις που το εισόδημα που έχουν

δηλώσει δεν επαρκεί για να καλύψουν τις προσωπικές δαπάνες διαβίωσής τους ή όταν προκύπτει προσαύξηση περιουσίας η οποία δεν καλύπτεται από τα εισοδήματα που έχουν δηλώσει.

Σύμφωνα με το άρθρο 15 του Ν. 4172/2013 προβλέπεται η διαδικασία, προκειμένου να περιοριστεί η φοροδιαφυγή, με την ενίσχυση των ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής. Ειδικότερα, για τα φυσικά πρόσωπα προβλέπεται πρόσθετη φορολογική επιβάρυνση, αν από τις δαπάνες που πραγματοποιούν σε κάθε φορολογικό έτος, τουλάχιστον το 30% του πραγματικού εισοδήματος που προέρχεται από μισθωτή εργασία - συντάξεις και επιχειρηματική δραστηριότητα, δεν έχει πραγματοποιηθεί με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής.

Επίσης για την ενίσχυση των ηλεκτρονικών συναλλαγών, πραγματοποιούνται κάθε έτος δώδεκα δημόσιες κληρώσεις και μια ετήσια, για συναλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί με ηλεκτρονικό τρόπο πληρωμής, κερδίζοντας οι πολίτες διάφορα χρηματικά έπαθλα (<https://www.aade.gr>).

Με το άρθρο 23 του Ν. 4172/2013, εισήχθησαν διατάξεις με τις οποίες προσδιορίζονται οι δαπάνες των επιχειρήσεων που δεν εκπίπτουν. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνεται και κάθε δαπάνη που αφορά σε αγορά αγαθών ή λήψη υπηρεσιών άνω των 500€ που η μερική ή ολική εξόφλησή του δεν έχει πραγματοποιηθεί με τραπεζικά μέσα πληρωμής. Κατά τον ίδιο τρόπο, δεν αναγνωρίζονται προς έκπτωση οι δαπάνες που πραγματοποιούνται στο πλαίσιο εργασιακής σχέσης καθώς και οι δαπάνες ενοικίων εφόσον η εξόφλησή τους δεν έχει πραγματοποιηθεί με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής.

Για την φοροαποφυγή που διενεργείται από τα νομικά πρόσωπα μέσω του φορολογικού σχεδιασμού, μεταφέροντας τα κέρδη τους σε χώρες που έχουν χαρακτηριστεί ως φορολογικοί παράδεισοι, αναπτύχθηκε από την Ε.Ε. ένα πακέτο κατά της φοροαποφυγής με την μορφή οδηγίας (ΕΕ) 2016/1164, το οποίο δημοσιεύτηκε το 2016. Στην χώρα μας έχουν θεσπιστεί διάφορα μέτρα για τον περιορισμό της φοροαποφυγής τα οποία έχουν συσταθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Συγκεκριμένα, με το άρθρο 66 του Ν. 4172/2013 εισήχθησαν διατάξεις και κανόνες για τις ελεγχόμενες αλλοδαπές εταιρείες, προκειμένου να αποφευχθεί η φοροαποφυγή των επιχειρήσεων που μεταφέρουν τα έσοδά τους σε άλλες χώρες και συγκεκριμένα σε θυγατρικές τους, οι οποίες φορολογούνται με χαμηλότερο συντελεστή (Ernst & Young (2016). Επίσης με το άρθρο 38 του Κ.Φ.Δ. καθιερώνεται στο Ελληνικό Φορολογικό Δίκαιο για πρώτη φορά μία γενική διάταξη κατά της φοροαποφυγής, η οποία χρησιμοποιεί τον όρο: «*τεχνητή διευθέτηση ή σειρά διευθετήσεων*» που συνεπάγονται

φορολογικό πλεονέκτημα για τον φορολογούμενο. Ρυθμίζονται θέματα που σχετίζονται με την οικονομική δραστηριότητα των αλλοδαπών επιχειρήσεων έτσι ώστε όταν καταστρατηγείται μέσω αυτών των δραστηριοτήτων η Ελληνική φορολογική νομοθεσία, να φορολογούνται με τους εγχώριους φορολογικούς συντελεστές (Broumas, (2016).

Εκτός των παραπάνω με το Ν. 4174/2013 έχουν θεσπιστεί διατάξεις που αφορούν την διαδικασία είσπραξης των φόρων, μέτρα που διασφαλίζουν την είσπραξη των φόρων από το Δημόσιο, όπως η κατάσχεση κινητών και ακινήτων χωρίς να απαιτείται δικαστική απόφαση, τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες οι φορολογούμενοι μπορούν να ενταχθούν σε πρόγραμμα ρύθμισης, καθώς επίσης τα πρόστιμα και οι τόκοι στην περίπτωση που πραγματοποιούνται παραβάσεις (Εκθεση Διοικητή, 2013). Προκειμένου να ενισχυθεί η είσπραξη των δημοσίων εσόδων προβλέπεται και μείωση των προστίμων. Ειδικότερα, σε περίπτωση που έχει εκδοθεί εντολή ελέγχου, οι φορολογούμενοι με το Ν. 4512/2018 μπορούν να υποβάλουν και να δηλώσουν εκπρόθεσμα φορολογητέα εισοδήματα που είχαν παραλείψει να δηλώσουν μέχρι και την κοινοποίηση του σημειώματος διαπιστώσεων ελέγχου (άρθρο 28 του Ν. 4174/2013.) Στην περίπτωση αυτή αν εξοφλήσουν τους φόρους και τα πρόστιμα που τους αναλογούν εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος που ορίζεται μέσα σε 30 μέρες από τον προσδιορισμό του φόρου, τα πρόστιμα και οι φόροι που είχαν αρχικά βεβαιωθεί περιορίζονται στο 60%.

Παρά την κατάργηση των παλαιότερων νόμων και την ψήφιση νέων και πιο εκσυγχρονισμένων νομοθετημάτων, τα οποία είναι εναρμονισμένα με το διεθνές φορολογικό δίκαιο, η έκδοση πολυάριθμων ερμηνευτικών εγκυκλίων και αποφάσεων συνεχίζεται προκαλώντας σύγχυση και ανασφάλεια όχι μόνο στους υπαλλήλους των οικονομικών υπηρεσιών αλλά και στους φορολογούμενους. Ενδεικτικά μόνο για το 2022 σύμφωνα με την απολογιστική έκθεση της ΑΑΔΕ (2023) ψηφίστηκαν 17 νόμοι προκειμένου να βελτιωθεί η υπάρχουσα φορολογική και τελωνειακή νομοθεσία και εκδόθηκαν 113 κανονιστικές αποφάσεις και 93 εγκύκλιοι προκειμένου να ερμηνευτούν οι νομοθετικές διατάξεις.

Όπως προαναφέρθηκε, στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων για την πάταξη της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου, το 2016 με το Ν. 4389/2016, συστάθηκε η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), η οποία άρχισε να λειτουργεί την 01 Ιανουαρίου 2017. Την ίδια ημερομηνία καταργήθηκε η Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων του Υπ. Οικονομικών. Στερείται νομικής προσωπικότητας, και είναι φορέας

της εκτελεστικής εξουσίας. Απολαμβάνει λειτουργικής ανεξαρτησίας, διοικητικής και οικονομικής αυτοτέλειας, δεν υπόκειται σε έλεγχο ή εποπτεία από κυβερνητικά όργανα, κρατικούς φορείς ή άλλες διοικητικές αρχές, όμως υπόκειται σε κοινοβουλευτικό έλεγχο (άρθρο 1, Ν. 4389/2016). Διοικητικά όργανα της ΑΑΔΕ είναι το Συμβούλιο της Διοίκησης το οποίο είναι πενταμελές, αποτελούμενο από τον Πρόεδρο και τέσσερα ακόμη τακτικά μέλη και ο Διοικητής οι αρμοδιότητες του οποίου περιγράφονται στο άρθρο 14 του ν. 4389/2016. Η θητεία τους είναι πενταετής.

Αποστολή της είναι να προσδιορίζει, να βεβαιώνει και να εισπράττει τα φορολογικά, τελωνειακά και άλλα δημοσία έσοδα που έχουν άμεση σχέση με τις αρμοδιότητές της. Επιπλέον, σύμφωνα και με το επιχειρησιακό σχέδιο της ΑΑΔΕ (2023), ως αποστολή της ορίζεται, η διασφάλιση των δημοσίων εσόδων, η ενίσχυση της φορολογικής συμμόρφωσης με την καταπολέμηση των φαινομένων της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου, καθώς και να παρέχει προς τους πολίτες και τις επιχειρήσεις υπηρεσίες υψηλής ποιότητας. Ένας από τους σημαντικότερους στόχους της αποτελεί, η μεγιστοποίηση των δημοσίων εσόδων με την ενίσχυση της οικειοθελούς συμμόρφωσης και την αντιμετώπιση τέτοιων φαινομένων.

Η ΑΑΔΕ σήμερα προσφέρει πολλές υπηρεσίες στους πολίτες της χώρας μας, στις επιχειρήσεις καθώς και τη Δημόσια Διοίκηση μέσω της ιστοσελίδας της <http://www.aade.gr>. Σε συνεργασία με τη Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων (ΓΓΠΣ) έχει την ευθύνη για το σχεδιασμό, την υλοποίηση και την εποπτεία νέων ηλεκτρονικών υπηρεσιών και φροντίζει για τη συστηματική συντήρηση των παλαιότερων.

Τα τελευταία χρόνια συνεχίζεται με εντατικούς ρυθμούς η ψηφιοποίηση υπηρεσιών προς τους συναλλασσόμενους πολίτες και επιχειρήσεις. Σημαντικό ρόλο, για την πραγματοποίηση των μεταρρυθμιστικών έργων που οδηγούν στον εκσυγχρονισμό της φορολογικής και τελωνειακής Διοίκησης, με πλήρη ψηφιοποίηση των διαδικασιών και υιοθέτηση νέων και σύγχρονων εργαλείων στην καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου αποτελεί η απορρόφηση και αξιοποίηση των πόρων του ΕΣΠΑ και του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας της Ελλάδας. Στο πλαίσιο των επιχειρηματικών και στρατηγικών στόχων της η ΑΑΔΕ ανέπτυξε και εφάρμοσε νέες και καινοτόμες ψηφιακές λύσεις, δίνοντας τη δυνατότητα στους συναλλασσόμενους να διεκπεραιώνουν τις συναλλαγές τους, χωρίς να απαιτείται η αυτοπρόσωπη παρουσία τους στις Δημόσιες Οικονομικές Υπηρεσίες. Για την αποτελεσματική εξυπηρέτηση

πολιτών και επιχειρήσεων αναπτύχθηκε η ψηφιακή πύλη myAADE, η οποία παρέχει μεγάλο φάσμα ψηφιακών υπηρεσιών (Απολογιστική Έκθεση ΑΑΔΕ, 2021).

Οι σημαντικότερες υλοποιήσεις της ΑΑΔΕ οι οποίες επιτεύχθηκαν τα τελευταία χρόνια με στόχο την εξυπηρέτηση των πολιτών και την εδραίωση του κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ πολιτών και φορολογικής διοίκησης ενδεικτικά αποτελούν:

Μέσα από την πύλη myAADE, με τη λειτουργία της πλατφόρμας «Τα Αιτήματά μου», οι φορολογούμενοι έχουν τη δυνατότητα να υποβάλουν τα αιτήματά τους ηλεκτρονικά προς κάθε αρμόδια Υπηρεσία και με δομημένο τρόπο. Η διεκπεραίωση των αιτημάτων τους διευκολύνεται από την εφαρμογή βελτιώνοντας την ποιότητα εξυπηρέτησης των φορολογουμένων. Ενδεικτικά μπορεί να υποβληθεί ηλεκτρονική αίτηση για την διακοπή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, αίτηση ένταξης στο ειδικό καθεστώς αγροτών, χορήγηση αναλυτικής κατάστασης βεβαιωμένων οφειλών, υποβολή αίτησης για υπαγωγή στη ρύθμιση οφειλών, άρση κατάσχεσης λόγω απόσβεσης οφειλών, καταβολή τελών χαρτοσήμου κ.α. Τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για κάθε Διαδικασία έχουν καταγραφεί στην εφαρμογή αναλυτικά από τις αρμόδιες Υπηρεσίες της ΑΑΔΕ και έχει γίνει προσπάθεια ώστε στο αντίστοιχο πεδίο της εφαρμογής να υπάρχουν υπερσύνδεσμοι προς τις σχετικές Αποφάσεις και Έντυπα της ΑΑΔΕ.

Στην πλατφόρμα «Τα Ραντεβού μου» οι πολίτες μπορούν να προγραμματίζουν ψηφιακά τα **ραντεβού** τους για τις υποθέσεις που τους αφορούν, με υπάλληλο της αρμόδιας υπηρεσίας της ΑΑΔΕ, στο σύνολο των ΔΟΥ της επικράτειας (<https://www.aade.gr>)

Από το 2021 τέθηκε σε παραγωγική λειτουργία η ψηφιακή πλατφόρμα myProperty, μέσα από την οποία υποβάλλονται ψηφιακά οι δηλώσεις Φόρου Μεταβίβασης Ακινήτων, γονικών παροχών κληρονομιών και δωρεών. Εντός του έτους 2023 επιδιώκεται να τεθεί σε λειτουργία η διαδικασία αυτόματης ενημέρωσης των στοιχείων για τα ακίνητα (Ε9) για όσες δηλώσεις υποβάλλονται μέσω της πλατφόρμας myProperty.

Μέσω της πλατφόρμας myCAR₂ ο φορολογούμενος μπορεί, να παρακολουθήσει την κατάσταση των οχημάτων ιδιοκτησίας του, να θέσει το όχημα του σε ακινησία με ψηφιακή αίτηση χωρίς να καταθέσει τις πινακίδες στη ΔΟΥ, να πραγματοποιήσει άρση της ψηφιακής ακινησίας και να θέσει το όχημα του εκ νέου σε κυκλοφορία. Επιπλέον μπορεί να λάβει την ειδοποίηση πληρωμής τελών κυκλοφορίας και να εκτυπώσει τη βεβαίωση περί μη οφειλής τελών κυκλοφορίας.

Μέσω της πλατφόρμας myBusinessSupport, η οποία δημιουργήθηκε για να υποστηρίξει κάθε είδους ενισχύσεις των επιχειρήσεων λόγω της πανδημίας Covid-19, μπορούν να υποβληθούν αιτήσεις για αποζημίωση ειδικού σκοπού, επιστρεπτέα προκαταβολής, επανένταξης σε ρυθμίσεις τμηματικής καταβολής, καθώς και να υποβληθούν στοιχεία εσόδων και εξόδων για την ένταξη στο μηχανισμό ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ του Υπ. Εργασίας κ.α.

Αναπτύχθηκε η ψηφιακή πλατφόρμα Αρωγή arogi.gov.gr, για την καταβολή αποζημίωσης και στήριξης των νοικοκυριών, ιδιοκτητών ακινήτων και επιχειρήσεων που επλήγησαν από τις πυρκαγιές το καλοκαίρι του 2021. Αναβαθμίστηκε η πλατφόρμα myΘέρμανση για τη χορήγηση επιδόματος κατανάλωσης καυσίμων θέρμανσης.

Άλλες ψηφιακές υπηρεσίες που μπορούν να πραγματοποιηθούν μέσω της ψηφιακής πύλης myAADE είναι: η δυνατότητα έκδοσης ΑΦΜ και κλειδαρίθμου μέσω βιντεοκλήσης για φυσικά πρόσωπα, τα οποία ταυτοποιούνται μέσω τηλεδιάσκεψης με εκπρόσωπο της ΑΑΔΕ στην πλατφόρμα myAADElive, καθώς και η αλλαγή διεύθυνσης κατοικίας. Η υποβολή Δηλώσεων φορολογίας εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων μέσω της εφαρμογής Εισοδήματος του TAXISnet, δηλώσεων ΦΠΑ, παρακρατούμενων και προκαταβλητέων φόρων, δήλωση στοιχείων ακινήτων Ε9, η έκδοση Πράξεων Διοικητικού Προσδιορισμού Φόρου εισοδήματος και ΕΝΦΙΑ, η κοινοποίηση και έκδοση πιστοποιητικών. Επίσης οι επιχειρήσεις μπορούν να υποβάλλουν κατάσταση βεβαιώσεων αποδοχών ή συντάξεων, αμοιβών από επιχειρηματική δραστηριότητα και εισοδημάτων από μερίσματα, τόκους και δικαιώματα. Μέσω του συστήματος TAXISnet μπορεί να εκδοθεί αποδεικτικό φορολογικής ενημερότητας για κάθε νόμιμη χρήση εφόσον οι φορολογούμενοι δεν έχουν οφειλές ή οι οφειλές τους είναι μη ληξιπρόθεσμες ή έχουν ρύθμιση η οποία είναι ενήμερη και να ελεγχθεί η εγκυρότητά της. Στη ψηφιακή πύλη myAADE στην ενότητα «Οφειλές, Πληρωμές & Επιστροφές» μπορούν οι πολίτες, να ενημερωθούν για τυχόν οφειλόμενα ποσά και να εξοφλήσουν τις οφειλές τους, με κάρτες πληρωμών ή μέσω IRIS. Η ηλεκτρονική βιβλιοθήκη, όπου παρέχεται ενημέρωση σχετικά με την κείμενη νομοθεσία που αφορά τομείς των αρμοδιοτήτων της. Οι χρήστες μπορούν να πλοηγηθούν στα περιεχόμενά της και στις συλλογές εγγράφων με αναζήτηση κριτηρίων. Το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της καταχωρείται και αναλύεται με αυτόματο τρόπο. Τέλος, ξεκίνησε πιλοτικά από το 2018, η δυνατότητα ηλεκτρονικής υποβολής ΕΝΔΙΚΟΦΑΝΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΗΣ κατά των πράξεων της Φορολογικής

Αρχής, και αιτήματος αναστολής ενώπιον της Διεύθυνσης Επίλυσης Διαφορών (Δ.Ε.Δ.) της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (Α.Α.Δ.Ε.) (<https://www.aade.gr>).

Η ΑΑΔΕ στοχεύει στην ενίσχυση των ηλεκτρονικών συναλλαγών με την αξιοποίηση των δεδομένων των ηλεκτρονικών βιβλίων για την πρόληψη της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου, στην ενίσχυση της φορολογικής συνείδησης των πολιτών, καθώς και στη βελτίωση της είσπραξης των δημοσίων εσόδων. Σύμφωνα με την Έκθεση απολογισμού 2021 και προγραμματισμού δραστηριοτήτων για το 2022, της ΑΑΔΕ Προκειμένου να ενισχυθεί η φορολογική συμμόρφωση των πολιτών (πρόληψη της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου) και να εδραιωθεί η αξιοπιστία στη σχέση της Φορολογικής Διοίκησης με τις επιχειρήσεις καθώς και να μειωθεί το διοικητικό κόστος των επιχειρήσεων, τέθηκε σε παραγωγική λειτουργία η ηλεκτρονική πλατφόρμα myDATA (my Digital Accounting and Tax Application), εισάγοντας τα ηλεκτρονικά βιβλία στην καθημερινότητα των επιχειρήσεων. Μέσω της εφαρμογής myDATA σήμερα οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα, να διαβιβάσουν παραστατικά μέσω Παρόχων Ηλεκτρονικής Τιμολόγησης, να δουν το Συνοπτικό Βιβλίο της επιχείρησής τους όπου εμφανίζονται συγκεντρωτικά τα μηνιαία και ετήσια αποτελέσματα της επιχείρησης, να καταχωρίσουν και να αναζητήσουν τα παραστατικά που έχουν διαβιβάσει στο myDATA, να εγγραφούν στην εφαρμογή timologio και στο myDATA REST API και να εκδώσουν τα παραστατικά της επιχείρησής τους. Επιπλέον υπάρχει η δυνατότητα προσθήκης QR Code στην έκδοση παραστατικού από την Εφαρμογή Timologio (QR Code generator, reader), διασύνδεσης Φορολογικών Ηλεκτρονικών Μηχανισμών (ΦΗΜ) με το πληροφοριακό Σύστημα ΦΗΜ της ΑΑΔΕ για την ηλεκτρονική διαβίβαση των δεδομένων των στοιχείων λιανικής πώλησης που εκδίδονται, στην ψηφιακή πλατφόρμα myDATA, Δημιουργία παραστατικών μέσω esend τα οποία δεν μπορούν να ακυρωθούν ούτε να ξαναδιαβιβαστούν, ούτε να χαρακτηριστούν με απόκλιση ή απόρριψη. Μέσω των ηλεκτρονικών βιβλίων πρωταρχικός στόχος του οργανισμού είναι η εξυπηρέτηση των επιχειρήσεων, μέσω μιας πρωτοποριακής ψηφιακής πλατφόρμας για την εκπλήρωση των φορολογικών τους υποχρεώσεων, η οποία μεσοπρόθεσμα θα οδηγήσει σε αυτοματοποίηση της συμπλήρωσης των φορολογικών δηλώσεων, απαλλάσσοντας τες από τις υποχρεώσεις που έχουν σήμερα. Είδη σύμφωνα με την απολογιστική έκθεση του έτους 2022 ολοκληρώθηκε η πρώτη φάση προσυμπλήρωσης των περιοδικών δηλώσεων Φ.Π.Α. με δεδομένα που αποστέλλονται στο myDATA. Προσεχώς και εντός του έτους 2023 προβλέπεται και η προσυμπλήρωση των δηλώσεων φορολογίας εισοδήματος. Με τον

τρόπο αυτό ο οργανισμός αποσκοπεί στην ενίσχυση της διαφάνειας των συναλλαγών, προσφέροντας ένα ψηφιακό περιβάλλον συνεργασίας των επιχειρήσεων με την ηλεκτρονική τιμολόγηση των αγαθών και των υπηρεσιών. Έτσι μέσω της εφαρμογής timologio, δόθηκε η δυνατότητα στις επιχειρήσεις, για την ψηφιακή έκδοση των παραστατικών τους και την ταυτόχρονη διαβίβασή τους στο myDATA. Ταυτόχρονα υπάρχει η δυνατότητα ενημερωτικών βίντεο για την διευκόλυνση των επιχειρήσεων.

Επιπλέον όπως αναφέρεται στην έκθεση απολογισμού 2022 και προγραμματισμού δραστηριοτήτων για το 2023, της ΑΑΔΕ στα πλαίσια αναδιοργάνωσης του φοροελεγκτικού μηχανισμού εντός του έτους 2022 συστάθηκαν έξι (6) ελεγκτικά κέντρα τέσσερα στην Αττική και δυο στην Θεσσαλονίκη με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας του ελεγκτικού έργου. Σύμφωνα με την απολογιστική έκθεση του έτους 2022 διενεργήθηκαν 25.031 φορολογικοί έλεγχοι και βεβαιώθηκαν 1,56 δις. €. Οι εισπράξεις όμως παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τα ποσά που βεβαιώθηκαν. Συγκεκριμένα από τα 1,56 δις. € που βεβαιώθηκαν εισπράχθηκαν μόνο τα 197,7 εκατ. € εμφανίζοντας μία αύξηση κατά 10% σε σχέση με το έτος 2021 που εισπράχθηκαν 179,7 εκατ.€. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι τα ποσά που βεβαιώθηκαν σύμφωνα με τις δηλώσεις που υποβλήθηκαν με το Ν. 4512/2018, όπου τα πρόστιμα είναι πολύ επιεικέστερα αν εξοφληθούν εντός 30 ημερών από τον προσδιορισμό του φόρου και βέβαιη η εισπραξή τους κατά ένα πολύ μεγάλο ποσοστό, μειώθηκαν κατά 16% σε σχέση με το έτος 2021. Η μείωση της βεβαίωσης του ν. 4512/2018 οφείλεται από τις Δ.Ο.Υ. και τα ΕΛΚΕ. Το 2022 βεβαιώθηκαν ποσά 58,95 εκατ.€ έναντι 105,84 εκατ.€ το 2021. Μείωση δηλαδή κατά 44%. Σημαντικά είναι και τα συμπεράσματα που προέκυψαν σχετικά με την διενέργεια προληπτικών ελέγχων. Συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκαν 59.676 μερικοί επιτόπιοι έλεγχοι με ποσοστό παραβατικότητας 18,80% έναντι 18,20% το 2021. Την μεγαλύτερη παραβατικότητα εμφανίζει κατά 28,10% η περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, η περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος (26,40%) και η περιφέρεια Ιονίων νήσων με 24,7% αντίστοιχα. Το 95,6% των παραβάσεων αφορούσε σε μη έκδοση ή ανακριβή έκδοση φορολογικών στοιχείων και το υψηλότερο ποσοστό παραβατικότητας εντοπίστηκε κατά 56,20% στις επιχειρήσεις υγείας καταδεικνύοντας το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης που υφίσταται στην χώρα μας καθώς και ότι περισσότερο φοροδιαφεύγουν άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο.

Έλεγχοι πραγματοποιούνται και από την Υπηρεσία Ερευνών και Διασφάλισης Δημοσίων Εσόδων (ΥΕΔΔΕ) με ενθαρρυντικά αποτελέσματα. Η ΥΕΔΔΕ διενεργεί

στοχευόμενους ελέγχους αξιοποιώντας στοιχεία από διάφορες πηγές (πλατφόρμες κρατήσεων, πωλήσεις στο διαδίκτυο, κ.α.) σε στοχευμένες γεωγραφικές περιοχές ή κλάδους επιχειρηματικής δραστηριότητας που εμφανίζουν αυξημένο κίνδυνο φοροδιαφυγής και απάτης. Ενδεικτικά η παραβατικότητα που εντοπίστηκε το 2022 ανήλθε από 50% έως και το 86% και αφορούσε σε έκδοση και λήψη εικονικών φορολογικών στοιχείων, αδήλωτες πωλήσεις μέσω διαδικτύου, κύκλωμα παραποίησης λογισμικών που παραποιούν τα εκδιδόμενα φορολογικά στοιχεία, προσαύξηση περιουσίας κ.α.

Η ΑΑΔΕ προκειμένου να διασφαλίσει και να μεγιστοποιήσει τα δημοσία έσοδα, να παρέχει πιο αποτελεσματική εξυπηρέτηση των πολιτών και των επιχειρήσεων και ο οργανισμός να γίνει πιο αποτελεσματικός δυναμικός και καινοτόμος, σύμφωνα με το Επιχειρησιακό Σχέδιο του έτους 2023 μεταξύ άλλων στοχεύει:

Στην πραγματοποίηση στοχευμένων ελέγχων με την χρήση και έμμεσων τεχνικών, για την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου, αξιοποιώντας πληροφορίες που περιέρχονται σε αυτήν από την ψηφιακή πλατφόρμα myDATA καθώς και από στοιχεία μέσω των διαδικτυακών συναλλαγών. Η επιλογή των υποθέσεων για έλεγχο (αιτήσεις επιστροφών φπα) διενεργείται με αυτόματη αξιολόγηση (σύστημα “risk analysis”), σε κλάδους που παρουσιάζουν αυξημένο κίνδυνο φοροδιαφυγής και απάτης, καθώς και με την διασταύρωση πληροφοριών από τρίτες πηγές. Με την δημιουργία των ελεγκτικών κέντρων (ΕΛΚΕ) υπάρχει η προσδοκία από την πλευρά της ΑΑΔΕ, ότι ο έλεγχος θα είναι πιο αποτελεσματικός και θα καταφέρει να καταστείλει την φοροδιαφυγή διευρύνοντας την φορολογική βάση. Στο πλαίσιο αυτό θα προωθήσει τον εκσυγχρονισμό του φοροελεγκτικού μηχανισμού με την προμήθεια σύγχρονων εργαλείων πληροφορικής (neo taxis-elenxis, mydata, e-invoicing, appodixi, ΕΛΕΓΧΟΣLive,) και μεθόδων ελέγχου που βασίζονται σε διεθνή πρότυπα.

Στην ενίσχυση της διεθνούς διοικητικής συνεργασίας μέσω της αυτόματης ανταλλαγής πληροφοριών και στην διενέργεια ελέγχων με διασταυρώσεις σύμφωνα με τις εισερχόμενες πληροφορίες από τις αλλοδαπές αρχές (DAC1, DAC2/CRS, FATCA) για τον εντοπισμό αδήλωτων εισοδημάτων. Το Συμβούλιο της Ε.Ε. εξέδωσε την με αριθμό 2014/107/ΕΕ οδηγία με την οποία ενισχύθηκε η αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των φορολογικών αρχών της Ε.Ε.. Στην συνέχεια με την οδηγία της Ε.Ε. 2011/16/ΕΕ ενσωματώθηκε ένα κοινό πρότυπο που είχε υιοθετηθεί από τον ΟΟΣΑ και το οποίο σχετιζόταν με την διοικητική συνεργασία στους τομείς της φορολογίας. Εισήχθη στο Ελληνικό Δίκαιο με το Ν. 4378/2016.

Στην ενίσχυση των ηλεκτρονικών συναλλαγών μέσω της διασύνδεσης των μηχανισμών πληρωμών με χρήση καρτών (POS) και των ταμειακών μηχανών με τη βάση δεδομένων της ΑΑΔΕ σε πραγματικό χρόνο καθώς και στην ηλεκτρονική υποβολή δελτίων διακίνησης αγαθών, ώστε να διασφαλιστεί η διαφάνεια των συναλλαγών και να αντιμετωπιστεί η φοροδιαφυγή. Έχει παρατηρηθεί ότι οι πληρωμές των συναλλαγών με κάρτα δεν συνοδεύονται πάντα και με την έκδοση αποδείξεων. Σε ελέγχους που έχουν πραγματοποιηθεί έχει διαπιστωθεί ότι οι επιχειρήσεις προσπαθούν να δικαιολογήσουν τον τζίρο των καρτών με αποδείξεις που προέρχονται από άλλες συναλλαγές, ή χρησιμοποιούν EFT/POS (ηλεκτρονική μεταφορά κεφαλαίων στο σημείο πώλησης) οι οποίες εκκαθαρίζονται εκτός Ελλάδος. Με την διασύνδεση ΦΗΜ-POS οι πληρωμή των συναλλαγών με κάρτα μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο εφόσον πρώτα εκδοθεί η απόδειξη από τον ΦΗΜ. Το EFT/POS δεν μπορεί να δεχτεί συναλλαγές εκτός του ΦΗΜ και όλα τα EFT/POS ημεδαπής/αλλοδαπής, αποστέλλουν τις πληροφορίες της συναλλαγής και της απόδειξης στην ΑΑΔΕ.

Την δημιουργία κέντρου βεβαίωσης και είσπραξης (ΚΕΒΕΙΣ) στην Αττική και στην Θεσσαλονίκη.

Στην ψηφιακή διασύνδεση των υπηρεσιών που παρέχονται από την ΑΑΔΕ με άλλες υπηρεσίες του δημοσίου τομέα, με στόχο τον εκσυγχρονισμό της φορολογικής διοίκησης και τη μείωση της γραφειοκρατίας και του διοικητικού κόστους. Ένα από αυτά τα μέτρα αποτελεί η δημιουργία μητρώου ιδιοκτησίας και διαχείρισης ακινήτων και η διασύνδεσή του με το Κτηματολόγιο.

Ανάπτυξη συστήματος, για την έγκαιρη ειδοποίηση σε περίπτωση απώλειας ρυθμίσεων ληξιπρόθεσμων οφειλών και η απλοποίηση και ο εκσυγχρονισμός του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ).

Σχεδιάζει σε μακροπρόθεσμα ορίζοντα, να προμηθευτεί ένα σύστημα επιχειρησιακής Νοημοσύνης/Ανάλυσης Δεδομένων (BI & Data Analytics), σκοπεύοντας στην συλλογή, αποθήκευση και διαχείριση μεγάλης βάσης φορολογικών πληροφοριών και οικονομικών στοιχείων που έχει στη διάθεσή της η ΑΑΔΕ, για την Υποστήριξη του φοροελεγκτικού μηχανισμού.

Την αντικατάσταση και ενοποίηση των υφιστάμενων πληροφοριακών συστημάτων Taxis-Taxisnet-Elenxis καθώς και την υιοθέτηση ενός νέου πληροφοριακού συστήματος για τα τελωνεία στη βάση του Ενωσιακού Τελωνιακού Κώδικα (UCC).

Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος όπως προαναφέρθηκε δημιουργεί ανασφάλεια δικαίου και σύγχυση ακόμα και στους

υπαλλήλους των φορολογικών υπηρεσιών καθιστώντας αναποτελεσματικό το έργο τους, μη γνωρίζοντας πολλές φορές και οι ίδιοι την συχνή αλλαγή των νόμων. Επίσης προκειμένου να ανταποκριθούν στις υψηλές ανάγκες της σύγχρονης ψηφιακής εποχής, χρειάζονται εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες. Γι αυτό κρίνεται επιτακτική η συνεχής εκπαίδευση και κατάρτιση των υπαλλήλων όχι μόνο σε φορολογικά θέματα αλλά και επαρκής κατάρτιση στα νέα πληροφοριακά συστήματα και τεχνολογικά εργαλεία που τους παρέχονται από την διοίκηση. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκε η Φορολογική και Τελωνειακή Ακαδημία (ΦΟ.Τ.Α.) με στόχο την εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού της ΑΑΔΕ, καταρτίζοντας και υλοποιώντας εκπαιδευτικά προγράμματα σύμφωνα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες των υπαλλήλων, προκειμένου να πετύχει διάχυση της γνώσης, της πληροφορίας και της τεχνογνωσίας σε θέματα που άπτονται των αρμοδιοτήτων της (Δ.ΟΡΓ.Α 1125859 ΕΞ 2020, άρθρο 17). Η δημιουργία της ΦΟ.Τ.Α. αποτελεί ένα πάρα πολύ σημαντικό βήμα για τη συνεχή εκπαίδευση και εξειδίκευση των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης, η οποία κάτω από κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα, θα συμβάλει στην κατάλληλη αξιοποίηση των γνώσεων και ικανοτήτων του προσωπικού της.

Οι παραπάνω προσπάθειες περιορισμού των φαινομένων είναι θετικές και φαίνεται να έχουν συντελέσει σε κάποιο μικρό βαθμό στην μείωσή τους. Η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών θα κριθεί με τον καιρό, διότι ο περιορισμός των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το μέγεθός τους, τον βαθμό οργάνωσης και ανάπτυξης της οικονομίας καθώς και από τον βαθμό ανοχής τους από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Τα τελευταία χρόνια, η φοροδιαφυγή, η παραοικονομία και οι παράγοντες που συμβάλλουν στην ύπαρξή τους έχουν γίνει αντικείμενο πολλών συζητήσεων. Οι λόγοι και τα αίτια, καθώς και οι συνέπειες για το κοινωνικό σύνολο, εξακολουθούν να αποτελούν πηγή ανησυχίας όχι μόνο για τις κυβερνήσεις αλλά και για τους κατοίκους των χωρών. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση του φαινομένου της παραοικονομίας και των σχέσεων της με τη φοροδιαφυγή. Θα αποτυπωθεί η γνώμη των υπαλλήλων του Υπουργείου Οικονομικών και της ΑΑΔΕ για τις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις των φαινομένων αυτών στην επίσημη οικονομία καθώς και οι παράγοντες που επηρεάζουν γενικά την εξέλιξή τους. Επιπλέον θα ερευνηθεί η αποτελεσματικότητα των μέτρων αντιμετώπισης τους από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής. Η έρευνα θα διεξαχθεί με δεδομένα από την Ελληνική και ξένη βιβλιογραφία καθώς και από επίσημες πηγές του διαδικτύου.

Αναμένεται ότι τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας θα προσφέρουν σημαντικές νέες προοπτικές για τους παράγοντες που συμβάλλουν στη φοροδιαφυγή και την ύπαρξη της παραοικονομίας. Επιπλέον, αναμένεται ότι αυτά τα ευρήματα θα βοηθήσουν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής στις προσπάθειές τους να περιορίσουν αυτές τις συμπεριφορές. Η έρευνα διεξήχθη με σεβασμό για κάθε συμμετέχοντα και το απόρρητο των πληροφοριών που συλλέγονται θα προστατεύεται ανά πάσα στιγμή. Γενικά, αυτή η μελέτη είναι ένα ουσιαστικό βήμα προς την κατανόηση των κινήτρων και των αιτιών της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας και τα αποτελέσματά της θα αποτελέσουν ζωτικό εργαλείο για τη διαμόρφωση κανόνων και νομοθεσίας που θα καταπολεμήσουν με επιτυχία αυτές τις δραστηριότητες. Συνολικά, τα ευρήματα αυτής της μελέτης αντιπροσωπεύουν ένα σημαντικό βήμα προς την κατανόηση των παραγόντων που συμβάλλουν στη φοροδιαφυγή καθώς και των αιτιών της παραοικονομίας.

Για την επίτευξη του παραπάνω σκοπού, η μελέτη θα εστιάσει στους ακόλουθους στόχους:

Ερευνητικά ερωτήματα

1. Ποιοι είναι οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν την έκταση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;
2. Ποιες είναι οι κυριότερες συνέπειες από την ύπαρξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας;
3. Είναι ικανοποιητικές οι προσπάθειες από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής για τον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας (π.χ. εκσυγχρονισμός των δημοσίων υπηρεσιών, ελεγκτικά εργαλεία, ποινές);
4. Ποια μέτρα θα συντελέσουν περισσότερο στον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;

Ερευνητικές υποθέσεις

1. Η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση επηρεάζει θετικά την έκταση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής
2. Η εκτεταμένη παραοικονομία/φοροδιαφυγή επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα, αυξάνει το δημόσιο έλλειμμα και κατ' επέκταση το δημόσιο χρέος, περιορίζοντας τη δυνατότητα του κράτους για αποτελεσματική οικονομική πολιτική.
3. Ο περιορισμός της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής εξαρτάται από το μέγεθός της, το βαθμό οργάνωσης και ανάπτυξης της οικονομίας και τον βαθμό ανοχής τους από την κρατική εξουσία. Η αποτελεσματικότητα των μέτρων που λαμβάνονται είναι ο κύριος παράγοντας μείωσής τους.
4. Η εκπαίδευση και η επιμόρφωση των υπαλλήλων, η δημιουργία απλοποιημένου φορολογικού συστήματος με ταυτόχρονη αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και αναβάθμιση των πληροφοριακών συστημάτων θα συντελέσουν σε αποτελεσματικότερους ελέγχους και δημιουργία ασφάλειας δικαίου στους πολίτες.

4.2 Το ερωτηματολόγιο και το δείγμα της έρευνας

Το ερωτηματολόγιο, αποτελεί βασικό στοιχείο σε κάθε δειγματοληπτική έρευνα, είναι το πιο διαδεδομένο είδος έρευνας και στις επιστήμες διοίκησης και οικονομίας. Χαρακτηρίζεται από την ευκολία ανάλυσης των δεδομένων που προκύπτουν, αλλά και από την ευκολία εξαγωγής συμπερασμάτων (Χαλικιάς *et al.*, 2015).

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας αποτελείται συνολικά από 27 ερωτήσεις οι οποίες ταξινομήθηκαν σε πέντε κατηγορίες. Το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από έξι ερωτήσεις, οι οποίες αφορούσαν όλες στις δημογραφικές

πληροφορίες και στα χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων. Η δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου αποτελούταν από δέκα ερωτήσεις, οι οποίες επικεντρώνονται στα θέματα της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας. Η τρίτη ενότητα του ερωτηματολογίου αποτελούνταν από δύο ερωτήσεις, οι οποίες αφορούσαν τους παράγοντες που επηρεάζουν τον βαθμό στον οποίο ασκείται η φοροδιαφυγή και η παραοικονομία. Η τέταρτη ενότητα του ερωτηματολογίου αποτελείται από δύο ερωτήσεις σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική. Το πέμπτο και τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου αποτελείται από τις υπόλοιπες ερωτήσεις σχετικά με την αξιολόγηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των μέτρων που εφαρμόζονται για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Για τη δημιουργία του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε το Google Forms και στάλθηκε ηλεκτρονικά σε 105 συμμετέχοντες.

Διεξήχθη στο Νομό Αττικής τον Φεβρουάριο του 2023 σε υπαλλήλους κεντρικών υπηρεσιών, ελεγκτές και Προϊσταμένους της ΑΑΔΕ με την προοπτική να καταγραφούν οι απόψεις τους σχετικά με το φαινόμενο της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η δειγματοληψία ευκολίας διότι τα άτομα που συμμετείχαν ήταν εύκολα προσεγγίσιμα από τον ερευνητή. Επιπλέον το παραπάνω δείγμα θεωρείται αντιπροσωπευτικό, και αντικειμενικό για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων, δεδομένου ότι βασική αποστολή και αρμοδιότητά της ΑΑΔΕ είναι ο εντοπισμός των φαινομένων της φοροδιαφυγής, του λαθρεμπορίου, της παραοικονομίας, ο καταλογισμός της διαφεύγουσας φορολογητέας ύλης καθώς και η λήψη και εφαρμογή των αναγκαίων μέτρων καταπολέμησής τους.

Η συμμετοχή των εργαζομένων καλύφθηκε από εχεμύθεια και ανωνυμία και ήταν εθελοντική. Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να αποχωρήσουν κατά τη διάρκεια της έρευνας εάν το ήθελαν. Αφού συλλέχθηκαν, οι πληροφορίες κωδικοποιήθηκαν κατάλληλα και στη συνέχεια καταχωρήθηκαν στο στατιστικό λογισμικό SPSS, ώστε να αναλυθούν και να εξαχθούν τα απαραίτητα στατιστικά στοιχεία και συμπεράσματα. Πίνακες και διαγράμματα, που δεν περιείχαν μόνο απόλυτες και σχετικές συχνότητες αλλά και άλλα μέσα περιγραφικής στατιστικής, όπως η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση, χρησιμοποιήθηκαν για να παρουσιαστούν τα αποτελέσματα των περιγραφικών στατιστικών με κατάλληλο τρόπο.

Το ερωτηματολόγιο το οποίο θεωρείται μία από τις πιο δημοφιλείς μεθόδους συγκέντρωσης πρωτογενών στοιχείων, αποτελούνταν από κλειστές ερωτήσεις μικρού

μήκους πενταβάθμιας κλίμακας τύπου Likert, με το 1 να αντιπροσωπεύει το "καθόλου" και το 5 να αντιπροσωπεύει το "Πάρα πολύ". Επίσης χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες αξιολόγησης, όπου οι συμμετέχοντες καλούνταν να βαθμολογήσουν κατά την προτίμησή τους μια σειρά από προτάσεις που αναφέρονταν στους παράγοντες και τις συνέπειες της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, με το 1 να αντιπροσωπεύει την σπουδαιότερη. Ο συγκεκριμένος τύπος των ερωτήσεων επιλέχτηκε διότι πρέπει να είναι κατανοητές, να συμπληρώνονται σύντομα και να είναι εύκολα επεξεργάσιμες κατά την ανάλυσή τους.

4.3 Έλεγχος εσωτερικής συνέπειας και αξιοπιστίας των δεδομένων

Για τον έλεγχο της εσωτερικής συνέπειας (Internal consistency) των δεδομένων, που αφορά την ομοιογένεια των απαντήσεων στα ερωτήματα από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, χρησιμοποιήθηκε το ευρέως γνωστό μέτρο α (alpha) του Cronbach.

Το μέτρο α εκτιμήθηκε για τις ερωτήσεις με κλίμακα τύπου Likert. Οι ερωτήσεις αυτού του τύπου αφορούν:

- το Β' Μέρος του ερωτηματολογίου «Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/ παραοικονομία» (Ερωτήσεις από 7 έως και 16), και
- το Ε' Μέρος του ερωτηματολογίου «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής» (Ερωτήσεις από 21 έως και 26)

Το μέτρο α (alpha) του Cronbach εκτιμήθηκε χωριστά για τις ερωτήσεις του Β' Μέρους του ερωτηματολογίου, για τις ερωτήσεις του Ε' Μέρους του ερωτηματολογίου και συνολικά για τα Μέρη Β' και Ε' του ερωτηματολογίου. Από τις εκτιμήσεις προέκυψαν τα ακόλουθα αποτελέσματα:

B' Μέρος: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
0,506	9

E' Μέρος: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
0,680	13

B' και Ε' Μέρος: Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
0,647	22

Η συνολική εκτίμηση του μέτρου $\alpha = 0,647$ του Cronbach για τα μέρη Β' και Ε' του ερωτηματολογίου κρίνεται ως ικανοποιητική για το λόγο αυτό μπορούμε να προχωρήσουμε περαιτέρω στην στατιστική ανάλυση των δεδομένων του δείγματος.

4.4 Αποτελέσματα της έρευνας

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της έρευνας με ερωτηματολόγιο που έλαβε χώρα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Η μεθοδολογία που θα ακολουθηθεί και η παρουσίαση των αποτελεσμάτων θα γίνει με βάση τις ενότητες του Ερωτηματολογίου.

A. Δημογραφικά στοιχεία

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά θα γίνει με Πίνακες Συχνότητων, Ποσοστών και Διαγράμματα.

4.4.1 A. Δημογραφικά στοιχεία

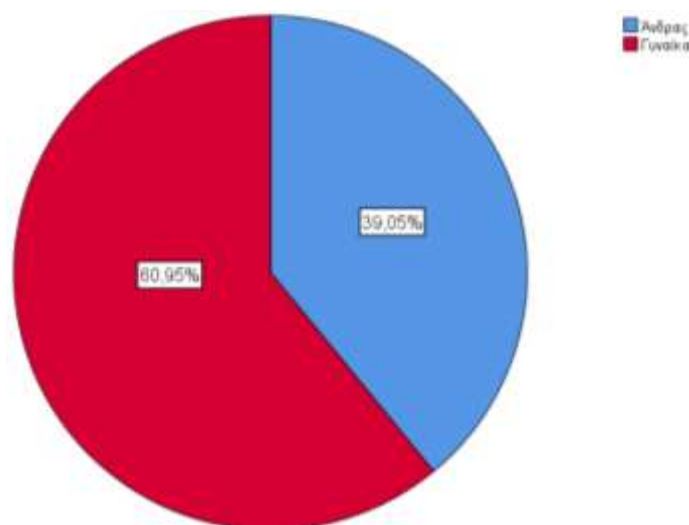
Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των Δημογραφικών Μεταβλητών. Δηλαδή παρουσιάζονται για κάθε δημογραφική μεταβλητή: Πίνακας με τις Συχνότητες (Frequency) και τα αντίστοιχα Ποσοστά (Percent), καθώς και το αντίστοιχο γράφημα.

1. Φύλλο

Πίνακας 4.1

Φύλο

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Άνδρας	41	39,0	39,0	39,0
2 Γυναίκα	64	61,0	61,0	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4.1: Φύλο

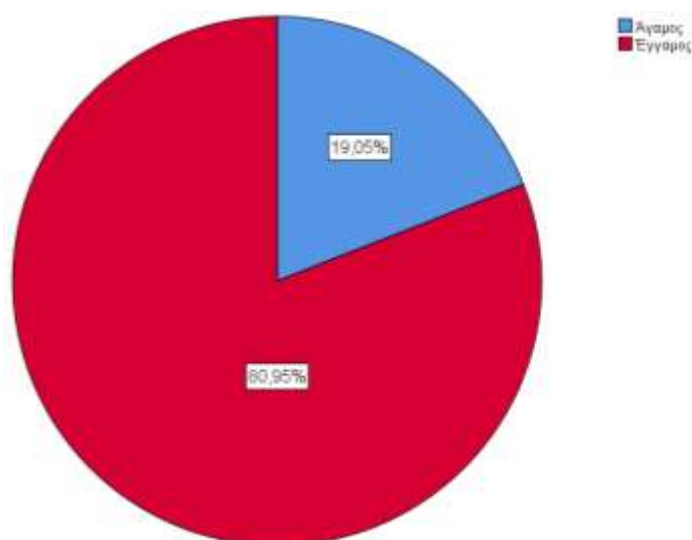
Στην παρούσα έρευνα συμμετείχαν 105 άτομα, από αυτούς οι 64 (60,95%) ήταν γυναίκες και οι 41 (39,05%) ήταν άνδρες, (Πίνακας 4.1, Διάγραμμα 4.1). Δηλαδή το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων είναι γυναίκες πράγμα το οποίο δείχνει και τη γενικότερη εικόνα που υπάρχει στην υπηρεσία για τη σύνθεση του προσωπικού ως προς το Φύλο.

2. Οικογενειακή Κατάσταση

Πίνακας 4.2.

Οικογενειακή Κατάσταση

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Άγαμος	20	19,0	19,0	19,0
2 Έγγαμος	85	81,0	81,0	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4.2

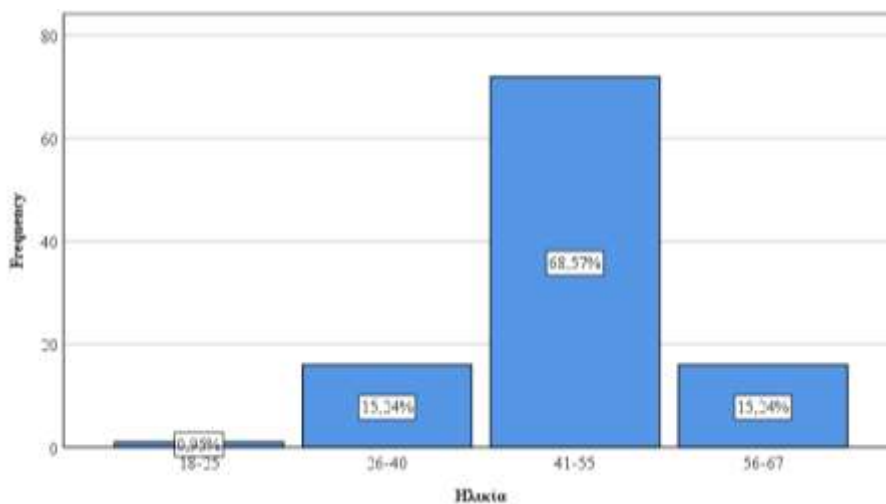
Οικογενειακή κατάσταση

Από τους συμμετέχοντες στην έρευνα οι 85 (80,95%) ήταν έγγαμοι και οι 20 (19,05%) ήταν άγαμοι, (Πίνακας 4.2, Διάγραμμα 4.2).

3. Ηλικία

Πίνακας 4.3
Ηλικία

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 18-25	1	1,0	1,0	1,0
2 26-40	16	15,2	15,2	16,2
3 41-55	72	68,6	68,6	84,8
4 56-67	16	15,2	15,2	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4.3

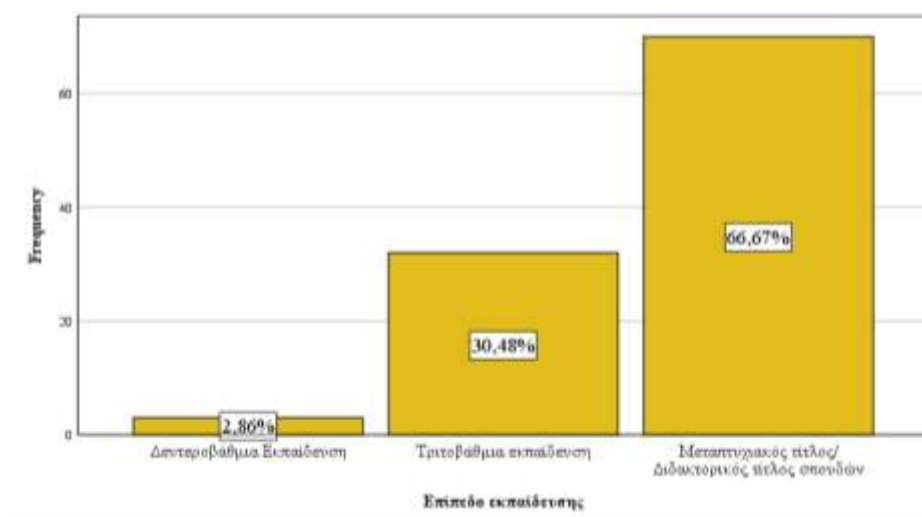
Ηλικία

Η ηλικιακή κατηγορία (41-55 έτη) είναι η κατηγορία με τους περισσότερους συμμετέχοντες στην έρευνα 72 (68,57%), ενώ από τις ηλικιακές ομάδες (26-40 έτη) και (56-67 έτη) συμμετείχαν στη έρευνα από 16 (15,24%) άτομα στην κάθε μία. Τέλος συμμετείχε και ένας από την ηλικιακή ομάδα (18-25 έτη), (Πίνακας 4.3, Διάγραμμα 4.3).

4. Επίπεδο εκπαίδευσης:

Πίνακας 4.4
Επίπεδο εκπαίδευσης

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ΔΕ	3	2,9	2,9	2,9
ΠΕ	32	30,5	30,5	33,3
Μ/Δ	70	66,7	66,7	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4.4
Επίπεδο εκπαίδευσης

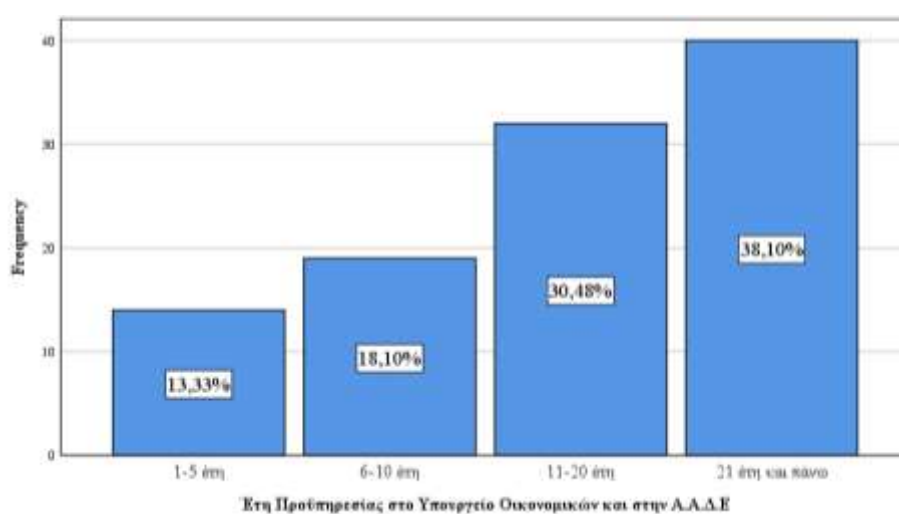
Στο δείγμα της παρούσας έρευνας συμμετείχαν άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, εφόσον οι 70 (66,67%) κατέχουν μεταπτυχιακό /διδακτορικό τίτλο σπουδών, οι 32 (30,48%) είναι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ μόνο οι 3 (2,86%) είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Πίνακας 4.4, Διάγραμμα 4.4).

5. Έτη Προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε:

Πίνακας 4.5

Έτη Προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 1-5 έτη	14	13,3	13,3	13,3
2 6-10 έτη	19	18,1	18,1	31,4
3 11-20 έτη	32	30,5	30,5	61,9
4 21 έτη και πάνω	40	38,1	38,1	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4.5

Έτη προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε.

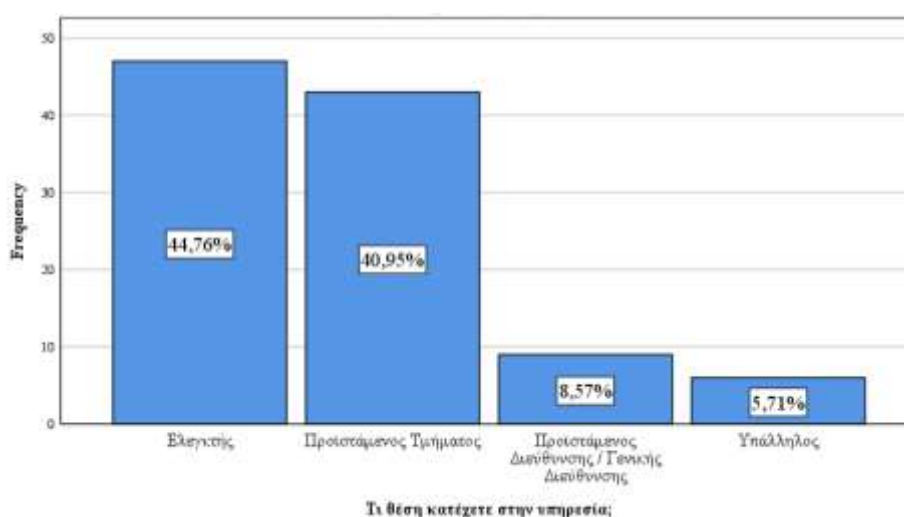
Οι 40 (38,10%) από τους συμμετέχοντες στην έρευνα έχουν συνολικά προϋπηρεσία στο Υπ. Οικονομικών και στην ΑΑΔΕ πάνω από 21 έτη, οι 32 (30,48%) έχει προϋπηρεσία από 11 έως 20 έτη, οι 19 (18,10%) από 6-10 έτη και οι 14 (13,33%) από 1-5 έτη. Περίπου το 68,00% των συμμετεχόντων στην έρευνα έχουν πάνω από 10 έτη προϋπηρεσίας σε φορολογικά αντικείμενα. Ως εκ τούτου έχει την εμπειρία για τον τρόπο που λειτουργούν οι δημόσιες οικονομικές υπηρεσίες καθώς και την ικανότητα να εκτιμήσει σε μεγάλο βαθμό τους παράγοντες που συμβάλουν στην φοροδιαφυγή και στην παραοικονομία και να αξιολογήσει τα μέτρα αντιμετώπισης των φαινομένων αυτών (Πίνακας 4.5, Διάγραμμα 4.5).

6. Τι θέση κατέχετε στην υπηρεσία;

Πίνακας 4.6

Τι θέση κατέχετε στην υπηρεσία;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Ελεγκτής	47	44,8	44,8	44,8
2 Προϊστάμενος Τμήματος	43	41,0	41,0	85,7
3 Προϊστάμενος Διεύθυνσης/ Γενικής Διεύθυνσης	9	8,6	8,6	94,3
4 Υπάλληλος	6	5,7	5,7	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Διάγραμμα 4.6

Τι θέση κατέχετε στην υπηρεσία;

Από τους συμμετέχοντες στην έρευνα οι 47 (44,76%) ήταν ελεγκτές, οι 43 (40,95%) ήταν Προϊστάμενοι Τμημάτων, οι 9 (8,57%) ήταν Προϊστάμενοι Διευθύνσεων, Γενικών Διευθύνσεων και οι 6 (5,71%) υπάλληλοι (Πίνακας 4.6, Διάγραμμα 4.6).

4.4.2. Β. Γενικές ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή / παραοικονομία

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας με την ακόλουθη σειρά:

- Πίνακες συχνότητων με τα αντίστοιχα ποσοστά
- Η γραμμική συσχέτιση των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson. Ο συντελεστής Pearson παίρνει τιμές στο διάστημα $(-1 \leq \rho \leq 1)$. Για

- $\rho = -1$: υπάρχει πλήρης αρνητική γραμμική συσχέτιση
- $\rho = 0$: δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση
- $\rho = 1$: υπάρχει πλήρης θετική γραμμική συσχέτιση

γ. Έλεγχοι υποθέσεων για την ισότητα των μέσων ανεξαρτήτων δειγμάτων.

Δηλαδή θα υλοποιηθούν έλεγχοι για την ισότητα των μέσων με βάση τις κατηγορίες της κάθε δημογραφικής μεταβλητής.

➤ Αν η Δημογραφική μεταβλητή έχει δύο κατηγορίες τότε έχουμε δύο μέσους και ο έλεγχος ισότητας των δύο μέσων γίνεται με τον έλεγχο t (t – test), όμως στη περίπτωση αυτή για να είναι έγκυρος ο έλεγχος t θα πρέπει να υλοποιηθεί κάτω από την υπόθεση των ίσων ή άνισων διακυμάνσεων των δύο πληθυσμών. Επομένως πρώτα γίνεται έλεγχος Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων των δύο πληθυσμών και στη συνέχεια ο έλεγχος t για την ισότητα των μέσων των πληθυσμών.

➤ Αν η Δημογραφική μεταβλητή έχει περισσότερες από δύο κατηγορίες τότε έχουμε περισσότερους από δύο μέσους ο έλεγχος ισότητας των μέσων γίνεται με τη στατιστική F και είναι έλεγχος ANOVA.

Σε κάθε περίπτωση θα διατυπώνονται οι ανάλογες υποθέσεις σύμφωνα με τα ανωτέρω και θα υλοποιούνται οι αντίστοιχοι έλεγχοι.

α. Πίνακες συχνοτήτων με τα αντίστοιχα ποσοστά

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά για τις ερωτήσεις (μεταβλητές) από E07 έως και E16 της Ενότητας Β' του Ερωτηματολογίου που αφορά «Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία». Δηλαδή παρουσιάζονται για κάθε ερώτηση: Πίνακας με τις Συχνότητες (Frequency) και τα αντίστοιχα Ποσοστά (Percent).

Πίνακας 4.7

Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Ποτέ	2	1,9	1,9	1,9
2 Σπάνια	14	13,3	13,3	15,2
3 Μερικές φορές	41	39,0	39,0	54,3
4 Συχνά	26	24,8	24,8	79,0
5 Πολύ συχνά	22	21,0	21,0	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.7 στην ερώτηση «Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;» οι 41 (39%) των συμμετεχόντων στις έρευνα απάντησε «Μερικές φορές», ακολουθεί το «Συχνά» με 26 (24,8%) απαντήσεις και το «Πολύ συχνά» με 22 (21%) απαντήσεις. Ενώ αντίθετα μόνο 16 απαντήσεις (15,2%) είναι «Σπάνια» και «Ποτέ». Δηλαδή με βάση τις ανωτέρω απαντήσεις φαίνεται να είναι κοινή πρακτική η πρόταση από τους επαγγελματίες προς τους αγοραστές να πληρώσουν μικρότερη τιμή χωρίς την έκδοση ή την έκδοση ανακριβούς απόδειξης.

Πίνακας 4.8

Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Προϊόντων	1	1,0	1,0	1,0
2 Υπηρεσιών	72	68,6	68,6	69,5
3 Εξίσου πιθανή	32	30,5	30,5	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.8 στην ερώτηση «Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;» οι περισσότεροι συμμετέχοντες στην έρευνα 72 (68,6%) πιστεύουν ότι η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά «Υπηρεσιών», ενώ οι 32 (30,5%) θεωρούν πως είναι εξίσου πιθανές και οι δύο περιπτώσεις των «Προϊόντων» και των «Υπηρεσιών». Μόνο ένας δε από τους συμμετέχοντες απάντησε στην αγορά «Προϊόντων»

Πίνακας 4.9

Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 3 Αρκετά	25	23,8	23,8	23,8
4 Πολύ	28	26,7	26,7	50,5
5 Πάρα πολύ	52	49,5	49,5	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.9 στην ερώτηση «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;» κανένας από τους συμμετέχοντες δεν απάντησε «Καθόλου» και «Λίγο». Αντίθετα οι

περισσότεροι 52 (49,5%) απάντησαν «Πάρα πολύ», ενώ 28 (26,7%) απάντησαν «Πολύ» και 25 (23,8%) απάντησαν «Αρκετά». Από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι είναι γενική η εντύπωση ότι οι Ελεύθεροι Επαγγελματίες φοροδιαφεύγουν σε μεγάλο βαθμό.

Πίνακας 4.10

Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Καθόλου	37	35,2	35,2	35,2
2 Λίγο	59	56,2	56,2	91,4
3 Αρκετά	7	6,7	6,7	98,1
4 Πολύ	2	1,9	1,9	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.10 στην ερώτηση «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;» τα αποτελέσματα είναι αντίστροφα από την προηγούμενη ερώτηση. Αφού οι περισσότεροι συμμετέχοντες 59 (56,19%) θεωρούν ότι οι μισθωτοί φοροδιαφεύγουν «Λίγο» και οι 37 (35,24%) ότι δεν φοροδιαφεύγουν «Καθόλου».

Από τις απαντήσεις στις ερωτήσεις 9 και 10 φαίνεται καθαρά ότι οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι οι ελεύθεροι επαγγελματίες είναι αυτοί που φοροδιαφεύγουν και όχι οι μισθωτοί.

Πίνακας 4.11

Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 2 Χαμηλό	1	1,0	1,0	1,0
3 Κανονικό	10	9,5	9,5	10,5
4 Υψηλό	58	55,2	55,2	65,7
5 Πολύ υψηλό	35	33,3	33,3	99,0
6 Δεν γνωρίζω/ Δεν απαντώ	1	1,0	1,0	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.11 στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι:» Οι περισσότεροι συμμετέχοντες 83 (88,5%) πιστεύουν ότι στην χώρα μας υπάρχει υψηλή φορολογική επιβάρυνση. Ειδικότερα, οι 58 (55,2%) θεωρούν πως υπάρχει υψηλή φορολογία και οι 35 (33,3%) πως είναι πάρα πολύ υψηλή. Αντίθετα οι

10 (9,5%) συμμετέχοντες θεωρούν πως είναι σε κανονικό επίπεδο και μόλις ένας θεωρεί πως στη χώρα μας υπάρχει χαμηλή φορολογία.

Πίνακα 4.12

Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 2 Λίγο	11	10,5	10,5	10,5
3 Αρκετά	46	43,8	43,8	54,3
4 Πολύ	25	23,8	23,8	78,1
5 Πάρα πολύ	23	21,9	21,9	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.12 στην ερώτηση «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);». Οι περισσότεροι συμμετέχοντες 48 (45,7%) πιστεύουν ότι η φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους είναι από πολύ μεγάλη έως πάρα πολύ μεγάλη. Οι 46 (43,8%) θεωρούν ότι υπάρχει αρκετή φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους, ενώ λίγοι 11 (10,5%) θεωρούν ότι φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους είναι μικρή. Κανένας δε δεν απάντησε «Καθόλου».

Πίνακας 4.13

Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 2 Λίγο	4	3,8	3,8	3,8
3 Αρκετά	24	22,9	22,9	26,7
4 Πολύ	37	35,2	35,2	61,9
5 Πάρα πολύ	40	38,1	38,1	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.13 στην ερώτηση «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)». Οι περισσότεροι συμμετέχοντες 77 (73,3%) θεωρούν ότι η φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους είναι από πολύ μεγάλη έως πάρα πολύ μεγάλη. Οι 22 (22,9%) πιστεύουν ότι υπάρχει αρκετή φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους, ενώ μόλις 4 (3,8%) πιστεύει ότι φοροδιαφυγή είναι μικρή. Κανένας δε δεν απάντησε «Καθόλου».

Από τις απαντήσεις στις ερωτήσεις 12 και 13 προκύπτει ότι μεταξύ των άμεσων και των έμμεσων φόρων, οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι η φοροδιαφυγή παρατηρείται περισσότερο στους έμμεσους παρά στους άμεσους φόρους.

Πίνακας 4.14

Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 1 Καθόλου	12	11,4	11,4	11,4
2 Λίγο	29	27,6	27,6	39,0
3 Μέτρια	41	39,0	39,0	78,1
4 Πολύ	14	13,3	13,3	91,4
5 Πάρα πολύ	4	3,8	3,8	95,2
6 Δεν γνωρίζω/ Δεν απαντώ	5	4,8	4,8	100,0
Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.14 στην ερώτηση «Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;». Οι περισσότεροι συμμετέχοντες 41 (39,0%) απάντησαν ότι η αύξηση των φορολογικών συντελεστών επηρέασε «Μέτρια» τα φορολογικά έσοδα του κράτους, οι 29 (27,6%) θεωρούν ότι τα επηρέασε «Λίγο», οι 12 (11,4%) θεωρούν ότι δεν τα επηρέασε «Καθόλου» και τέλος οι 18 (17,1%) πιστεύουν πως τα επηρέασε από «Πολύ» (13,33%) έως «Πάρα πολύ» (3,8%).

Πίνακας 4.15

Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1 Μειώθηκαν λίγο	3	2,9	2,9	2,9
	3 Ούτε μειώθηκαν/ αυξήθηκαν	18	17,1	17,1	20,0
	4 Αυξήθηκαν λίγο	22	21,0	21,0	41,0
	5 Αυξήθηκαν πολύ	58	55,2	55,2	96,2
	6 Δεν γνωρίζω/ Δεν απαντώ	4	3,8	3,8	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.15 στην ερώτηση «Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας». Οι περισσότεροι συμμετέχοντες 58 (55,2%) απάντησαν ότι τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής κατά την περίοδο της κρίσης «Αυξήθηκαν πολύ», οι 18 (17,1%) θεωρούν ότι παρέμειναν σταθερά και οι 22 (21%) θεωρούν ότι «Αυξήθηκαν λίγο» ενώ μόνο τρεις (2,9%) θεωρούν ότι «Μειώθηκαν λίγο».

Πίνακας 4.16

Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	2 Χαμηλότερο	1	1,0	1,0	1,0
	3 Περίπου ίσο	17	16,2	16,2	17,1
	4 Υψηλότερο	59	56,2	56,2	73,3
	5 Πολύ υψηλότερο	21	20,0	20,0	93,3
	6 Δεν γνωρίζω/ Δεν απαντώ	7	6,7	6,7	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.16 στην ερώτηση «Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στη χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο:». Οι περισσότεροι 59 (56,2%) εκτιμούν ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στη χώρα μας είναι «Υψηλότερο» σε σύγκριση με τα αντίστοιχα μεγέθη των χωρών της ΕΕ, οι 21 (20%) θεωρούν πως είναι «Πολύ υψηλότερο», οι 17 (16,2%) θεωρούν ότι είναι περίπου το ίδιο, ενώ μόλις ένας θεωρεί ότι είναι «Χαμηλότερο» και κανένας ότι είναι «Πολύ χαμηλότερο».

β. Η γραμμική συσχέτιση των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson.

Πίνακας 4.17

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της Β' ενότητας του Ερωτηματολογίου με το συντελεστή Pearson (r)

		E07	E08	E09	E10	E11	E12	E13	E14	E15	E16
E07	Pearson	1	0,032	0,303*	0,139	0,022	0,259*	0,257*	-	0,230	0,140
	Sig.(2-t)		0,745	0,002	0,156	0,820	0,008	0,008	0,047	0,018	0,155
E08	Pearson	0,032	1	-0,122	0,051	0,048	-0,100	-0,123	0,062	-	-
	Sig.(2-t)	0,745		0,216	0,606	0,624	0,311	0,210	0,527	0,030	0,043
E09	Pearson	0,303*	-	1	-	0,132	0,353*	0,455*	-	0,175	0,202*
	Sig.(2-t)	0,002	0,122		0,023	0,814	0,000	0,000	0,116	0,238	0,074
E10	Pearson	0,139	0,051	-0,023	1	-	0,028	0,033	-	0,125	0,144
	Sig.(2-t)	0,156	0,606	0,814		0,082	0,773	0,739	0,024	0,202	0,144
E11	Pearson	0,022	0,048	0,132	-	1	0,116	-0,015	-	-	-
	Sig.(2-t)	0,820	0,624	0,180	0,404		0,238	0,881	0,038	0,047	0,103
E12	Pearson	0,259*	-	0,353*	0,028	0,116	1	0,272*	-	0,179	0,124
	Sig.(2-t)	0,008	0,100	0,000	0,773	0,238		0,005	0,092	0,352	0,208
E13	Pearson	0,257*	-	0,455*	0,033	-	0,272*	1	-	0,220	0,120
	Sig.(2-t)	0,008	0,123	0,000	0,739	0,881	0,005		0,182	0,024	0,223

E14	Pearson	-0,047	0,062	-0,116	-	-	-0,092	-0,182	1	0,144	0,154
	Sig.(2-t)	0,632	0,527	0,238	0,810	0,700	0,352	0,064		0,144	0,118
E15	Pearson	0,230*	-0,030	0,175	0,125	-0,047	0,179	0,220*	0,144	1	,203*
	Sig.(2-t)	0,018	0,759	0,074	0,202	0,635	0,068	0,024	0,144		0,038
E16	Pearson	0,140	-0,043	0,202*	0,144	-0,103	0,124	0,120	0,154	0,203*	1
	Sig.(2-t)	0,155	0,664	0,039	0,144	0,296	0,208	0,223	0,118	0,038	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed), * . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;

E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;

E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;

E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;

E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι

E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);

E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)

E14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;

E15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας

E16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο

Όπως φαίνεται από εκτιμήσεις r του συντελεστή γραμμικής συσχέτισης του Pearson ρ που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.17 υπάρχουν κάποιες θετικές και σημαντικές γραμμικές συσχετίσεις για τις οποίες όμως $r < 0,3$ οπότε εμπίπτουν στην περιοχή $-0.3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση. Μόνο σε δύο περιπτώσεις παρατηρείται στατιστικά σημαντική ασθενής θετική γραμμική συσχέτιση $0.3 \leq r \leq 0,5$. Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν τις ερωτήσεις E09 και E12 όπου $r = 0,353$ και τις ερωτήσεις E09 και E13 όπου $r = 0,455$.

Η ερώτηση E09 αφορά «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;» και οι ερωτήσεις: E12 αφορά το «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);» και E13 αφορά το «Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)».

Δηλαδή φαίνεται να υπάρχει ασθενής γραμμική συσχέτιση με τη φοροδιαφυγή των ελευθέρων επαγγελματιών και την έμμεση και την άμεση φορολογία.

γ. Έλεγχοι υποθέσεων για την ισότητα των μέσων ανεξαρτήτων δειγμάτων.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων που αντιστοιχούν στις κατηγορίες της κάθε δημογραφικής μεταβλητής. Οι έλεγχοι αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

t-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β' ως προς τις δύο κατηγορίες του Φύλου.

Αν μ_A ο μέσος των ανδρών και μ_F ο μέσος των γυναικών τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_A = \mu_F$ Οι μέσες τιμές των ανδρών και των γυναικών στον πληθυσμό είναι μεταξύ τους ίσες

$H_1 : \mu_A \neq \mu_F$ Οι μέσες τιμές των ανδρών και των γυναικών στον πληθυσμό δεν είναι μεταξύ τους ίσες.

Προϋπόθεση για την εγκυρότητα του t-test είναι η ισότητα ή όχι των αντίστοιχων διακυμάνσεων. Για το λόγο αυτό υλοποιούμε πρώτα τον έλεγχο Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων

$H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_F^2$ Οι διακυμάνσεις των ανδρών και γυναικών στον πληθυσμό είναι ίσες

$H_1 : \sigma_A^2 \neq \sigma_F^2$ Οι διακυμάνσεις των ανδρών και γυναικών στον πληθυσμό δεν είναι ίσες

Στον Πίνακα 4.17.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος για τους άνδρες και τις γυναίκες που αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

Στον Πίνακα 4.17.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_F^2$ μόνο στην περίπτωση της μεταβλητής (E13) όπου $Sig = 0,038 < 0,05$. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις (μεταβλητές) δεν απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_F^2$ αφού $Sig > 0,05$. Επομένως εκτός της ερώτησης E13 στην οποία ο έλεγχος για την ισότητα των μέσων θα γίνει κάτω από την υπόθεση των άνισων διακυμάνσεων (ENVA) σε όλες τις άλλες ερωτήσεις ο έλεγχος αυτός θα γίνει κάτω από την υπόθεση των ίσων διακυμάνσεων (EVA).

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_A = \mu_F$ απορρίπτεται μόνο στην ερώτηση E07 αφού $Sig. (2 - tailed) =$

0,009 < 0,05. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις (E08-E16) δεν απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \mu_A = \mu_T$ αφού $Sig.(2 - tailed) > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους των ανδρών και των γυναικών δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία (Ενότητα Β' του Ερωτηματολογίου) παρά μόνο στην ερώτηση E07.

Πίνακας 4.17α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Φύλο

	Φύλο	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	Άνδρας	41	3,17	1,070	,167
	Γυναίκα	64	3,70	,954	,119
E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;	Άνδρας	41	2,27	,501	,078
	Γυναίκα	64	2,31	,467	,058
E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;	Άνδρας	41	4,39	,771	,120
	Γυναίκα	64	4,17	,846	,106
E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	Άνδρας	41	1,71	,602	,094
	Γυναίκα	64	1,78	,701	,088
E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι	Άνδρας	41	4,27	,708	,111
	Γυναίκα	64	4,22	,654	,082
E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);	Άνδρας	41	3,44	,950	,148
	Γυναίκα	64	3,66	,946	,118
E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	Άνδρας	41	4,24	,734	,115
	Γυναίκα	64	3,97	,942	,118
E14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	Άνδρας	41	2,78	1,037	,162
	Γυναίκα	64	2,89	1,299	,162
E15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	Άνδρας	41	4,46	,897	,140
	Γυναίκα	64	4,31	1,067	,133
E16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	Άνδρας	41	4,24	,767	,120
	Γυναίκα	64	4,09	,830	,104

Πίνακας 4.17β

Έλεγχος (t-test) ισότητας των μέσων ως προς το Φύλο.

		Levene's Test		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
E07	EVA	0,047	0,828	-2,659	103	0,009	-0,532	0,200	-0,929	-0,135
	EVNA			-2,593	78,238	0,011	-0,532	0,205	-0,941	-0,124
E08	EVA	0,001	0,974	-0,460	103	0,647	-0,044	0,096	-0,235	0,146
	EVNA			-0,453	80,987	0,652	-0,044	0,098	-0,239	0,150
E09	EVA	0,832	0,364	1,335	103	0,185	0,218	0,164	-0,106	0,543
	EVNA			1,363	91,133	0,176	0,218	0,160	-0,100	0,537
E10	EVA	0,062	0,804	-0,557	103	0,579	-0,074	0,133	-0,337	0,190
	EVNA			-0,575	94,431	0,566	-0,074	0,128	-0,329	0,181
E11	EVA	0,813	0,369	0,367	103	0,715	0,050	0,135	-0,218	0,317
	EVNA			0,360	80,417	0,720	0,050	0,137	-0,224	0,323
E12	EVA	0,057	0,812	-1,146	103	0,255	-0,217	0,190	-0,593	0,159
	EVNA			-1,145	85,180	0,256	-0,217	0,190	-0,595	0,160
E13	EVA	4,420	0,038	1,586	103	0,116	0,275	0,174	-0,069	0,619
	EVNA			1,674	98,981	0,097	0,275	0,164	-0,051	0,601
E14	EVA	0,311	0,578	-0,457	103	0,648	-0,110	0,241	-0,588	0,367
	EVNA			-0,480	97,958	0,632	-0,110	0,229	-0,565	0,345
E15	EVA	0,412	0,522	0,751	103	0,454	0,151	0,201	-0,248	0,549
	EVNA			0,780	95,541	0,437	0,151	0,193	-0,233	0,535
E16	EVA	0,010	0,922	0,931	103	0,354	0,150	0,161	-0,170	0,470
	EVNA			0,947	90,259	0,346	0,150	0,159	-0,165	0,465

Levene's Test for Equality of Variances: (EVA: Equal Variances Assumed, EVNA: Equal Not Variances Assumed.)

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή.

t-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β' ως προς τις δύο κατηγορίες της Οικογενειακής Κατάστασης.

Αν μ_A ο μέσος των συμμετεχόντων αγάμων και μ_E ο μέσος των εγγάμων τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_A = \mu_E$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων με οικογενειακή κατάσταση άγαμος και έγγαμος στον πληθυσμό είναι μεταξύ τους ίσες

$H_1 : \mu_A \neq \mu_E$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων με οικογενειακή κατάσταση άγαμος και έγγαμος στον πληθυσμό δεν είναι μεταξύ τους ίσες

Προϋπόθεση για την εγκυρότητα του t-test είναι η ισότητα ή όχι των αντίστοιχων διακυμάνσεων. Για το λόγο αυτό υλοποιούμε πρώτα τον έλεγχο Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων

$H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_E^2$ Οι διακυμάνσεις των αγάμων και των εγγάμων στον πληθυσμό είναι ίσες

$H_1 : \sigma_A^2 \neq \sigma_E^2$ Οι διακυμάνσεις των αγάμων και των εγγάμων στον πληθυσμό δεν είναι ίσες

Πίνακας 4.18α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση

	Οικογενειακή Κατάσταση	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	Άγαμος	20	3,45	1,276	,285
	Έγγαμος	85	3,51	,971	,105
E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;	Άγαμος	20	2,30	,470	,105
	Έγγαμος	85	2,29	,484	,052
E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;	Άγαμος	20	4,20	,834	,186
	Έγγαμος	85	4,27	,822	,089
E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	Άγαμος	20	1,70	,571	,128
	Έγγαμος	85	1,76	,684	,074
E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι	Άγαμος	20	4,40	,754	,169
	Έγγαμος	85	4,20	,651	,071
E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);	Άγαμος	20	3,40	,754	,169
	Έγγαμος	85	3,61	,989	,107
E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	Άγαμος	20	4,15	,745	,167
	Έγγαμος	85	4,06	,904	,098
E14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	Άγαμος	20	2,80	1,056	,236
	Έγγαμος	85	2,86	1,236	,134
E15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της	Άγαμος	20	4,30	,923	,206

κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	Έγγαμος	85	4,39	1,025	,111
E16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	Άγαμος	20	4,05	,826	,185
	Έγγαμος	85	4,18	,804	,087
Levene's Test for Equality of Variances: (EVA: Equal Variances Assumed, ENVA: Equal Not Variances Assumed.)					

Πίνακας 4.18β

Έλεγχος (t-test) ισότητας των μέσων ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση.

		Levene's Test		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
E07	EVA	4,235	,042	-,217	103	,828	-,056	,257	-,566	,454
	EVNA			-,184	24,429	,856	-,056	,304	-,683	,571
E08	EVA	,052	,820	,049	103	,961	,006	,120	-,231	,243
	EVNA			,050	29,228	,960	,006	,117	-,234	,246
E09	EVA	,041	,841	-,345	103	,731	-,071	,205	-,477	,336
	EVNA			-,342	28,358	,735	-,071	,207	-,494	,352
E10	EVA	,260	,611	-,392	103	,696	-,065	,165	-,392	,263
	EVNA			-,438	33,127	,664	-,065	,148	-,365	,236
E11	EVA	1,781	,185	1,199	103	,233	,200	,167	-,131	,531
	EVNA			1,094	26,070	,284	,200	,183	-,176	,576
E12	EVA	5,159	,025	-,897	103	,372	-,212	,236	-,680	,257
	EVNA			-1,06	36,165	,296	-,212	,200	-,617	,193
E13	EVA	1,148	,286	,418	103	,677	,091	,218	-,341	,524
	EVNA			,472	33,542	,640	,091	,193	-,302	,484
E14	EVA	,875	,352	-,196	103	,845	-,059	,299	-,653	,535
	EVNA			-,217	32,450	,830	-,059	,272	-,612	,494
E15	EVA	,018	,895	-,353	103	,725	-,088	,250	-,584	,408
	EVNA			-,376	31,015	,709	-,088	,234	-,566	,390
E16	EVA	,007	,931	-,630	103	,530	-,126	,201	-,525	,272
	EVNA			-,619	28,119	,541	-,126	,204	-,545	,292

Στον Πίνακα 4.18.α παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με την οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων (άγαμοι, έγγαμοι) που αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

Στον Πίνακα 4.18.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_E^2$ σε δύο περιπτώσεις, στην ερώτηση E01 και στην ερώτηση E12 στις οποίες $Sig < 0,05$. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις (μεταβλητές) δεν απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_E^2$ αφού $Sig > 0,05$. Επομένως εκτός από αυτές τις δύο ερωτήσεις στις οποίες ο έλεγχος για την ισότητα των μέσων θα γίνει κάτω από την υπόθεση των άνισων διακυμάνσεων (ENVA) σε όλες τις άλλες ερωτήσεις ο έλεγχος για την ισότητα των μέσων θα γίνει κάτω από την υπόθεση των ίσων διακυμάνσεων (EVA).

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_A = \mu_E$ δεν απορρίπτεται σε καμία από τις ερωτήσεις αφού $Sig. (2 - tailed) > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους των αγάμων και των εγγάμων δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία στην Ενότητα Β' του Ερωτηματολογίου.

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β' ως προς τις τέσσερις κατηγορίες της Ηλικίας.

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας "18-25"

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας "26-40"

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας "41-55"

μ_4 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας "56-67"

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με την ηλικιακή κατηγορία που ανήκουν είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3,4$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Στον Πίνακα 4.19.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με την ηλικιακή κατηγορία των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

Στον Πίνακα 4.19.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Πίνακας 4.19α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία

		N	Mean	Std. Dev	Std. Error
E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	3,94	1,063	,266
	41-55	72	3,39	1,001	,118
	56-67	16	3,44	1,031	,258
	Total	105	3,50	1,030	,100
E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	2,25	,447	,112
	41-55	72	2,29	,458	,054
	56-67	16	2,38	,619	,155
	Total	105	2,30	,479	,047
E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	4,31	,793	,198
	41-55	72	4,24	,831	,098
	56-67	16	4,25	,856	,214
	Total	105	4,26	,821	,080
E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	2,00	,516	,129
	41-55	72	1,71	,701	,083
	56-67	16	1,69	,602	,151
	Total	105	1,75	,662	,065
E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	4,56	,629	,157
	41-55	72	4,21	,627	,074
	56-67	16	4,00	,816	,204
	Total	105	4,24	,673	,066
E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	3,81	1,047	,262
	41-55	72	3,56	,918	,108
	56-67	16	3,31	,946	,237
	Total	105	3,57	,949	,093
E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	18-25	1	3,00	.	.
	26-40	16	4,25	,775	,194
	41-55	72	4,07	,861	,101
	56-67	16	4,00	1,033	,258
	Total	105	4,08	,874	,085
E14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	3,06	1,389	,347
	41-55	72	2,79	1,198	,141
	56-67	16	2,94	1,063	,266
	Total	105	2,85	1,199	,117
E15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	4,75	,683	,171
	41-55	72	4,24	1,094	,129

Πίνακας 4.19α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία

παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	56-67	16	4,56	,727	,182
	Total	105	4,37	1,002	,098
E16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη-μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	18-25	1	4,00	.	.
	26-40	16	4,50	,816	,204
	41-55	72	4,11	,797	,094
	56-67	16	4,00	,816	,204
	Total	105	4,15	,806	,079

Πίνακας 4.19β

Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς την προς την Ηλικία

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E07	Between Groups	6,262	3	2,087	2,027	,115
	Within Groups	103,986	101	1,030		
	Total	110,248	104			
E08	Between Groups	,223	3	,074	,317	,813
	Within Groups	23,625	101	,234		
	Total	23,848	104			
E09	Between Groups	,634	3	,211	,307	,820
	Within Groups	69,424	101	,687		
	Total	70,057	104			
E10	Between Groups	1,249	3	,416	,949	,420
	Within Groups	44,313	101	,439		
	Total	45,562	104			
E11	Between Groups	3,235	3	1,078	2,486	,065
	Within Groups	43,813	101	,434		
	Total	47,048	104			
E12	Between Groups	4,062	3	1,354	1,525	,213
	Within Groups	89,653	101	,888		
	Total	93,714	104			
E13	Between Groups	1,738	3	,579	,753	,523
	Within Groups	77,653	101	,769		
	Total	79,390	104			
E14	Between Groups	1,812	3	,604	,413	,744
	Within Groups	147,750	101	1,463		
	Total	149,562	104			
E15	Between Groups	4,591	3	1,530	1,547	,207
	Within Groups	99,924	101	,989		
	Total	104,514	104			
E16	Between Groups	2,451	3	,817	1,267	,290
	Within Groups	65,111	101	,645		
	Total	67,562	104			

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ δεν απορρίπτεται σε καμία από τις ερωτήσεις αφού $Sig. > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους που αντιστοιχούν σε κάθε ηλικιακή κατηγορία δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία στην Ενότητα Β' του Ερωτηματολογίου.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι ερωτώμενοι, όσον αφορά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή, κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις ανάλογα με την ηλικιακή κατηγορία που ανήκουν.

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β' ως προς τις τρεις κατηγορίες του Επιπέδου Εκπαίδευσης.

Πίνακας 4.20α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	ΔΕ	3	4,00	1,000	,577
	ΠΕ	32	3,63	1,008	,178
	Μ/Δ	70	3,41	1,042	,125
	Total	105	3,50	1,030	,100
E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;	ΔΕ	3	2,67	,577	,333
	ΠΕ	32	2,28	,523	,092
	Μ/Δ	70	2,29	,455	,054
	Total	105	2,30	,479	,047
E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;	ΔΕ	3	4,33	,577	,333
	ΠΕ	32	4,50	,762	,135
	Μ/Δ	70	4,14	,839	,100
	Total	105	4,26	,821	,080
E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	ΔΕ	3	1,33	,577	,333
	ΠΕ	32	1,66	,701	,124
	Μ/Δ	70	1,81	,644	,077
	Total	105	1,75	,662	,065
E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι	ΔΕ	3	3,67	1,528	,882
	ΠΕ	32	4,25	,622	,110
	Μ/Δ	70	4,26	,652	,078
	Total	105	4,24	,673	,066
E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);	ΔΕ	3	3,67	1,528	,882
	ΠΕ	32	3,63	1,008	,178
	Μ/Δ	70	3,54	,912	,109
	Total	105	3,57	,949	,093
E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει	ΔΕ	3	4,33	1,155	,667

φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	ΠΕ	32	4,22	,906	,160
	Μ/Δ	70	4,00	,851	,102
	Total	105	4,08	,874	,085
Ε14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	ΔΕ	3	2,33	1,155	,667
	ΠΕ	32	2,81	,998	,176
	Μ/Δ	70	2,89	1,291	,154
	Total	105	2,85	1,199	,117
Ε15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	ΔΕ	3	3,67	2,309	1,333
	ΠΕ	32	4,63	1,008	,178
	Μ/Δ	70	4,29	,919	,110
	Total	105	4,37	1,002	,098
Ε16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	ΔΕ	3	4,00	,000	,000
	ΠΕ	32	4,28	,958	,169
	Μ/Δ	70	4,10	,745	,089
	Total	105	4,15	,806	,079
ΔΕ: Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, ΠΕ: Τριτοβάθμια εκπαίδευση, Μ/Δ: Μεταπτυχιακός τίτλος/ Διδακτορικός τίτλος σπουδών					

Πίνακας 4.20β

Έλεγχος (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E07	Between Groups	1,762	2	,881	,828	,440
	Within Groups	108,486	102	1,064		
	Total	110,248	104			
E08	Between Groups	,426	2	,213	,929	,398
	Within Groups	23,421	102	,230		
	Total	23,848	104			
E09	Between Groups	2,819	2	1,410	2,138	,123
	Within Groups	67,238	102	,659		
	Total	70,057	104			
E10	Between Groups	1,091	2	,545	1,251	,291
	Within Groups	44,471	102	,436		
	Total	45,562	104			
E11	Between Groups	1,010	2	,505	1,118	,331
	Within Groups	46,038	102	,451		
	Total	47,048	104			
E12	Between Groups	,176	2	,088	,096	,908
	Within Groups	93,538	102	,917		
	Total	93,714	104			
E13	Between Groups	1,255	2	,628	,819	,444
	Within Groups	78,135	102	,766		
	Total	79,390	104			
E14	Between Groups	,935	2	,467	,321	,726
	Within Groups	148,627	102	1,457		
	Total	149,562	104			

E15	Between Groups	4,062	2	2,031	2,062	,132
	Within Groups	100,452	102	,985		
	Total	104,514	104			
E16	Between Groups	,793	2	,397	,606	,548
	Within Groups	66,769	102	,655		
	Total	67,562	104			

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων με “ΔΕ: Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων με “ΠΕ: Τριτοβάθμια εκπαίδευση ”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων με “Μ/Δ: Μεταπτυχιακό τίτλο/Διδακτορικό τίτλο σπουδών ”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με το επίπεδο εκπαίδευσης είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Στον Πίνακα 4.20.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με το Επίπεδο Εκπαίδευσης των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

Στον Πίνακα 4.20.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3$ δεν απορρίπτεται σε καμία από τις ερωτήσεις αφού $Sig. > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους που αντιστοιχούν σε κάθε Επίπεδο Εκπαίδευσης δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία στην Ενότητα Β' του Ερωτηματολογίου.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι ερωτώμενοι, όσον αφορά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή, κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις ανάλογα με το Επίπεδο Εκπαίδευσης που ανήκουν. Οι ίδιες αντιλήψεις ενδεχομένως να οφείλονται στο πολύ υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν οι συμμετέχοντες στο δείγμα της παρούσας έρευνας (Πίνακας 4.4), αφού το 97,2% από αυτούς ανήκουν στις κατηγορίες “ΠΕ: Τριτοβάθμια εκπαίδευση ” και “Μ/Δ: Μεταπτυχιακός τίτλος/Διδακτορικός τίτλος”

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β' ως προς τις τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με τα Έτη Προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε.

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “1-5 έτη”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “6-10 έτη”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “11-20 έτη”

μ_4 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “21 έτη και πάνω”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με τα έτη προϋπηρεσίας που έχουν είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3,4$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Πίνακας 4.21α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	1 1-5 έτη	14	3,71	,994	,266
	2 6-10 έτη	19	3,79	1,032	,237
	3 11-20 έτη	32	3,38	1,070	,189
	4 21 έτη και πάνω	40	3,38	1,005	,159
	Total	105	3,50	1,030	,100
E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;	1 1-5 έτη	14	2,07	,267	,071
	2 6-10 έτη	19	2,32	,478	,110
	3 11-20 έτη	32	2,16	,369	,065
	4 21 έτη και πάνω	40	2,48	,554	,088
	Total	105	2,30	,479	,047
E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;	1 1-5 έτη	14	4,14	,770	,206
	2 6-10 έτη	19	4,05	,911	,209
	3 11-20 έτη	32	4,31	,821	,145
	4 21 έτη και πάνω	40	4,35	,802	,127
	Total	105	4,26	,821	,080
E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί	1 1-5 έτη	14	2,00	,679	,182
	2 6-10 έτη	19	1,84	,602	,138
	3 11-20 έτη	32	1,78	,706	,125

υπάλληλοι;	4 21 έτη και πάνω	40	1,60	,632	,100
	Total	105	1,75	,662	,065
E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι	1 1-5 έτη	14	4,50	,650	,174
	2 6-10 έτη	19	4,11	,737	,169
	3 11-20 έτη	32	4,34	,602	,106
	4 21 έτη και πάνω	40	4,13	,686	,109
	Total	105	4,24	,673	,066
E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος;	1 1-5 έτη	14	3,64	1,082	,289
	2 6-10 έτη	19	3,63	,955	,219
	3 11-20 έτη	32	3,75	,916	,162
	4 21 έτη και πάνω	40	3,38	,925	,146
	Total	105	3,57	,949	,093
E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	1 1-5 έτη	14	4,07	,829	,221
	2 6-10 έτη	19	4,05	,780	,179
	3 11-20 έτη	32	4,16	,767	,136
	4 21 έτη και πάνω	40	4,03	1,025	,162
	Total	105	4,08	,874	,085
E14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	1 1-5 έτη	14	2,64	,745	,199
	2 6-10 έτη	19	3,16	1,573	,361
	3 11-20 έτη	32	2,72	1,326	,234
	4 21 έτη και πάνω	40	2,88	1,017	,161
	Total	105	2,85	1,199	,117
E15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	1 1-5 έτη	14	4,64	,745	,199
	2 6-10 έτη	19	4,16	1,119	,257
	3 11-20 έτη	32	4,50	,842	,149
	4 21 έτη και πάνω	40	4,28	1,132	,179
	Total	105	4,37	1,002	,098
E16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	1 1-5 έτη	14	4,36	1,008	,269
	2 6-10 έτη	19	4,47	,841	,193
	3 11-20 έτη	32	4,06	,801	,142
	4 21 έτη και πάνω	40	4,00	,679	,107
	Total	105	4,15	,806	,079

Πίνακας 4.21β

Ελέγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E07	Between Groups	3,358	3	1,119	1,058	,371
	Within Groups	106,890	101	1,058		
	Total	110,248	104			
E08	Between Groups	2,620	3	,873	4,155	,008
	Within Groups	21,228	101	,210		
	Total	23,848	104			
E09	Between Groups	1,420	3	,473	,697	,556
	Within Groups	68,637	101	,680		
	Total	70,057	104			
E10	Between Groups	1,967	3	,656	1,519	,214
	Within Groups	43,595	101	,432		
	Total	45,562	104			
E11	Between Groups	2,164	3	,721	1,624	,189
	Within Groups	44,883	101	,444		
	Total	47,048	104			
E12	Between Groups	2,704	3	,901	1,000	,396
	Within Groups	91,010	101	,901		
	Total	93,714	104			
E13	Between Groups	,321	3	,107	,137	,938
	Within Groups	79,070	101	,783		
	Total	79,390	104			
E14	Between Groups	2,978	3	,993	,684	,564
	Within Groups	146,584	101	1,451		
	Total	149,562	104			
E15	Between Groups	2,799	3	,933	,926	,431
	Within Groups	101,716	101	1,007		
	Total	104,514	104			
E16	Between Groups	3,736	3	1,245	1,971	,123
	Within Groups	63,826	101	,632		
	Total	67,562	104			

Στον Πίνακα 4.21.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με τα έτη προϋπηρεσίας των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

Στον Πίνακα 4.21.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ απορρίπτεται μόνο στην Ερώτηση (E08) αφού $Sig. =$

0,008 < 0,01. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ δεν απορρίπτεται αφού $Sig. > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους που αντιστοιχούν στις κατηγορίες των ετών Προϋπηρεσίας δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία στην Ενότητα Β' του Ερωτηματολογίου.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι ερωτώμενοι, όσον αφορά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή, κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις ανάλογα με τα χρόνια προϋπηρεσίας που έχουν στο Υπουργείο Οικονομικών και την Α.Α.Δ.Ε..

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β' ως προς τις τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες στην έρευνα.

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Ελεγκτής”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Προϊστάμενος Τμήματος”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Προϊστάμενος Διεύθυνσης/
Γενικής Διεύθυνσης”

μ_4 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Υπάλληλος”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3,4$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Στον Πίνακα 4.22.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία που αφορούν τις ερωτήσεις από E07 έως και E16.

Στον Πίνακα 4.22.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Πίνακας 4.22α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E07 Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;	Ελεγκτής	47	3,51	1,140	,166
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,44	,959	,146
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	3,78	1,093	,364
	Υπάλληλος	6	3,33	,516	,211
	Total	105	3,50	1,030	,100
E08 Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;	Ελεγκτής	47	2,26	,441	,064
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,28	,504	,077
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	2,56	,527	,176
	Υπάλληλος	6	2,33	,516	,211
	Total	105	2,30	,479	,047
E09 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;	Ελεγκτής	47	4,23	,813	,119
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	4,28	,826	,126
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	4,33	,866	,289
	Υπάλληλος	6	4,17	,983	,401
	Total	105	4,26	,821	,080
E10 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;	Ελεγκτής	47	1,83	,789	,115
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	1,70	,513	,078
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	1,56	,527	,176
	Υπάλληλος	6	1,83	,753	,307
	Total	105	1,75	,662	,065
E11 Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι	Ελεγκτής	47	4,28	,713	,104
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	4,23	,571	,087
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	4,00	1,000	,333
	Υπάλληλος	6	4,33	,516	,211
	Total	105	4,24	,673	,066
E12 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);	Ελεγκτής	47	3,51	,997	,145
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,58	,906	,138
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	4,11	,928	,309
	Υπάλληλος	6	3,17	,753	,307

Πίνακας 4.22α

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

		N	Mean	Std.	Std. Error
	Total	105	3,57	,949	,093
E13 Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ)	Ελεγκτής	47	4,06	,845	,123
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	4,07	,856	,131
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	4,22	1,093	,364
	Υπάλληλος	6	4,00	1,095	,447
	Total	105	4,08	,874	,085
E14 Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;	Ελεγκτής	47	2,79	1,382	,202
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,81	1,052	,160
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	2,89	,928	,309
	Υπάλληλος	6	3,50	1,049	,428
	Total	105	2,85	1,199	,117
E15 Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας	Ελεγκτής	47	4,38	1,074	,157
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	4,44	,959	,146
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	4,11	,928	,309
	Υπάλληλος	6	4,17	,983	,401
	Total	105	4,37	1,002	,098
E16 Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο	Ελεγκτής	47	4,09	,830	,121
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	4,33	,778	,119
	Προϊστάμενος Δ/νσης/Γεν. Δ/νσης	9	3,78	,667	,222
	Υπάλληλος	6	4,00	,894	,365
	Total	105	4,15	,806	,079

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ δεν απορρίπτεται για καμία από τις ερωτήσεις αφού $Sig. > 0,05$.

Πίνακας 4.22β

Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E07	Between Groups	1,009	3	,336	,311	,817
	Within Groups	109,238	101	1,082		
	Total	110,248	104			
E08	Between Groups	,705	3	,235	1,025	,385
	Within Groups	23,143	101	,229		
	Total	23,848	104			
E09	Between Groups	,147	3	,049	,071	,975
	Within Groups	69,910	101	,692		
	Total	70,057	104			
E10	Between Groups	,798	3	,266	,600	,616
	Within Groups	44,764	101	,443		
	Total	45,562	104			
E11	Between Groups	,636	3	,212	,461	,710
	Within Groups	46,412	101	,460		
	Total	47,048	104			
E12	Between Groups	3,782	3	1,261	1,416	,243
	Within Groups	89,932	101	,890		
	Total	93,714	104			
E13	Between Groups	,236	3	,079	,100	,960
	Within Groups	79,155	101	,784		
	Total	79,390	104			
E14	Between Groups	2,789	3	,930	,640	,591
	Within Groups	146,773	101	1,453		
	Total	149,562	104			
E15	Between Groups	1,081	3	,360	,352	,788
	Within Groups	103,433	101	1,024		
	Total	104,514	104			
E16	Between Groups	2,905	3	,968	1,513	,216
	Within Groups	64,657	101	,640		
	Total	67,562	104			

Επομένως όσον αφορά τους μέσους που αντιστοιχούν στις κατηγορίες για τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία στην Ενότητα Β' του Ερωτηματολογίου.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι ερωτώμενοι, όσον αφορά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή, κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις ανάλογα με τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία.

4.4.3. Γ. Εκτίμηση των αιτιών που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία που παρουσιάστηκε στην ενότητα 4.4.2. (B. Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία). Με βάση τη μεθοδολογία αυτή στη συνέχεια για τις Ερωτήσεις από E17 και E18 παρουσιάζονται τα ακόλουθα:

- α. Πίνακες συχνότητων με τα αντίστοιχα ποσοστά
- β. Έλεγχοι γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson.

α) Παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά για τους παράγοντες (μεταβλητές) που επηρεάζουν το μέγεθος της Παραοικονομίας και της Φοροδιαφυγής. Κάθε μεταβλητή περιλαμβάνει έξι παράγοντες με κατάταξη ως προς τη σημαντικότητα που επηρεάζουν τη Φοροδιαφυγή (Επιλογές από 1^η έως και 6^η της Ερώτησης E17) και την Παραοικονομία (Επιλογές από 1^η έως και 6^η της Ερώτησης E18). Δηλαδή παρουσιάζονται για κάθε παράγοντα (μεταβλητή): Πίνακας με τις Συχνότητες (Frequency) και τα αντίστοιχα Ποσοστών (Percent).

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.23 από τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής, στην 1η επιλογή τα μεγαλύτερα ποσοστά εμφανίζονται στους παράγοντες: «Η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση» με ποσοστό 39,0% (41) που επίσης εμφανίζει και το μεγαλύτερο ποσοστό και ως 2^η επιλογή 21,9% (23), «Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη φοροδιαφυγή» με ποσοστό 22,9% (24) και «Η χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν» με ποσοστό 14,3% (15). «Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος» παρουσιάζει ποσοστά στα ίδια επίπεδα από τη 2η επιλογή ως την 6η επιλογή.

Πίνακας 4.23

Κατατάξτε τους παρακάτω παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής με τη σειρά από το 1 έως το 6, όπου το 1 δηλώνει τον πιο σημαντικό παράγοντα και το 6 τον λιγότερο σημαντικό.

	Επιλογές					
	1η	2η	3η	4η	5η	6η
α. Πλήθος						
Η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση	41	23	17	12	7	5
Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος	9	20	25	21	13	17
Η χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν	15	23	20	16	23	8
Η μη ορθολογική διαχείριση των εσόδων από το κράτος	5	8	8	22	26	36
Το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συνείδησης των πολιτών	11	15	13	26	18	22
Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη φοροδιαφυγή	24	16	22	8	18	17
Total	105	105	105	105	105	105
β. Ποσοστά						
Η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση	39,0%	21,9%	16,2%	11,4%	6,7%	4,8%
Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος	8,6%	19,0%	23,8%	20,0%	12,4%	16,2%
Η χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν	14,3%	21,9%	19,0%	15,2%	21,9%	7,6%
Η μη ορθολογική διαχείριση των εσόδων από το κράτος	4,8%	7,6%	7,6%	21,0%	24,8%	34,3%
Το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συνείδησης των πολιτών	10,5%	14,3%	12,4%	24,8%	17,1%	21,0%
Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη φοροδιαφυγή	22,9%	15,2%	21,0%	7,6%	17,1%	16,2%
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

«Η μη ορθολογική διαχείριση των εσόδων από το κράτος» εμφανίζεται με αυξητικά ποσοστά κυρίως μετά την 3η επιλογή και τέλος «Το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συνείδησης των πολιτών» εμφανίζει ποσοστά αυξανόμενα ξεκινώντας από 10,5 % στην 1η επιλογή.

Συμπερασματικά, μεγάλη σημασία δίνουν οι υπάλληλοι της ΑΑΔΕ στους παράγοντες:

«Η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση», «Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη φοροδιαφυγή» και «Η χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν». Αντίθετα δεν θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα φοροδιαφυγής τη μη ορθολογική διαχείριση των εσόδων από το κράτος και την πολυνομία και τη πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.2 από τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας, στην 1η επιλογή τα μεγαλύτερα ποσοστά εμφανίζονται στους παράγοντες:

Πίνακας 4.24

Κατατάξτε τους παρακάτω παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας με τη σειρά από το 1 έως το 6 όπου το 1 δηλώνει τον πιο σημαντικό παράγοντα και το 6 τον λιγότερο σημαντικό.

	Επιλογές					
	1η	2η	3η	4η	5η	6η
α. Πλήθος						
Η αποφυγή καταβολής των φόρων και ασφαλιστικών εισφορών	39	19	23	15	9	0
Ο χαμηλός βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας από τους πολίτες	13	21	17	30	14	10
Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη παραοικονομία	34	24	33	7	3	4
Η ύπαρξη κρατικών περιορισμών και ελέγχων που αυξάνουν το κόστος	3	7	7	27	45	16
Η Επεικής τιμωρία των παρανομοούντων	9	21	14	9	23	29
Ο χαμηλός βαθμός ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας	7	13	11	17	11	46
Total	105	105	105	105	105	105
β. Ποσοστά						
Η αποφυγή καταβολής των φόρων και ασφαλιστικών εισφορών	37,1%	18,1%	21,9%	14,3%	8,6%	0,0%
Ο χαμηλός βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας από τους πολίτες	12,4%	20,0%	16,2%	28,6%	13,3%	9,5%
Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη παραοικονομία	32,4%	22,9%	31,4%	6,7%	2,9%	3,8%

Η ύπαρξη κρατικών περιορισμών και ελέγχων που αυξάνουν το κόστος	2,9%	6,7%	6,7%	25,7%	42,9%	15,2%
Η Επεικής τιμωρία των παρανομούντων	8,6%	20,0%	13,3%	8,6%	21,9%	27,6%
Ο χαμηλός βαθμός ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας	6,7%	12,4%	10,5%	16,2%	10,5%	43,8%
Total	100%	100%	100%	100%	100%	100%

«Η αποφυγή καταβολής των φόρων και ασφαλιστικών εισφορών» με ποσοστό 37,1% (39), «Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη παραοικονομία» με ποσοστό 32,4% (34) και «Ο χαμηλός βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας από τους πολίτες» με ποσοστό 12,4% (13). Οι υπόλοιποι παράγοντες εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά ως πρώτη επιλογή και μεγαλύτερα ποσοστά μετά την 2^η ως την 6^η επιλογή. Αντίθετα δεν θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα της παραοικονομίας, την ύπαρξη κρατικών περιορισμών και ελέγχων που αυξάνουν το κόστος (2,9%) και τον χαμηλό βαθμό ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας (6,7%).

β. Η γραμμική συσχέτιση των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης Pearson (r) μεταξύ των Επιλογών από 1η έως και 6η της Ερώτησης E17 που αφορούν στη φοροδιαφυγή και των Επιλογών από 1η έως και 6η της Ερώτησης E18 που αφορούν στην Παραοικονομία.

Πίνακας 4.25

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Γ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν την Φοροδιαφυγή με το συντελεστή Pearson (r).

		1η Επιλογή	2η Επιλογή	3η Επιλογή	4η Επιλογή	5η Επιλογή	6η Επιλογή
1η Επιλογή	Pearson (r)	1	-,108	-,327**	-,170	-,350**	-,352**
	Sig. (2-tailed)		,272	,001	,083	,000	,000
	N	105	105	105	105	105	105
2η Επιλογή	Pearson (r)	-,108	1	-,183	-,253**	-,324**	-,242*
	Sig. (2-tailed)	,272		,062	,009	,001	,013
	N	105	105	105	105	105	105
3η Επιλογή	Pearson (r)	-,327**	-,183	1	-,351**	-,061	-,126
	Sig. (2-tailed)	,001	,062		,000	,537	,199
	N	105	105	105	105	105	105
4η Επιλογή	Pearson (r)	-,170	-,253**	-,351**	1	-,043	-,024
	Sig. (2-tailed)	,083	,009	,000		,666	,805
	N	105	105	105	105	105	105
5η Επιλογή	Pearson (r)	-,350**	-,324**	-,061	-,043	1	-,010
	Sig. (2-tailed)	,000	,001	,537	,666		,920
	N	105	105	105	105	105	105
6η Επιλογή	Pearson (r)	-,352**	-,242*	-,126	-,024	-,010	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,013	,199	,805	,920	
	N	105	105	105	105	105	105
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).							
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).							

Στον Πίνακα 4.25 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης Pearson (r) μεταξύ των Επιλογών που αφορούν την Φοροδιαφυγή. Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα της εκτίμησης παρατηρούνται κάποιες στατιστικά σημαντικές αρνητικές γραμμικές συσχετίσεις. Όμως είτε αυτές ανήκουν στην περιοχή $-0.3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση, είτε στην περιοχή συσχέτιση $-0.5 \leq r \leq -0,3$ που θεωρείται ότι υπάρχει ασθενής αρνητική γραμμική συσχέτιση. Ειδικότερα η 1^η επιλογή φαίνεται να συσχετίζεται ασθενώς αρνητικά με την 5^η και την 6^η επιλογή, η 2^η με τη 5^η επιλογή καθώς και η 3^η με την 4^η επιλογή.

Πίνακας 4.26

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Γ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν την Παραοικονομία με το συντελεστή Pearson (r).

		1η Επιλογή	2η Επιλογή	3η Επιλογή	4η Επιλογή	5η Επιλογή	6η Επιλογή
1η Επιλογή	Pearson (r)	1	-,072	-,226*	-,453**	-,124	-,097
	Sig. (2-tailed)		,467	,020	,000	,206	,326
	N	105	105	105	105	105	105
2η Επιλογή	Pearson (r)	-,072	1	-,199*	-,240*	-,297**	-,344**
	Sig. (2-tailed)	,467		,042	,014	,002	,000
	N	105	105	105	105	105	105
3η Επιλογή	Pearson (r)	-,226*	-,199*	1	-,105	-,379**	-,172
	Sig. (2-tailed)	,020	,042		,285	,000	,079
	N	105	105	105	105	105	105
4η Επιλογή	Pearson (r)	-,453**	-,240*	-,105	1	-,104	-,204*
	Sig. (2-tailed)	,000	,014	,285		,291	,037
	N	105	105	105	105	105	105
5η Επιλογή	Pearson (r)	-,124	-,297**	-,379**	-,104	1	,059
	Sig. (2-tailed)	,206	,002	,000	,291		,547
	N	105	105	105	105	105	105
6η Επιλογή	Pearson (r)	-,097	-,344**	-,172	-,204*	,059	1
	Sig. (2-tailed)	,326	,000	,079	,037	,547	
	N	105	105	105	105	105	105
*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).							
**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).							

Στον Πίνακα 4.26 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης Pearson (r) μεταξύ των Επιλογών που αφορούν την Παραοικονομία.

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα της εκτίμησης παρατηρούνται κάποιες στατιστικά σημαντικές αρνητικές γραμμικές συσχετίσεις. Όμως είτε αυτές ανήκουν στην περιοχή $-0.3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση, είτε στην περιοχή συσχέτιση $-0.5 \leq r \leq -0,3$ που θεωρείται ότι υπάρχει ασθενής αρνητική γραμμική. Ειδικότερα η 1^η επιλογή φαίνεται να συσχετίζεται ασθενώς αρνητικά με την 4^η επιλογή, η 2^η με τη 6^η επιλογή καθώς και η 3^η με την 5^η επιλογή.

4.4.4. Δ. Εκτίμηση των επιδράσεων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των για τους παράγοντες (μεταβλητές) των επιδράσεων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική. Η ερώτηση E19 περιλαμβάνει έξι

παράγοντες για τις επιδράσεις της παραοικονομίας με κατάταξη ως προς τη σημαντικότητα που επηρεάζουν την οικονομική και δημοσιονομική πολιτική (Επιλογές από 1^η έως και 6^η της Ερώτησης E19). Η ερώτηση E20 περιλαμβάνει έξι παράγοντες για τις επιδράσεις της φοροδιαφυγής με κατάταξη ως προς τη σημαντικότητα που επηρεάζουν την οικονομική πολιτική (Επιλογές από 1η έως και 6η της Ερώτησης E20). Όμως στην κάθε ερώτηση (E19, E20) ζητείται να επιλεγούν οι τρεις σημαντικότεροι παράγοντες από τους έξι που έχει η κάθε ερώτηση.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται για κάθε παράγοντα (μεταβλητή): Πίνακας με τις Συχνότητες (Frequency) και τα αντίστοιχα Ποσοστά (Percent).

α) Τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.27 ως τρεις σημαντικότεροι παράγοντες της παραοικονομίας που επηρεάζουν στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική είναι οι ακόλουθοι:

Στην 1η επιλογή με το μεγαλύτερο ποσοστό εμφανίζεται ο παράγοντας «Επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα και τις δημόσιες δαπάνες, αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα και κατ' επέκταση το δημόσιο χρέος» με ποσοστό 51,4% (54), ακολουθεί ο παράγοντας «Οδηγεί σε αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης» με ποσοστό 24,8% (26) και ακολουθεί ο παράγοντας «Επηρεάζει αρνητικά την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων» με ποσοστό 15,2% (16) τέλος ακολουθεί ο παράγοντας «Επηρεάζει αρνητικά την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής με ποσοστό 7,6% (8). Οι άλλοι δύο παράγοντες «Ενισχύει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων» και «Δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και συνεισφέρει στην αύξηση της ευημερίας των ατόμων» παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά ως 1^η και 2^η επιλογή.

Πίνακας 4.27

Επιλέξτε και κατατάξτε κατά την εκτίμησή σας, τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική με τη σειρά από το 1 έως το 3 όπου το 1 δηλώνει την πιο μεγάλη επίδραση και το 3 την μικρότερη επίδραση.

	Επιλογές		
	1η	2η	3η
α. Πλήθος			
Επηρεάζει αρνητικά την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων	16	13	33
Επηρεάζει αρνητικά την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής	8	24	39
Επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα και τις δημόσιες δαπάνες, αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα και κατ' επέκταση το δημόσιο χρέος	54	27	15
Οδηγεί σε αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης	26	35	14
Ενισχύει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων	1	5	3
Δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και συνεισφέρει στην αύξηση της ευημερίας των ατόμων	0	1	1
Total	105	105	105
β. Ποσοστά			
Επηρεάζει αρνητικά την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων	15,2%	12,4%	31,4%
Επηρεάζει αρνητικά την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής	7,6%	22,9%	37,1%
Επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα και τις δημόσιες δαπάνες, αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα και κατ' επέκταση το δημόσιο χρέος	51,4%	25,7%	14,3%
Οδηγεί σε αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης	24,8%	33,3%	13,3%
Ενισχύει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων	1,0%	4,8%	2,9%
Δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και συνεισφέρει στην αύξηση της ευημερίας των ατόμων	0,0%	1,0%	1,0%
Total	100%	100%	100%

β) Τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική της χώρας μας.

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.28 ως τρεις σημαντικότεροι παράγοντες της φοροδιαφυγής που επηρεάζουν στην οικονομική πολιτική είναι οι ακόλουθοι:

Στην 1η επιλογή με το μεγαλύτερο ποσοστό εμφανίζεται ο παράγοντας «Άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών» με ποσοστό 61,9% (65), ακολουθεί ο παράγοντας «Επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα, οδηγώντας σε αύξηση των φορολογικών

συντελεστών» με ποσοστό 15,2% (16) και ο παράγοντας «Περιορίζει την ικανότητα του κράτους για επενδύσεις και δημόσια αγαθά» με ποσοστό 9,5% (10).

Πίνακας 4.28

Επιλέξτε και κατατάξτε κατά την εκτίμησή σας, τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική της χώρα μας με τη σειρά από το 1 έως το 3 όπου το 1 δηλώνει την πιο μεγάλη επίδραση και το 3 την μικρότερη επίδραση.

	Επιλογές		
	1η	2η	3η
α. Πλήθος			
Άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών	65	23	12
Περιορίζει την ικανότητα του κράτους για επενδύσεις και δημόσια αγαθά	10	26	26
Επηρεάζει αρνητικά τα δημοσιά έσοδα, οδηγώντας σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών	16	30	26
Διαταράσσονται οι όροι ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων	4	4	3
Οι συνεπείς φορολογούμενοι διαμορφώνουν αρνητικά την φορολογική τους ηθική	2	6	20
Άνιση κατανομή του εισοδήματος	8	16	18
Total	105	105	105
β. Ποσοστά			
Άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών	61,9%	21,9%	11,4%
Περιορίζει την ικανότητα του κράτους για επενδύσεις και δημόσια αγαθά	9,5%	24,8%	24,8%
Επηρεάζει αρνητικά τα δημοσιά έσοδα, οδηγώντας σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών	15,2%	28,6%	24,8%
Διαταράσσονται οι όροι ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων	3,8%	3,8%	2,9%
Οι συνεπείς φορολογούμενοι διαμορφώνουν αρνητικά την φορολογική τους ηθική	1,9%	5,7%	19,0%
Άνιση κατανομή του εισοδήματος	7,6%	15,2%	17,1%
Total	100%	100%	100%

Οι άλλοι τρεις παράγοντες «Διαταράσσονται οι όροι ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων», «Οι συνεπείς φορολογούμενοι διαμορφώνουν αρνητικά την φορολογική τους ηθική» και «Άνιση κατανομή του εισοδήματος» παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά ως 1η και 2η επιλογή εκτός του παράγοντα «Άνιση κατανομή του εισοδήματος».

γ. Η γραμμική συσχέτιση των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης Pearson (r) μεταξύ των Επιλογών:

- από 1η έως και 3η της Ερώτησης E19 που αφορούν στις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική.
- από 1η έως και 3η της Ερώτησης E20 που αφορούν στις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική.

Πίνακας 4.29

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Δ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική με το συντελεστή Pearson (r).

		1η Επιλογή	2η Επιλογή	3η Επιλογή
1η Επιλογή	Pearson Correlation	1	,099	-,329**
	Sig. (2-tailed)		,314	,001
	N	105	105	105
2η Επιλογή	Pearson Correlation	,099	1	-,295**
	Sig. (2-tailed)	,314		,002
	N	105	105	105
3η Επιλογή	Pearson Correlation	-,329**	-,295**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	,002	
	N	105	105	105

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Στον Πίνακα 4.29 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης Pearson (r) μεταξύ των Επιλογών που αφορούν στις επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική. Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα της εκτίμησης παρατηρούνται δύο στατιστικά σημαντικές αρνητικές γραμμικές συσχετίσεις. Όμως η μία από αυτές ανήκει στην περιοχή $-0.3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση, και η άλλη στην περιοχή συσχέτιση $-0.5 \leq r \leq -0,3$ που θεωρείται ότι υπάρχει ασθενής αρνητική γραμμική. Ειδικότερα η 1^η επιλογή φαίνεται να συσχετίζεται ασθενώς αρνητικά με την 3^η επιλογή.

Στον Πίνακα 4.30 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα του ελέγχου γραμμικής συσχέτισης Pearson (r) μεταξύ των Επιλογών που αφορούν στις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική.

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα της εκτίμησης παρατηρούνται δύο στατιστικά σημαντικές αρνητικές γραμμικές συσχετίσεις.

Πίνακας 4.30

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των Επιλογών (μεταβλητών) της Δ' ενότητας του Ερωτηματολογίου που αφορούν στις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική με το συντελεστή Pearson (r).

		1η Επιλογή	2η Επιλογή	3η Επιλογή
1η Επιλογή	Pearson Correlation	1	-,465**	-,263**
	Sig. (2-tailed)		,000	,007
	N	105	105	105
2η Επιλογή	Pearson Correlation	-,465**	1	-,070
	Sig. (2-tailed)	,000		,481
	N	105	105	105
3η Επιλογή	Pearson Correlation	-,263**	-,070	1
	Sig. (2-tailed)	,007	,481	
	N	105	105	105

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Όμως η μία από αυτές ανήκουν στην περιοχή $-0.3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση, και η δεύτερη στην περιοχή συσχέτιση $-0.5 \leq r \leq -0,3$ που θεωρείται ότι υπάρχει ασθενής αρνητική γραμμική. Ειδικότερα η 1^η επιλογή φαίνεται να συσχετίζεται ασθενώς αρνητικά με τη 2^η επιλογή.

4.4.5. Ε. Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας ακολουθώντας την ίδια μεθοδολογία που παρουσιάστηκε στην ενότητα 4.4.2. (Β. Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή/παραοικονομία). Με βάση τη μεθοδολογία αυτή στη συνέχεια για τις Ερωτήσεις από E21 έως και E27 παρουσιάζονται τα ακόλουθα:

α. Πίνακες συχνότητων με τα αντίστοιχα ποσοστά

β. Έλεγχοι γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson.

γ. Έλεγχοι υποθέσεων για την ισότητα των μέσων ανεξαρτήτων δειγμάτων με ελέγχους t-test και ANOVA (F-test) που αφορούν την ισότητα των μέσων με βάση τις κατηγορίες της κάθε δημογραφικής μεταβλητής.

Σε κάθε περίπτωση θα διατυπώνονται οι ανάλογες υποθέσεις σύμφωνα με τα ανωτέρω και θα υλοποιούνται οι αντίστοιχοι έλεγχοι.

α. Πίνακες συχνοτήτων με τα αντίστοιχα ποσοστά

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά για τις ερωτήσεις (μεταβλητές) από E21 έως και E27 της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου που αφορά στην «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής». Δηλαδή παρουσιάζονται για κάθε ερώτηση: Πίνακας με τις Συχνότητες (Frequency) και τα αντίστοιχα Ποσοστά (Percent).

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.31 στην ερώτηση:

- E21 «Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 67,6% (71) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Λίγο», και ακολουθεί η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 21,9% (23). Δηλαδή οι δύο αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 89,3% των απαντήσεων.
- E22 «Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 35,2% (37) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Λίγο», ακολουθεί η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 26,7% (28) και η απάντηση «Καθόλου» με ποσοστό 22,9% (24). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 84,8% των απαντήσεων που σημαίνει ότι οι υπάλληλοι τις Α.Α.Δ.Ε. θεωρούν ότι ουσιαστικά η δημιουργία της Α.Α.Δ.Ε. δεν βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας.
- E23 «Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 60,0% (63) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Λίγο», ακολουθεί η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 23,8% (25) και η απάντηση «Καθόλου» με ποσοστό 9,5% (10). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 93,3%

των απαντήσεων που σημαίνει ότι δεν παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

Πίνακας 4.31

Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής

		Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/ Δεν απαντώ	Total
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	N	8	71	23	1	0	2	105
	N%	7,6%	67,6%	21,9%	1,0%	0,0%	1,9%	100%
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	N	24	37	28	8	4	4	105
	N%	22,9%	35,2%	26,7%	7,6%	3,8%	3,8%	100%
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;	N	10	63	25	6	1	0	105
	N%	9,5%	60,0%	23,8%	5,7%	1,0%	0,0%	100%
E24 Θεωρείτε ότι η	N	2	15	37	27	22	2	105

πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;	N%	1,9%	14,3%	35,2%	25,7%	21,0%	1,9%	100%
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	N	11	59	28	3	2	2	105
	N%	10,5%	56,2%	26,7%	2,9%	1,9%	1,9%	100%

- E24 «Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 35,2% (37) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Αρκετά», ακολουθεί η απάντηση «Πολύ» με ποσοστό 25,7% (27) και η απάντηση «Λίγο» με ποσοστό 14,3% (15). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 75,2% των απαντήσεων που θεωρούν ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει κατά κάποιο τρόπο το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων.
- E25 «Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 56,2% (59) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Λίγο», ακολουθεί η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 26,7% (28) και η απάντηση «Καθόλου» με ποσοστό 10,5% (11). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 93,4% των απαντήσεων που θεωρούν ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον

κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) μάλλον βοηθούν λίγο στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας.

Πίνακας 4.32

Κατά πόσο συμφωνείτε ότι τα παρακάτω μέτρα αντιμετώπισης θα βοηθήσουν στον περιορισμό της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής

	Καθόλου οχι	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Total
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	1	21	51	22	10	105
	1,0%	20,0%	48,6%	21,0%	9,5%	100,0%
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	0	10	32	35	28	105
	0,0%	9,5%	30,5%	33,3%	26,7%	100,0%
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	1	4	31	33	36	105
	1,0%	3,8%	29,5%	31,4%	34,3%	100,0%
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	1	4	31	46	23	105
	1,0%	3,8%	29,5%	43,8%	21,9%	100,0%
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	1	12	22	38	32	105
	1,0%	11,4%	21,0%	36,2%	30,5%	100,0%
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	0	25	35	26	19	105
	0,0%	23,8%	33,3%	24,8%	18,1%	100,0%
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	0	9	39	31	26	105
	0,0%	8,6%	37,1%	29,5%	24,8%	100,0%
E26_8 Εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	1	4	30	34	36	105
	1,0%	3,8%	28,6%	32,4%	34,3%	100,0%

Η ερώτηση E26 «Κατά πόσο συμφωνείτε ότι τα παρακάτω μέτρα αντιμετώπισης θα βοηθήσουν στον περιορισμό της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής» αποτελείται από οκτώ (8) υποερωτήσεις και τα αποτελέσματα για κάθε υποερώτηση παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.32:

- E26_1 «Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 48,6% (51) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Αρκετά»,

ακολουθεί η απάντηση «Πολύ» με ποσοστό 21,0% (22) και η απάντηση «Λίγο» με ποσοστό 20,0% (21). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 89,6% των απαντήσεων. Δηλαδή η γενική αντίληψη είναι ότι η μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης μάλλον θα συμβάλλει στη μείωση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

- E26_2 «Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 33,3% (35) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Πολύ», ακολουθεί η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 30,5% (32) και η απάντηση «Πάρα πολύ» με ποσοστό 26,7% (28). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 90,5% των απαντήσεων. Επομένως η γενική αντίληψη είναι ότι ο περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα) θα μειώσει την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή.
- E26_3 «Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 34,3% (36) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Πάρα πολύ», ακολουθεί η απάντηση «Πολύ» με ποσοστό 31,4% (33) και η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 29,5% (31). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 95,2% των απαντήσεων. Δηλαδή η γενική αντίληψη είναι ότι ο η δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος θα μειώσει σημαντικά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή.
- E26_4 «Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 43,8% (46) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Πολύ», ακολουθεί η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 29,5% (31) και η απάντηση «Πάρα πολύ» με ποσοστό 21,9% (23). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 94,2% των απαντήσεων. Δηλαδή η γενική αντίληψη είναι ότι η αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων θα μειώσει σημαντικά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή.
- E26_5 «Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 36,2% (38) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Πολύ», ακολουθεί η απάντηση «Πάρα πολύ» με ποσοστό 30,5% (32) και η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 21,0% (22). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 87,7% των απαντήσεων.

απαντήσεων. Επομένως η γενική αντίληψη είναι ότι η καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων θα μειώσει σημαντικά την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή.

- E26_6 «Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 33,3% (35) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Αρκετά», ακολουθεί η απάντηση «Πάρα πολύ» με ποσοστό 24,8% (26) και η απάντηση «Λίγο» με ποσοστό 23,8% (25). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 81,9% των απαντήσεων. Επομένως η γενική αντίληψη είναι ότι η καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων) μάλλον θα συμβάλλει στη μείωση της παραοικονομίας και τη φοροδιαφυγής.
- E26_7 «Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 37,1% (39) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Αρκετά», ακολουθεί η απάντηση «Πολύ» με ποσοστό 29,5% (31) και η απάντηση «Πάρα πολύ» με ποσοστό 24,8% (26). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 91,4% των απαντήσεων. Επομένως η γενική αντίληψη είναι ότι η εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων θα συμβάλλει σημαντικά στη μείωση της παραοικονομίας και τη φοροδιαφυγής.
- E26_8 «Εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους» το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων 34,3% (36) συγκεντρώνεται στην απάντηση «Πάρα πολύ», ακολουθεί η απάντηση «Πολύ» με ποσοστό 32,4% (34) και η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 28,6% (30). Δηλαδή οι τρεις αυτές απαντήσεις συγκεντρώνουν το 95,3% των απαντήσεων. Επομένως η γενική αντίληψη είναι ότι η εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών των υπαλλήλων θα συμβάλλει σημαντικά στη μείωση της παραοικονομίας και τη φοροδιαφυγής.

Πίνακας 4.33

Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Κανένα	47	44,8	44,8	44,8
	Ένα	22	21,0	21,0	65,7
	Δύο	3	2,9	2,9	68,6
	Τρία έως πέντε	20	19,0	19,0	87,6
	Περισσότερα από πέντε	13	12,4	12,4	100,0
	Total	105	100,0	100,0	

Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.33 στην ερώτηση E27 «Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;» οι περισσότεροι 47 (44,8%) των συμμετεχόντων στις έρευνα απάντησε «Κανένα», ακολουθεί το «Ένα» με 22 (21,0%) απαντήσεις. Δηλαδή το 65,8% δεν έχουν παρακολουθήσει κανένα ή έχουν παρακολουθήσει ένα σεμινάριο. Αντίθετα 33 (31,4%) έχουν παρακολουθήσει περισσότερα από τρία σεμινάρια. Από τις ανωτέρω απαντήσεις προκύπτει ότι υπάρχει μεγάλη ανάγκη για εκπαιδευτικά σεμινάρια που θα βοηθήσουν στην αντιμετώπιση της Παραοικονομίας και της Φοροδιαφυγής.

β. Η γραμμική συσχέτιση των μεταβλητών της ενότητας με την εκτίμηση του συντελεστή συσχέτισης (ρ) του Pearson.

Όπως φαίνεται από εκτιμήσεις r του συντελεστή γραμμικής συσχέτισης του Pearson ρ που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.34 και αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E25, υπάρχουν κάποιες θετικές και στατιστικά σημαντικές γραμμικές συσχετίσεις για τις οποίες όμως $r < 0,3$ οπότε εμπίπτουν στην περιοχή $-0,3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση. Σε τέσσερις περιπτώσεις παρατηρείται στατιστικά σημαντική ασθενής θετική γραμμική συσχέτιση $0,3 \leq r \leq 0,5$, και σε μια περίπτωση παρατηρείται μέτρια θετική συσχέτιση $0,5 \leq r \leq 0,7$. Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν τις ερωτήσεις E21-E22, E21-E23, E22-E23, E22-E24, E22-E25 και E23-E24.

Πίνακας 4.34

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της Ε' ενότητας του Ερωτηματολογίου (E21-E25) με το συντελεστή Pearson (r)

		E21	E22	E23	E24	E25
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	r	1	,518**	,313**	,244*	,248*
	Sig.		,000	,001	,012	,011
	N	105	105	105	105	105
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	r	,518**	1	,472**	,300**	,352**
	Sig.	,000		,000	,002	,000
	N	105	105	105	105	105
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων	r	,313**	,472**	1	,343**	,283**
	Sig.	,001	,000		,000	,003
	N	105	105	105	105	105
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;	r	,244*	,300**	,343**	1	,235*
	Sig.	,012	,002	,000		,016
	N	105	105	105	105	105
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	r	,248*	,352**	,283**	,235*	1
	Sig.	,011	,000	,003	,016	
	N	105	105	105	105	105
** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).						
* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).						

Όπως φαίνεται από εκτιμήσεις r του συντελεστή γραμμικής συσχέτισης του Pearson ρ που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.35 και αφορούν τις υποερωτήσεις της ερώτησης E26 «Κατά πόσο συμφωνείτε ότι τα παρακάτω μέτρα αντιμετώπισης θα βοηθήσουν στον περιορισμό της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής;», υπάρχουν κάποιες θετικές και στατιστικά σημαντικές γραμμικές συσχέτισεις για τις οποίες όμως $r < 0,3$ οπότε εμπίπτουν στην περιοχή $-0.3 \leq r \leq 0,3$ που θεωρείται ότι δεν υπάρχει γραμμική συσχέτιση.

Πίνακας 4.35

Έλεγχος γραμμικής συσχέτισης μεταξύ των μεταβλητών της Ε' ενότητας του Ερωτηματολογίου (Υποερωτήσεις της Ε26) με το συντελεστή Pearson (r)

		E26_1	E26_2	E26_3	E26_4	E26_5	E26_6	E26_7	E26_8
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	r	1	,105	,412**	,320**	,201*	,061	-,027	,171
	Sig		,286	,000	,001	,040	,535	,782	,081
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	r	,105	1	,265**	,327**	,169	,183	,096	,160
	Sig	,286		,006	,001	,084	,061	,332	,102
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	r	,412**	,265**	1	,287**	,161	,091	-,074	,107
	Sig	,000	,006		,003	,101	,357	,454	,280
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	r	,320**	,327**	,287**	1	,353**	,185	,281**	,255**
	Sig	,001	,001	,003		,000	,059	,004	,009
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	r	,201*	,169	,161	,353**	1	,257**	,130	,305**
	Sig	,040	,084	,101	,000		,008	,186	,002
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	r	,061	,183	,091	,185	,257**	1	,389**	,464**
	Sig	,535	,061	,357	,059	,008		,000	,000
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	r	-,027	,096	-,074	,281**	,130	,389**	1	,586**
	Sig	,782	,332	,454	,004	,186	,000		,000
	N	105	105	105	105	105	105	105	105
E26_8 Εκπαίδευση-επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	r	,171	,160	,107	,255**	,305**	,464**	,586**	1
	Sig	,081	,102	,280	,009	,002	,000	,000	
	N	105	105	105	105	105	105	105	105

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed). * . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Σε επτά (7) περιπτώσεις παρατηρείται στατιστικά σημαντική ασθενής θετική γραμμική συσχέτιση $0.3 \leq r \leq 0,5$, και σε μια περίπτωση παρατηρείται μέτρια θετική συσχέτιση $0.5 \leq r \leq 0,7$. Οι περιπτώσεις αυτές αφορούν τις ερωτήσεις E26_1-E26_3, E26_4-E26_1, E26_4-E26_2, E26_5-E26_4, E26_7-E26_6, E26_8-E26_5, E26_8-E26_6 και E26_8-E26_7.

γ. Έλεγχοι υποθέσεων για την ισότητα των μέσων ανεξαρτήτων δειγμάτων.

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων που αντιστοιχούν στις κατηγορίες της κάθε δημογραφικής μεταβλητής. Οι έλεγχοι αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27. Επισημαίνουμε ότι η ερώτηση E26 αποτελείται από 8 υποερωτήσεις (E26_1 – E26_8)

t-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Ε' ως προς τις δύο κατηγορίες του Φύλου.

Αν μ_A ο μέσος των ανδρών και μ_F ο μέσος των γυναικών τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_A = \mu_F$ Οι μέσες τιμές των ανδρών και των γυναικών στον πληθυσμό είναι μεταξύ τους ίσες

$H_1 : \mu_A \neq \mu_F$ Οι μέσες τιμές των ανδρών και των γυναικών στον πληθυσμό δεν είναι μεταξύ τους ίσες.

Προϋπόθεση για την εγκυρότητα του t-test είναι η ισότητα ή όχι των αντίστοιχων διακυμάνσεων. Για το λόγο αυτό υλοποιούμε πρώτα τον έλεγχο Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων

$H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_F^2$ Οι διακυμάνσεις των ανδρών και των γυναικών στον πληθυσμό είναι ίσες

$H_1 : \sigma_A^2 \neq \sigma_F^2$ Οι διακυμάνσεις των ανδρών και των γυναικών στον πληθυσμό δεν είναι ίσες

Στον Πίνακα 4.36.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος για τους άνδρες και τις γυναίκες που αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27.

Στον Πίνακα 4.36.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_F^2$ μόνο σε τρεις περιπτώσεις των μεταβλητών (E26_4, E26_5 και E26_7) όπου $Sig < 0,05$. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις (μεταβλητές) δεν απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_F^2$ αφού $Sig > 0,05$. Επομένως εκτός των τριών

αυτών ερωτήσεων (E26_4, E26_5 και E26_7) στις οποίες ο έλεγχος για την ισότητα των μέσων θα γίνει κάτω από την υπόθεση των άνισων διακυμάνσεων (ENVA) σε όλες τις άλλες ερωτήσεις ο έλεγχος αυτός θα γίνει κάτω από την υπόθεση των ίσων διακυμάνσεων (EVA).

Πίνακας 4.36.α

Περιγραφικά Στατιστικά των Ερωτήσεων (μεταβλητών) E21-E27 για τους μέσους ως προς το Φύλο

	Φύλο	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	Άνδρας	41	2,17	,587	,092
	Γυναίκα	64	2,28	,863	,108
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Άνδρας	41	2,34	1,087	,170
	Γυναίκα	64	2,53	1,345	,168
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων	Άνδρας	41	2,24	,767	,120
	Γυναίκα	64	2,31	,753	,094
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;	Άνδρας	41	3,37	,968	,151
	Γυναίκα	64	3,67	1,155	,144
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Άνδρας	41	2,41	,921	,144
	Γυναίκα	64	2,31	,924	,115
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	Άνδρας	41	3,17	,972	,152
	Γυναίκα	64	3,19	,852	,107
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	Άνδρας	41	3,59	,974	,152
	Γυναίκα	64	3,89	,928	,116
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	Άνδρας	41	3,98	1,012	,158
	Γυναίκα	64	3,92	,896	,112
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	Άνδρας	41	3,56	,976	,152
	Γυναίκα	64	3,98	,724	,090
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	Άνδρας	41	3,61	1,115	,174
	Γυναίκα	64	3,98	,934	,117
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων	Άνδρας	41	3,34	1,087	,170

Πίνακας 4.36.α

Περιγραφικά Στατιστικά των Ερωτήσεων (μεταβλητών) E21-E27 για τους μέσους ως προς το Φύλο

	Φύλο	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	Γυναίκα	64	3,39	1,018	,127
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	Ανδρας	41	3,54	,925	,144
	Γυναίκα	64	3,81	,941	,118
E26_8 Εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	Ανδρας	41	3,90	,917	,143
	Γυναίκα	64	3,98	,951	,119
E27 Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	Ανδρας	41	2,78	1,573	,246
	Γυναίκα	64	2,05	1,396	,175

Πίνακας 4.36.β.

Έλεγχοι (t-test) ισότητας των μέσων ως προς το Φύλο.

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
E21	EVA	,960	,330	-,719	103	,473	-,111	,154	-,415	,194
	EVNA			-,780	102,577	,437	-,111	,142	-,391	,170
E22	EVA	2,682	,105	-,758	103	,450	-,190	,250	-,686	,306
	EVNA			-,795	97,448	,429	-,190	,239	-,664	,284
E23	EVA	,933	,336	-,452	103	,652	-,069	,152	-,370	,232
	EVNA			-,450	84,238	,654	-,069	,152	-,372	,235
E24	EVA	3,023	,085	-1,41	103	,162	-,306	,217	-,737	,125
	EVNA			-1,46	95,694	,147	-,306	,209	-,721	,109

E25	EVA	,033	,856	,553	103	,581	,102	,185	-,264	,468
	EVNA			,554	85,573	,581	,102	,184	-,265	,469
E26_1	EVA	1,060	,306	-,093	103	,926	-,017	,180	-,374	,341
	EVNA			-,090	77,195	,928	-,017	,185	-,386	,353
E26_2	EVA	,976	,326	-1,61	103	,110	-,305	,189	-,681	,070
	EVNA			-1,60	82,350	,114	-,305	,191	-,686	,075
E26_3	EVA	,608	,437	,285	103	,776	,054	,189	-,320	,428
	EVNA			,277	77,816	,782	,054	,194	-,332	,439
E26_4	EVA	8,148	,005	-2,55	103	,012	-,423	,166	-,753	-,094
	EVNA			-2,39	67,795	,020	-,423	,177	-,777	-,070
E26_5	EVA	5,183	,025	-1,86	103	,066	-,375	,202	-,775	,025
	EVNA			-1,79	74,486	,078	-,375	,210	-,792	,043
E26_6	EVA	,333	,565	-,235	103	,815	-,049	,209	-,464	,365
	EVNA			-,232	81,288	,817	-,049	,212	-,471	,373
E26_7	EVA	,034	,855	-1,48	103	,143	-,276	,187	-,647	,095
	EVNA			-1,48	86,492	,142	-,276	,186	-,646	,094
E26_8	EVA	,025	,874	-,437	103	,663	-,082	,188	-,454	,290
	EVNA			-,440	87,709	,661	-,082	,186	-,452	,288
E27	EVA	5,830	,018	2,499	103	,014	,734	,294	,151	1,316
	EVNA			2,434	77,954	,017	,734	,301	,134	1,334
Levene's Test for Equality of Variances: (EVA: EVA, EVNA: Equal Not Variances Assumed.)										

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.36.β. η υπόθεση $H_0 : \mu_A = \mu_B$ απορρίπτεται μόνο σε δύο περιπτώσεις των ερωτήσεων (E26_4 και E27) αφού $Sig. (2 - tailed) < 0,05$. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις (E08-E16) δεν απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \mu_A = \mu_B$ αφού $Sig. (2 - tailed) > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους των ανδρών και των γυναικών δεν παρατηρούνται γενικά στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Ερωτήσεις της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής», παρά μόνο σε δύο ερωτήσεις (E26_4 και E27).

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι άνδρες και οι γυναίκες κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

t-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Ε' ως προς τις δύο κατηγορίες της Οικογενειακής Κατάστασης.

Αν μ_A ο μέσος των συμμετεχόντων αγάμων και μ_E ο μέσος των εγγάμων τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_A = \mu_E$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων με οικογενειακή κατάσταση άγαμος και έγγαμος στον πληθυσμό είναι μεταξύ τους ίσες

$H_1 : \mu_A \neq \mu_E$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων με οικογενειακή κατάσταση άγαμος και έγγαμος στον πληθυσμό δεν είναι μεταξύ τους ίσες

Προϋπόθεση για την εγκυρότητα του t-test είναι η ισότητα ή όχι των αντίστοιχων διακυμάνσεων. Για το λόγο αυτό υλοποιούμε πρώτα τον έλεγχο Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων

$H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_E^2$ Οι διακυμάνσεις των αγάμων και των εγγάμων στον πληθυσμό είναι ίσες

$H_1 : \sigma_A^2 \neq \sigma_E^2$ Οι διακυμάνσεις των αγάμων και των εγγάμων στον πληθυσμό δεν είναι ίσες

Στον Πίνακα 4.37.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με την οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων (άγαμοι, έγγαμοι) που αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27.

Στον Πίνακα 4.37.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων Levene για την ισότητα των διακυμάνσεων απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_E^2$ σε δύο περιπτώσεις, στην ερώτηση E21 και στην ερώτηση E26_8 στις οποίες $Sig < 0,05$. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις (μεταβλητές) δεν απορρίπτεται η υπόθεση $H_0 : \sigma_A^2 = \sigma_E^2$ αφού $Sig > 0,05$. Επομένως εκτός από αυτές τις δύο ερωτήσεις στις οποίες ο έλεγχος για την ισότητα των μέσων θα γίνει κάτω από την υπόθεση των άνισων διακυμάνσεων (ENVA) σε όλες τις άλλες ερωτήσεις ο έλεγχος για την ισότητα των μέσων θα γίνει κάτω από την υπόθεση των ίσων διακυμάνσεων (EVA).

Πίνακας 4.37.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την
Οικογενειακή Κατάσταση

	Οικογενειακή Κατάσταση	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	Άγαμος	20	2,55	1,099	,246
	Έγγαμος	85	2,16	,652	,071
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Άγαμος	20	2,75	1,585	,354
	Έγγαμος	85	2,39	1,156	,125
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων	Άγαμος	20	2,15	,671	,150
	Έγγαμος	85	2,32	,775	,084
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;	Άγαμος	20	3,45	1,099	,246
	Έγγαμος	85	3,58	1,095	,119
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Άγαμος	20	2,35	1,040	,233
	Έγγαμος	85	2,35	,896	,097
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	Άγαμος	20	3,35	,745	,167
	Έγγαμος	85	3,14	,928	,101
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	Άγαμος	20	3,60	,995	,222
	Έγγαμος	85	3,81	,945	,102
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	Άγαμος	20	4,15	,875	,196
	Έγγαμος	85	3,89	,951	,103
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	Άγαμος	20	4,05	,999	,223
	Έγγαμος	85	3,76	,811	,088
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	Άγαμος	20	4,10	1,119	,250
	Έγγαμος	85	3,78	,993	,108
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων	Άγαμος	20	3,30	1,129	,252

Πίνακας 4.37.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την
Οικογενειακή Κατάσταση

	Οικογενειακή Κατάσταση	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	Έγγαμος	85	3,39	1,025	,111
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	Άγαμος	20	3,55	1,050	,235
	Έγγαμος	85	3,74	,915	,099
E26_8 Εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	Άγαμος	20	3,70	1,218	,272
	Έγγαμος	85	4,01	,852	,092
E27 Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	Άγαμος	20	2,70	1,625	,363
	Έγγαμος	85	2,25	1,471	,160

Πίνακας 4.37.β.

Έλεγχοι (t-test) ισότητας των μέσων ως προς την Οικογενειακή Κατάσταση.

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
E21	EVA	8,413	,005	2,055	103	,042	,385	,188	,013	,757
	EVNA			1,507	22,241	,146	,385	,256	-,145	,915
E22	EVA	3,275	,073	1,168	103	,245	,362	,310	-,252	,976
	EVNA			,962	23,964	,346	,362	,376	-,414	1,138
E23	EVA	2,199	,141	-,891	103	,375	-,168	,188	-,541	,205
	EVNA			-,975	32,084	,337	-,168	,172	-,518	,183
E24	EVA	,029	,866	-,464	103	,643	-,126	,272	-,667	,414
	EVNA			-,463	28,563	,647	-,126	,273	-,685	,432
E25	EVA	,007	,932	-,013	103	,990	-,003	,230	-,458	,453
	EVNA			-,012	26,034	,991	-,003	,252	-,521	,515
E26_1	EVA	,290	,592	,937	103	,351	,209	,223	-,233	,651
	EVNA			1,073	34,355	,291	,209	,195	-,187	,604
E26_2	EVA	,130	,719	-,893	103	,374	-,212	,237	-,682	,259
	EVNA			-,865	27,641	,395	-,212	,245	-,714	,290
E26_3	EVA	,727	,396	1,098	103	,275	,256	,233	-,206	,718
	EVNA			1,157	30,507	,256	,256	,221	-,196	,707
E26_4	EVA	,001	,970	1,352	103	,179	,285	,211	-,133	,704
	EVNA			1,189	25,222	,246	,285	,240	-,209	,779
E26_5	EVA	,413	,522	1,280	103	,203	,324	,253	-,178	,825
	EVNA			1,188	26,477	,246	,324	,272	-,236	,883
E26_6	EVA	,339	,562	-,340	103	,735	-,088	,260	-,603	,427
	EVNA			-,320	26,856	,751	-,088	,276	-,654	,478
E26_7	EVA	1,051	,308	-,817	103	,416	-,191	,234	-,655	,273
	EVNA			-,750	26,204	,460	-,191	,255	-,715	,333
E26_8	EVA	7,195	,009	-1,35	103	,181	-,312	,231	-,770	,147
	EVNA			-1,08	23,555	,289	-,312	,288	-,906	,283
E27	EVA	1,840	,178	1,214	103	,227	,453	,373	-,287	1,193
	EVNA			1,141	26,805	,264	,453	,397	-,362	1,268

Levene's Test for Equality of Variances: (EVA: EVA, ENVA: Equal Not Variances Assumed.)

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_A = \mu_E$ δεν απορρίπτεται σε καμία από τις ερωτήσεις αφού $Sig. (2 - tailed) > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους των αγάμων και των εγγάμων δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Ερωτήσεις της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των

εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι οι άγαμοι και οι έγγαμοι κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Ε' ως προς τις τέσσερις κατηγορίες της Ηλικίας.

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας “18-25”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας “26-40”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας “41-55”

μ_4 ο μέσος των συμμετεχόντων ηλικίας “56-67”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με την ηλικιακή κατηγορία που ανήκουν είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3,4$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Στον Πίνακα 4.38.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με την ηλικιακή κατηγορία των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27.

Στον Πίνακα 4.38.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Πίνακας 4.38.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	2,31	,704	,176
	41-55	72	2,24	,813	,096
	56-67	16	2,19	,655	,164
	Total	105	2,24	,766	,075
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	18-25	1	4,00	.	.
	26-40	16	3,19	1,559	,390
	41-55	72	2,33	1,151	,136
	56-67	16	2,19	1,109	,277
	Total	105	2,46	1,248	,122

Πίνακας 4.38.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία

E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	2,56	,814	,203
	41-55	72	2,21	,691	,081
	56-67	16	2,38	,957	,239
	Total	105	2,29	,756	,074
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;	18-25	1	4,00	.	.
	26-40	16	3,38	1,147	,287
	41-55	72	3,63	1,080	,127
	56-67	16	3,38	1,147	,287
	Total	105	3,55	1,092	,107
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	2,31	,602	,151
	41-55	72	2,43	,990	,117
	56-67	16	2,06	,854	,213
	Total	105	2,35	,920	,090
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	18-25	1	3,00	.	.
	26-40	16	2,94	,929	,232
	41-55	72	3,21	,871	,103
	56-67	16	3,31	1,014	,254
	Total	105	3,18	,896	,087
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	3,69	,946	,237
	41-55	72	3,85	,944	,111
	56-67	16	3,44	,964	,241
	Total	105	3,77	,953	,093
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	18-25	1	4,00	.	.
	26-40	16	3,75	1,125	,281
	41-55	72	4,00	,919	,108
	56-67	16	3,88	,885	,221
	Total	105	3,94	,939	,092
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	4,00	,816	,204
	41-55	72	3,90	,790	,093
	56-67	16	3,19	,911	,228
	Total	105	3,82	,852	,083
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	18-25	1	2,00	.	.
	26-40	16	4,13	1,147	,287
	41-55	72	3,82	,983	,116
	56-67	16	3,75	1,000	,250
	Total	105	3,84	1,020	,100
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	3,75	1,238	,310
	41-55	72	3,36	,983	,116
	56-67	16	2,94	,929	,232
	Total	105	3,37	1,040	,102
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	3,94	1,124	,281
	41-55	72	3,71	,879	,104
	56-67	16	3,38	,957	,239
	Total	105	3,70	,940	,092
E26_8 Εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των	18-25	1	5,00	.	.
	26-40	16	4,00	1,033	,258

Πίνακας 4.38.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία

αποδοχών τους.	41-55	72	3,99	,911	,107
	56-67	16	3,69	,946	,237
	Total	105	3,95	,934	,091
E27 Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	18-25	1	1,00	.	.
	26-40	16	2,56	1,548	,387
	41-55	72	2,31	1,479	,174
	56-67	16	2,31	1,662	,416
	Total	105	2,33	1,504	,147

Πίνακας 4.38.β.

Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς την Ηλικία

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E21	Between Groups	,187	3	,062	,103	,958
	Within Groups	60,861	101	,603		
	Total	61,048	104			
E22	Between Groups	13,182	3	4,394	2,981	,035
	Within Groups	148,875	101	1,474		
	Total	162,057	104			
E23	Between Groups	1,866	3	,622	1,091	,356
	Within Groups	57,563	101	,570		
	Total	59,429	104			
E24	Between Groups	1,587	3	,529	,437	,727
	Within Groups	122,375	101	1,212		
	Total	123,962	104			
E25	Between Groups	1,934	3	,645	,757	,521
	Within Groups	86,028	101	,852		
	Total	87,962	104			
E26_1	Between Groups	1,312	3	,437	,537	,658
	Within Groups	82,250	101	,814		
	Total	83,562	104			
E26_2	Between Groups	3,820	3	1,273	1,418	,242
	Within Groups	90,694	101	,898		
	Total	94,514	104			
E26_3	Between Groups	,907	3	,302	,337	,799
	Within Groups	90,750	101	,899		
	Total	91,657	104			
E26_4	Between Groups	8,805	3	2,935	4,440	,006
	Within Groups	66,757	101	,661		
	Total	75,562	104			
E26_5	Between Groups	4,845	3	1,615	1,577	,200
	Within Groups	103,403	101	1,024		
	Total	108,248	104			
E26_6	Between Groups	7,966	3	2,655	2,565	,059
	Within Groups	104,549	101	1,035		
	Total	112,514	104			
E26_7	Between Groups	4,285	3	1,428	1,648	,183
	Within Groups	87,563	101	,867		
	Total	91,848	104			
E26_8	Between Groups	2,338	3	,779	,890	,449

Πίνακας 4.38.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς την Ηλικία

	Within Groups	88,424	101	,875		
	Total	90,762	104			
E27	Between Groups	2,681	3	,894	,388	,762
	Within Groups	232,653	101	2,303		
	Total	235,333	104			

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ απορρίπτεται σε δύο ερωτήσεις (E22 και E26_4) αφού $Sig. < 0,05$ και δεν απορρίπτεται στις υπόλοιπες τις ερωτήσεις αφού $Sig. > 0,05$.

Επομένως όσον αφορά τους μέσους ως προς την ηλικία δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Ερωτήσεις της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ως προς την ηλικία κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Ε' ως προς τις τρεις κατηγορίες του Επιπέδου Εκπαίδευσης.

Στον Πίνακα 4.39.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με το Επίπεδο Εκπαίδευσης των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27.

Στον Πίνακα 4.39.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Πίνακας 4.39.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	ΔΕ	3	2,00	,000	,000
	ΠΕ	32	2,03	,861	,152
	Μ/Δ	70	2,34	,720	,086
	Total	105	2,24	,766	,075
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	ΔΕ	3	1,67	1,155	,667
	ΠΕ	32	2,28	,924	,163
	Μ/Δ	70	2,57	1,368	,164
	Total	105	2,46	1,248	,122
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων	ΔΕ	3	2,33	,577	,333
	ΠΕ	32	2,19	,644	,114
	Μ/Δ	70	2,33	,812	,097
	Total	105	2,29	,756	,074
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;	ΔΕ	3	3,33	,577	,333
	ΠΕ	32	3,41	1,188	,210
	Μ/Δ	70	3,63	1,066	,127
	Total	105	3,55	1,092	,107
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	ΔΕ	3	2,33	,577	,333
	ΠΕ	32	2,34	,827	,146
	Μ/Δ	70	2,36	,979	,117
	Total	105	2,35	,920	,090
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	ΔΕ	3	3,00	,000	,000
	ΠΕ	32	3,25	1,016	,180
	Μ/Δ	70	3,16	,862	,103
	Total	105	3,18	,896	,087
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	ΔΕ	3	3,33	,577	,333
	ΠΕ	32	3,78	,941	,166
	Μ/Δ	70	3,79	,976	,117
	Total	105	3,77	,953	,093
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	ΔΕ	3	3,33	,577	,333
	ΠΕ	32	3,94	,878	,155
	Μ/Δ	70	3,97	,978	,117
	Total	105	3,94	,939	,092
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	ΔΕ	3	3,67	,577	,333
	ΠΕ	32	3,88	,793	,140
	Μ/Δ	70	3,80	,894	,107
	Total	105	3,82	,852	,083
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	ΔΕ	3	3,67	,577	,333
	ΠΕ	32	3,72	1,054	,186
	Μ/Δ	70	3,90	1,024	,122
	Total	105	3,84	1,020	,100
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	ΔΕ	3	2,33	,577	,333
	ΠΕ	32	3,41	1,073	,190
	Μ/Δ	70	3,40	1,027	,123

Πίνακας 4.39.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
	Total	105	3,37	1,040	,102
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	ΔΕ	3	3,33	,577	,333
	ΠΕ	32	3,69	,896	,158
	Μ/Δ	70	3,73	,977	,117
	Total	105	3,70	,940	,092
E26_8 Εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	ΔΕ	3	4,00	1,000	,577
	ΠΕ	32	4,06	,914	,162
	Μ/Δ	70	3,90	,950	,114
	Total	105	3,95	,934	,091
E27 Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	ΔΕ	3	2,33	1,528	,882
	ΠΕ	32	2,28	1,397	,247
	Μ/Δ	70	2,36	1,570	,188
	Total	105	2,33	1,504	,147

ΔΕ: Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, ΠΕ: Τριτοβάθμια εκπαίδευση, Μ/Δ: Μεταπτυχιακός τίτλος/ Διδακτορικός τίτλος σπουδών

Πίνακας 4.39.β.

Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης.

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E21	Between Groups	2,307	2	1,154	2,003	,140
	Within Groups	58,740	102	,576		
	Total	61,048	104			
E22	Between Groups	3,779	2	1,889	1,218	,300
	Within Groups	158,278	102	1,552		
	Total	162,057	104			
E23	Between Groups	,444	2	,222	,384	,682
	Within Groups	58,985	102	,578		
	Total	59,429	104			
E24	Between Groups	1,234	2	,617	,513	,600
	Within Groups	122,728	102	1,203		
	Total	123,962	104			
E25	Between Groups	,005	2	,003	,003	,997
	Within Groups	87,957	102	,862		
	Total	87,962	104			
E26_1	Between Groups	,290	2	,145	,178	,837
	Within Groups	83,271	102	,816		
	Total	83,562	104			
E26_2	Between Groups	,593	2	,297	,322	,725
	Within Groups	93,921	102	,921		
	Total	94,514	104			
E26_3	Between Groups	1,173	2	,586	,661	,519
	Within Groups	90,485	102	,887		
	Total	91,657	104			

Πίνακας 4.39.β.

Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς το Επίπεδο Εκπαίδευσης.

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E26_4	Between Groups	,195	2	,098	,132	,876
	Within Groups	75,367	102	,739		
	Total	75,562	104			
E26_5	Between Groups	,812	2	,406	,386	,681
	Within Groups	107,435	102	1,053		
	Total	108,248	104			
E26_6	Between Groups	3,329	2	1,664	1,555	,216
	Within Groups	109,185	102	1,070		
	Total	112,514	104			
E26_7	Between Groups	,463	2	,232	,258	,773
	Within Groups	91,385	102	,896		
	Total	91,848	104			
E26_8	Between Groups	,587	2	,293	,332	,718
	Within Groups	90,175	102	,884		
	Total	90,762	104			
E27	Between Groups	,126	2	,063	,027	,973
	Within Groups	235,207	102	2,306		
	Total	235,333	104			

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων με “ΔΕ: Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων με “ΠΕ: Τριτοβάθμια εκπαίδευση ”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων με “Μ/Δ: Μεταπτυχιακό τίτλο/Διδακτορικό τίτλο σπουδών ”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με το επίπεδο εκπαίδευσης είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3$ δεν απορρίπτεται σε καμία από τις ερωτήσεις αφού $Sig. > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Ερωτήσεις της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά για την

«Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Οι ίδιες αντιλήψεις ενδεχομένως να οφείλονται στο πολύ υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης που έχουν οι συμμετέχοντες στο δείγμα της παρούσας έρευνας (Πίνακας 4.4), αφού το 97,2% από αυτούς ανήκουν στις κατηγορίες “ΠΕ: Τριτοβάθμια εκπαίδευση” και “Μ/Δ: Μεταπτυχιακός τίτλος/Διδακτορικός τίτλος”

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Β’ ως προς τις τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με τα Έτη Προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε..

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “1-5 έτη”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “6-10 έτη”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “11-20 έτη”

μ_4 ο μέσος των συμμετεχόντων με προϋπηρεσία “21 έτη και πάνω”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με τα έτη προϋπηρεσίας που έχουν είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3,4$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Πίνακας 4.40.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	1-5 έτη	14	2,14	,663	,177
	6-10 έτη	19	2,74	1,284	,295
	11-20 έτη	32	2,03	,474	,084
	21 έτη και πάνω	40	2,20	,564	,089
	Total	105	2,24	,766	,075
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	1-5 έτη	14	2,71	1,541	,412
	6-10 έτη	19	2,84	1,302	,299
	11-20 έτη	32	2,22	1,338	,236
	21 έτη και πάνω	40	2,38	1,005	,159
	Total	105	2,46	1,248	,122
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων	1-5 έτη	14	2,14	,663	,177
	6-10 έτη	19	2,53	,772	,177
	11-20 έτη	32	2,00	,672	,119
	21 έτη και πάνω	40	2,45	,783	,124
	Total	105	2,29	,756	,074
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση	1-5 έτη	14	3,57	1,222	,327

Πίνακας 4.40.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		N	Mean	Std.	Std.
της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτ	6-10 έτη	19	3,74	1,147	,263
	11-20 έτη	32	3,66	1,035	,183
	21 έτη και πάνω	40	3,38	1,079	,171
	Total	105	3,55	1,092	,107
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της	1-5 έτη	14	2,43	,756	,202
	6-10 έτη	19	2,68	1,057	,242
	11-20 έτη	32	2,19	,859	,152
	21 έτη και πάνω	40	2,30	,939	,148
	Total	105	2,35	,920	,090
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	1-5 έτη	14	2,93	,917	,245
	6-10 έτη	19	3,26	,933	,214
	11-20 έτη	32	3,16	,847	,150
	21 έτη και πάνω	40	3,25	,927	,147
	Total	105	3,18	,896	,087
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	1-5 έτη	14	3,71	,726	,194
	6-10 έτη	19	3,84	1,119	,257
	11-20 έτη	32	3,94	,948	,168
	21 έτη και πάνω	40	3,63	,952	,151
	Total	105	3,77	,953	,093
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	1-5 έτη	14	4,07	,829	,221
	6-10 έτη	19	3,68	1,157	,265
	11-20 έτη	32	4,16	,884	,156
	21 έτη και πάνω	40	3,85	,893	,141
	Total	105	3,94	,939	,092
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	1-5 έτη	14	3,93	,829	,221
	6-10 έτη	19	4,00	,816	,187
	11-20 έτη	32	3,97	,822	,145
	21 έτη και πάνω	40	3,58	,874	,138
	Total	105	3,82	,852	,083
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	1-5 έτη	14	3,64	1,393	,372
	6-10 έτη	19	4,05	,970	,223
	11-20 έτη	32	3,91	,928	,164
	21 έτη και πάνω	40	3,75	,981	,155
	Total	105	3,84	1,020	,100
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	1-5 έτη	14	3,79	1,188	,318
	6-10 έτη	19	3,32	1,157	,265
	11-20 έτη	32	3,50	1,107	,196
	21 έτη και πάνω	40	3,15	,834	,132
	Total	105	3,37	1,040	,102
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	1-5 έτη	14	3,64	1,082	,289
	6-10 έτη	19	3,95	1,026	,235
	11-20 έτη	32	3,66	,902	,159
	21 έτη και πάνω	40	3,65	,893	,141
	Total	105	3,70	,940	,092
E26_8 Εκπαίδευση- επιμόρφωση των	1-5 έτη	14	4,00	,961	,257

Πίνακας 4.40.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		N	Mean	Std.	Std.
υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	6-10 έτη	19	4,05	,970	,223
	11-20 έτη	32	4,00	,916	,162
	21 έτη και πάνω	40	3,85	,949	,150
	Total	105	3,95	,934	,091
E27 Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	1-5 έτη	14	2,29	1,437	,384
	6-10 έτη	19	2,42	1,610	,369
	11-20 έτη	32	1,94	1,268	,224
	21 έτη και πάνω	40	2,63	1,628	,257
	Total	105	2,33	1,504	,147

Πίνακας 4.40.β.

Έλεγχος (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E21	Between Groups	6,280	3	2,093	3,861	,012
	Within Groups	54,767	101	,542		
	Total	61,048	104			
E22	Between Groups	5,830	3	1,943	1,256	,293
	Within Groups	156,227	101	1,547		
	Total	162,057	104			
E23	Between Groups	5,077	3	1,692	3,145	,028
	Within Groups	54,351	101	,538		
	Total	59,429	104			
E24	Between Groups	2,255	3	,752	,624	,601
	Within Groups	121,707	101	1,205		
	Total	123,962	104			
E25	Between Groups	3,153	3	1,051	1,252	,295
	Within Groups	84,809	101	,840		
	Total	87,962	104			
E26_1	Between Groups	1,230	3	,410	,503	,681
	Within Groups	82,332	101	,815		
	Total	83,562	104			
E26_2	Between Groups	1,881	3	,627	,684	,564
	Within Groups	92,633	101	,917		
	Total	94,514	104			
E26_3	Between Groups	3,305	3	1,102	1,259	,293
	Within Groups	88,353	101	,875		
	Total	91,657	104			
E26_4	Between Groups	3,890	3	1,297	1,827	,147
	Within Groups	71,672	101	,710		
	Total	75,562	104			
E26_5	Between Groups	1,867	3	,622	,591	,622
	Within Groups	106,380	101	1,053		
	Total	108,248	104			

Πίνακας 4.40.β.

Έλεγχος (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τα έτη προϋπηρεσίας

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E26_6	Between Groups	4,952	3	1,651	1,550	,206
	Within Groups	107,562	101	1,065		
	Total	112,514	104			
E26_7	Between Groups	1,367	3	,456	,509	,677
	Within Groups	90,480	101	,896		
	Total	91,848	104			
E26_8	Between Groups	,715	3	,238	,267	,849
	Within Groups	90,047	101	,892		
	Total	90,762	104			
E27	Between Groups	8,595	3	2,865	1,276	,287
	Within Groups	226,739	101	2,245		
	Total	235,333	104			

Στον Πίνακα 4.40.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με τα έτη προϋπηρεσίας των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27.

Στον Πίνακα 4.40.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ απορρίπτεται σε δύο Ερωτήσεις (E21 και E23) αφού $Sig. < 0,05$. Σε όλες τις άλλες ερωτήσεις η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ δεν απορρίπτεται αφού $Sig. > 0,05$.

Επομένως όσον αφορά τους μέσους ως προς τα έτη υπηρεσίας δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Ερωτήσεις της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ως προς τα έτη υπηρεσίας κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

ANOVA-test για την ισότητα των μέσων των μεταβλητών της Ενότητας Ε' ως προς τις τέσσερις κατηγορίες ανάλογα με τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες στην έρευνα.

Αν μ_1 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Ελεγκτής”

μ_2 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Προϊστάμενος Τμήματος”

μ_3 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Προϊστάμενος Διεύθυνσης/
Γενικής Διεύθυνσης”

μ_4 ο μέσος των συμμετεχόντων που έχουν θέση “Υπάλληλος”

τότε έχουμε να ελέγξουμε τις ακόλουθες υποθέσεις:

$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ Οι μέσες τιμές των συμμετεχόντων σύμφωνα με τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία είναι ίσες μεταξύ τους.

$H_1 : \mu_i \neq \mu_j, i \neq j, i, j = 1,2,3,4$ τουλάχιστον ένας από τους μέσους είναι διαφορετικός από τους άλλους μέσους.

Στον Πίνακα 4.41.α. παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά των μέσων του δείγματος σύμφωνα με τα έτη προϋπηρεσίας των συμμετεχόντων που αφορούν τις ερωτήσεις από E21 έως και E27.

Στον Πίνακα 4.41.β. παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στην περίπτωση της ANOVA διενεργούνται με τη χρησιμοποίηση της στατιστικής F ($F - test$)

Πίνακας 4.41.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error
E21 Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της	Ελεγκτής	47	2,32	,935	,136
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,14	,639	,097
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	2,22	,441	,147
	Υπάλληλος	6	2,33	,516	,211
	Total	105	2,24	,766	,075
E22 Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;	Ελεγκτής	47	2,43	1,347	,197
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,42	1,220	,186
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	2,33	1,000	,333
	Υπάλληλος	6	3,17	,983	,401

Πίνακας 4.41.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

	Total	105	2,46	1,248	,122
E23 Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομέν	Ελεγκτής	47	2,15	,691	,101
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,30	,674	,103
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	2,44	,882	,294
	Υπάλληλος	6	3,00	1,265	,516
	Total	105	2,29	,756	,074
E24 Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτ	Ελεγκτής	47	3,49	1,019	,149
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,58	1,139	,174
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,22	1,202	,401
	Υπάλληλος	6	4,33	1,033	,422
	Total	105	3,55	1,092	,107
E25 Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της	Ελεγκτής	47	2,53	1,080	,158
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,26	,727	,111
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	2,11	,601	,200
	Υπάλληλος	6	2,00	1,095	,447
	Total	105	2,35	,920	,090
E26_1 Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης	Ελεγκτής	47	3,26	,871	,127
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,05	,844	,129
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,44	1,130	,377
	Υπάλληλος	6	3,17	1,169	,477
	Total	105	3,18	,896	,087
E26_2 Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)	Ελεγκτής	47	3,74	,966	,141
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,77	,895	,137
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,78	1,093	,364
	Υπάλληλος	6	4,00	1,265	,516
	Total	105	3,77	,953	,093
E26_3 Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος	Ελεγκτής	47	3,98	,897	,131
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,86	1,014	,155

Πίνακας 4.41.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	4,33	,707	,236
	Υπάλληλος	6	3,67	1,033	,422
	Total	105	3,94	,939	,092
E26_4 Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων	Ελεγκτής	47	3,89	,938	,137
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,81	,764	,117
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,56	,882	,294
	Υπάλληλος	6	3,67	,816	,333
	Total	105	3,82	,852	,083
E26_5 Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων	Ελεγκτής	47	3,89	1,127	,164
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,79	,914	,139
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,56	1,130	,377
	Υπάλληλος	6	4,17	,753	,307
	Total	105	3,84	1,020	,100
E26_6 Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)	Ελεγκτής	47	3,34	1,048	,153
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,47	1,077	,164
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,11	,928	,309
	Υπάλληλος	6	3,33	1,033	,422
	Total	105	3,37	1,040	,102
E26_7 Εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων	Ελεγκτής	47	3,74	1,010	,147
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,65	,897	,137
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,44	,882	,294
	Υπάλληλος	6	4,17	,753	,307
	Total	105	3,70	,940	,092
E26_8 Εκπαίδευση-επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.	Ελεγκτής	47	3,91	,996	,145
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	3,95	,872	,133
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	3,89	1,054	,351
	Υπάλληλος	6	4,33	,816	,333

Πίνακας 4.41.α.

Περιγραφικά Στατιστικά των μεταβλητών για τους μέσους ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

	Total	105	3,95	,934	,091
E27 Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή;	Ελεγκτής	47	1,98	1,375	,201
	Προϊστάμενος Τμήματος	43	2,58	1,516	,231
	Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης	9	2,78	1,716	,572
	Υπάλληλος	6	2,67	1,862	,760
	Total	105	2,33	1,504	,147

Πίνακας 4.41.β.

Έλεγχοι (ANOVA F-test) ισότητας των μέσων ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία οι συμμετέχοντες

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
E21	Between Groups	,783	3	,261	,438	,727
	Within Groups	60,264	101	,597		
	Total	61,048	104			
E22	Between Groups	3,269	3	1,090	,693	,558
	Within Groups	158,788	101	1,572		
	Total	162,057	104			
E23	Between Groups	4,179	3	1,393	2,547	,060
	Within Groups	55,249	101	,547		
	Total	59,429	104			
E24	Between Groups	4,863	3	1,621	1,375	,255
	Within Groups	119,099	101	1,179		
	Total	123,962	104			
E25	Between Groups	3,185	3	1,062	1,265	,291
	Within Groups	84,777	101	,839		
	Total	87,962	104			
E26_1	Between Groups	1,663	3	,554	,684	,564
	Within Groups	81,899	101	,811		
	Total	83,562	104			
E26_2	Between Groups	,348	3	,116	,124	,945
	Within Groups	94,166	101	,932		
	Total	94,514	104			
E26_3	Between Groups	2,182	3	,727	,821	,485
	Within Groups	89,475	101	,886		
	Total	91,657	104			
E26_4	Between Groups	1,027	3	,342	,464	,708
	Within Groups	74,535	101	,738		
	Total	75,562	104			
E26_5	Between Groups	1,608	3	,536	,508	,678
	Within Groups	106,640	101	1,056		

	Total	108,248	104			
E26_6	Between Groups	1,041	3	,347	,314	,815
	Within Groups	111,473	101	1,104		
	Total	112,514	104			
E26_7	Between Groups	2,088	3	,696	,783	,506
	Within Groups	89,759	101	,889		
	Total	91,848	104			
E26_8	Between Groups	,973	3	,324	,365	,778
	Within Groups	89,789	101	,889		
	Total	90,762	104			
E27	Between Groups	11,001	3	3,667	1,651	,182
	Within Groups	224,333	101	2,221		
	Total	235,333	104			

Με βάση τα αποτελέσματα των ελέγχων για την ισότητα των μέσων, η υπόθεση $H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ δεν απορρίπτεται για καμία περίπτωση αφού $Sig. > 0,05$. Επομένως όσον αφορά τους μέσους ως προς τη θέση στην υπηρεσία δεν παρατηρούνται στατιστικά σημαντικές διαφορές στις Ερωτήσεις της Ενότητας Ε' του Ερωτηματολογίου για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ως προς τη θέση στην υπηρεσία κατά μέσο όρο δεν έχουν διαφορετικές αντιλήψεις όσον αφορά για την «Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής».

Κεφάλαιο 5

Σύνοψη και συζήτηση επί των αποτελεσμάτων

Από την βιβλιογραφική επισκόπηση και την ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας που διενεργήθηκε, για το πώς αντιλαμβάνονται οι συμμετέχοντες τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, προέκυψαν κάποια ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία σε σημαντικό βαθμό συνάδουν με αυτά άλλων ερευνών.

5.1 Συμπεράσματα θεωρητικού μέρους

Η παραοικονομία αποτελείται από την διαφεύγουσα οικονομική δραστηριότητα που δεν καταγράφεται στο επίσημο ΑΕΠ, ενώ η φοροδιαφυγή αποτελείται από τις μη δηλωμένες οικονομικές δραστηριότητες. Δηλαδή φοροδιαφυγή είναι η αδήλωτη οικονομία ενώ παραοικονομία είναι η μη καταγεγραμμένη οικονομία. Και τα δύο φαινόμενα έχουν ως απώτερο σκοπό την αποφυγή της πληρωμής των φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών. Παρατηρούνται σε όλες τις χώρες, αναπτυσσόμενες και μη και σε όλα τα είδη φόρων (άμεσοι και έμμεσοι), διεγείροντας το ενδιαφέρον των ακαδημαϊκών και των φορέων της οικονομικής πολιτικής, εξαιτίας των δυσμενών επιπτώσεών τους, όχι μόνο στην οικονομία αλλά και στην κοινωνία. Εμφανίζονται σε όλους τους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας και ιδιαίτερα στον κλάδο των κατασκευών, και της παροχής υπηρεσιών (υγεία, εκπαίδευση, μεταφορές, κ.α.).

Έρευνες έδειξαν ότι υπάρχει άμεση και θετική σχέση μεταξύ των φαινομένων αυτών, τόσο μακροπρόθεσμα όσο και βραχυπρόθεσμα. Οι δραστηριότητες που συντελούνται στο χώρο της παραοικονομίας οδηγούν στη φοροδιαφυγή και κατ' επέκταση στην απώλεια φορολογικών εσόδων. Παρόλο που τα δυο αυτά φαινόμενα έχουν άμεση σχέση και συχνά ταυτίζονται μεταξύ τους, ως έννοιες δεν πρέπει να ταυτίζονται, δεδομένου ότι υπάρχουν περιπτώσεις που μπορεί να έχουμε παραοικονομία χωρίς φοροδιαφυγή και φοροδιαφυγή χωρίς παραοικονομία.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν τα φαινόμενα αυτά δεν είναι μόνο οικονομικοί, αλλά και ψυχολογικοί ή και κοινωνικοί. Αν και η φοροδιαφυγή, είναι η βασικότερη αιτία ύπαρξης της παραοικονομίας, τα αίτια που συμβάλουν στην έκταση των φαινομένων αυτών τις περισσότερες φορές είναι κοινά. Πέρα από το γεγονός ότι η αποφυγή της πληρωμής των φόρων και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, είναι η βασικότερη αιτία που οδηγούνται οι φορολογούμενοι και οι επιχειρήσεις σε παραοικονομικές δραστηριότητες, λόγω κυρίως της υψηλής φορολογικής επιβάρυνσης, οι διάφορες μορφές κρατικών ρυθμίσεων και ελέγχων, (κατώτατα ημερομίσθια, συνθήκες υγιεινής,

που αυξάνουν το κόστος εργασίας στην επίσημη οικονομία) αποτελούν σημαντικές αιτίες ενίσχυσης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

Ο βαθμός ανάπτυξης της οικονομίας και της οργάνωσης της αγοράς, συμβάλουν θετικά στην ανάπτυξη αυτών των φαινομένων, ιδιαίτερα όταν σε μια οικονομία υπάρχει μεγάλος αριθμός αυτοαπασχολούμενων και μικρών επιχειρήσεων που δυσκολεύουν το έργο του ελεγκτικού μηχανισμού. Επίσης, η οικονομική ύφεση και το μέγεθος της ανεργίας, οδηγούν πολλά άτομα να στραφούν σε παραοικονομικές δραστηριότητες προκειμένου να εξασφαλίσουν κάποιο εισόδημα. Η έλλειψη εκπαίδευσης των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης, η ανεπάρκεια σύγχρονων πληροφοριακών συστημάτων στις φορολογικές υπηρεσίες καθώς και οι περιορισμένες πιθανότητες εντοπισμού αυτών που παραοικονομούν και φοροδιαφεύγουν, αποτελούν βασικά στοιχεία που προσδιορίζουν το μέγεθος των φαινομένων αυτών.

Η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από τη διαφθορά, εξαιτίας της ανοχής και των πελατειακών σχέσεων που δημιουργούνται όχι μόνο από τους πολιτικούς που εκμεταλλεύονται την εξουσία τους και την επιρροή τους, αλλά και από τα στελέχη της φορολογικής διοίκησης στον βαθμό που έχουν την ευχέρεια να λαμβάνουν αποφάσεις σε διοικητικά, φορολογικά και ελεγκτικά αντικείμενα. Εξαιτίας της σχέσης αυτής, ο περιορισμός της θα συμβάλει σημαντικά στη μείωση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, ενισχύοντας και το αίσθημα ηθικής των πολιτών. Φυσικά, σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισης όλων των φαινομένων αυτών αποτελεί η ικανότητα και η προσπάθεια των φορέων της οικονομικής πολιτικής να τα περιορίσουν.

Η ύπαρξή τους ασκεί αρνητική επίδραση στα δημόσια έσοδα και στις δημόσιες δαπάνες, αυξάνει το δημοσιονομικό έλλειμμα, περιορίζει την οικονομική ανάπτυξη και τον αποτελεσματικό σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής. Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία εμφανίζονται υποεκτιμημένα, με επακόλουθο οι φορείς της οικονομικής πολιτικής που βασίζονται στα επίσημα στατιστικά στοιχεία, να παίρνουν λανθασμένες αποφάσεις. Η φορολογική βάση περιορίζεται, οδηγώντας τους κυβερνώντες σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών, προκειμένου να αυξηθούν τα δημόσια έσοδα και τη δυνατότητα του κράτους για δημόσιες δαπάνες. Επιπλέον, περιορίζεται και η στρατηγική βελτίωσης της διανομής του εισοδήματος, εφόσον επωφελούνται περισσότερο αυτοί που φοροδιαφεύγουν και δηλώνουν χαμηλότερα εισοδήματα. Η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής επηρεάζεται από την παραοικονομία και την φοροδιαφυγή μέσω της απώλειας των φορολογικών εσόδων και

της μεταφοράς των παραγωγικών συντελεστών από την επίσημη στην ανεπίσημη οικονομία, για την αποφυγή του αυξημένου φορολογικού βάρους. Γι' αυτό ο ρόλος τους δεν πρέπει να υποεκτιμάται από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής και αν δε ληφθούν υπόψη στην δημοσιονομική πολιτική, οι αποφάσεις που θα λαμβάνονται δεν θα ανταποκρίνονται στην πραγματική κατάσταση της οικονομίας.

5.2 Συμπεράσματα ερευνητικού μέρους

Ως προς τα δημογραφικά στοιχεία, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες ήταν γυναίκες και έγγαμοι, ενώ η ηλικία τους στο μεγαλύτερο ποσοστό κυμαίνεται από 41 έως 55 έτη. Ως προς το επίπεδο των σπουδών τους, η έρευνα έδειξε ότι συμμετείχαν άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό κατέχει μεταπτυχιακό /διδακτορικό τίτλο σπουδών. Επιπλέον ήταν έμπειρα άτομα σε φορολογικά αντικείμενα δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό που συμμετείχαν είχαν προϋπηρεσία στο Υπ. Οικονομικών και στην ΑΑΔΕ πάνω από 10 έτη. Ως προς τη θέση που κατέχουν στην υπηρεσία, προέκυψε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό είναι υπάλληλοι οι περισσότεροι των οποίων προέρχονται από διευθύνσεις κεντρικών υπηρεσιών (αρμοδιότητα των οποίων είναι η μελέτη, ο προγραμματισμός και η εισήγηση λύσεων σε προβλήματα που προκύπτουν ή σε θέματα που αποφασίζονται) και ελεγκτές. Ένα αρκετά σεβαστό ποσοστό (14,28%) αποτελείται από προϊσταμένους τμημάτων και από προϊστάμενους Διεύθυνσης/Γενικής Διεύθυνσης. Επομένως το δείγμα που επιλέχτηκε είχε την ικανότητα να εκτιμήσει σε μεγάλο βαθμό τους παράγοντες που συμβάλουν στην φοροδιαφυγή και στην παραοικονομία και να αξιολογήσει τα μέτρα αντιμετώπισης των φαινομένων αυτών.

Ως προς τις ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή και την παραοικονομία και συγκεκριμένα στο ερώτημα για το πόσο συχνά τους έχουν προτείνει να πληρώσουν χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να τους εκδώσουν απόδειξη, μια πρακτική η οποία εφαρμόζεται στις συναλλαγές μεταξύ εμπόρων και ιδιωτών, το μεγαλύτερο ποσοστό απάντησε πως μερικές φορές τους έχουν προτείνει να πληρώσουν χαμηλότερη τιμή, ενώ ένα πολύ μικρό ποσοστό απάντησε πως δεν τους το έχουν προτείνει ποτέ.

Στο ερώτημα σχετικά για το αν θεωρούν πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών, οι περισσότεροι πιστεύουν ότι η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά υπηρεσιών, ενώ στο κατά πόσο εκτιμάνε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες, το μεγαλύτερο ποσοστό θεωρούν ότι οι ελεύθεροι επαγγελματίες φοροδιαφεύγουν πάρα πολύ. Αντίθετα στο

ερώτημα για το κατά πόσο εκτιμάνε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι, οι περισσότεροι θεωρούν ότι οι μισθωτοί φοροδιαφεύγουν λίγο. Αυτό αντανακλά στο γεγονός ότι στους μισθωτούς η φοροδιαφυγή είναι περιορισμένη εφόσον τα εισοδήματα τους φορολογούνται στην πηγή και επομένως σηκώνουν και το μεγαλύτερο φορολογικό βάρος. Όπως διαπιστώθηκε και από την βιβλιογραφική επισκόπηση εμφανίζεται μόνο σε περιπτώσεις αδήλωτης εργασίας ή ακόμα και στην παροχή σε είδος ή σε χρήμα που δεν δηλώνεται. Αντίθετα οι ελεύθεροι επαγγελματίες, δεν μπορούν να ελεγχθούν επαρκώς για τα έσοδα που πραγματοποιούν. Έτσι είναι πιο εύκολο για αυτούς να καταφεύγουν σε μη ενδεδειγμένες πρακτικές (μη έκδοση φορολογικών στοιχείων, λήψη πλαστών ή εικονικών στοιχείων κ.α.) προκειμένου να μειώσουν τα φορολογητέα κέρδη τους αποφεύγοντας την καταβολή των φόρων και των εισφορών.

Ως προς τις ερωτήσεις για το που παρατηρείται περισσότερο η φοροδιαφυγή σχετικά με τους επιβαλλόμενους φόρους (άμεσους ή έμμεσους) οι ερωτώμενοι πιστεύουν ότι φοροδιαφυγή υπάρχει περισσότερο στους έμμεσους παρά στους άμεσους φόρους. Η εκτίμηση αυτή έρχεται σε αντίθεση με έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί (βλ. Anastasiou et al., 2020) όπου υπολογίστηκε ότι η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στους άμεσους φόρους. Ειδικά το 2006 έφτανε σε ποσοστό το 71,25% αν και τα τελευταία χρόνια εμφανίζει σημαντική μείωση ειδικότερα από το 2016 έως και το 2018 όπου έχει περιοριστεί σε ποσοστό κάτω από 50,00%. Το γεγονός ότι η φοροδιαφυγή είναι περισσότερο εκτεταμένη στους άμεσους φόρους δικαιολογείται από το γεγονός ότι η αποφυγή καταβολής των έμμεσων φόρων, η οποία εκδηλώνεται με την μη έκδοση παραστατικών ή την λήψη εικονικών φορολογικών στοιχείων συνδυάζεται και με την μείωση των φορολογητέων κερδών από την πλευρά των επιχειρήσεων και ακολούθως την μείωση του φόρου εισοδήματος.

Το μεγαλύτερο ποσοστό του δείγματος θεωρεί ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι από υψηλό έως πολύ υψηλό. Αυτό συνάδει και με τα αποτελέσματα ερευνών όπου προέκυψε ότι η χώρα μας το 2020 βρισκόταν στην 9^η θέση ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ με την υψηλότερη φορολογία.

Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμήθηκε ότι επηρέασε μέτρια τα φορολογικά έσοδα του κράτους. Ένα μικρό ποσοστό θεωρεί ότι αυξήθηκαν πάρα πολύ ή ότι δεν αυξήθηκαν καθόλου. Τα αποτελέσματα των ερευνών από την Τράπεζα της Ελλάδος έδειξαν ότι κατά την περίοδο της κρίσης (2010-2015) τα έσοδα του κράτους μειώνονταν σταδιακά, παρόλη την αύξηση των συντελεστών φορολογίας. Σχετικά με την απόδοση των φορολογικών

εσόδων ως προς το ΑΕΠ από έκθεση του ΟΟΣΑ (OECD, 2019) διαπιστώθηκε ότι από το 2009 έως και το 2017 η χώρα μας εμφάνισε μια συνεχόμενη αύξηση η οποία οφείλεται κυρίως στην αύξηση των φορολογικών συντελεστών στις εταιρείες και τους φόρους κατανάλωσης. Δεν πρέπει να αγνοηθεί φυσικά και το γεγονός ότι η περίοδος της οικονομικής κρίσης στην χώρα μας επέφερε και συρρίκνωση του ΑΕΠ εκτός από την αύξηση των συντελεστών φορολογίας.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων θεωρεί ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας αυξήθηκε πολύ και ένα μεγάλο ποσοστό ότι τα φαινόμενα αυτά παρέμειναν σταθερά.

Ως προς το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ, το μεγαλύτερο ποσοστό εκτιμάει ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας κατά μέσο όρο στη χώρα μας είναι υψηλότερο. Τα αποτελέσματα της έρευνας συνάδουν και με αυτά άλλων ερευνών (Manolas et al., 2016), όπου παρατηρήθηκε ότι κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης αρχικά αυξήθηκε η παραοικονομία και σταδιακά μέχρι το 2015 άρχισε να μειώνεται και από το 2016 και μετά να αυξάνεται συνεχώς. Η μείωση της έκτασης της παραοικονομίας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης οφείλεται κυρίως στην μείωση των εισοδημάτων και στην αύξηση της ανεργίας που περιορίσαν την κατανάλωση στην σκιά και στην επίσημη οικονομία (Βουγιατζή, et al., (2022). Σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ διαπιστώθηκε ότι η παραοικονομία στη χώρα μας κατά την περίοδο από το 2004 έως και το 2015 βρισκόταν στην 4^η θέση (Μήτσιος και Ζαχαριάδης, (2018), ενώ το 2018 κατατάχθηκε στην 1^η θέση μεταξύ των 20 ανεπτυγμένων χωρών του ΟΟΣΑ (Μαραγκός, et.al., (2020). Αντίστοιχα είναι και τα αποτελέσματα για την φοροδιαφυγή, όπου κατά την περίοδο από το 2008 έως και 2016 εμφανίζει μια συνεχόμενη αύξηση. Συγκεκριμένα από 6,04% που ανερχόταν το έτος 2008 το 2016 άγγιξε το 11,36% (Anastasiou et al., 2020).

Τέλος, αξιοσημείωτα ήταν και τα αποτελέσματα που προέκυψαν σχετικά με τον αριθμό των εκπαιδευτικών σεμιναρίων που έχουν παρακολουθήσει οι ερωτώμενοι αναφορικά με την παραοικονομία και την φοροδιαφυγή. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων, περίπου οι μισοί από τους Υπάλληλους του Υπ. Οικονομικών και της Α.Α.Δ.Ε, απάντησαν πως δεν έχουν παρακολουθήσει ποτέ σεμινάριο, ενώ ένα μικρό ποσοστό έχει παρακολουθήσει δύο σεμινάρια. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι η φορολογική διοίκηση δεν αξιοποιεί στο έπακρο το ανθρώπινο δυναμικό της με συνεχή εκπαίδευση και κατάρτιση σχετικά με τα φαινόμενα της παραοικονομίας και την

φοροδιαφυγής. Η έλλειψη εκπαίδευσης και εξειδίκευσης δημιουργεί ανασφάλεια στους υπαλλήλους της φορολογικής διοίκησης, καθιστώντας δύσκολο το έργο τους και αναποτελεσματικό. Για το λόγο αυτό η ανάγκη εκπαίδευσης των υπαλλήλων κρίνεται επιτακτική, όχι μόνο σε φορολογικά θέματα αλλά και σε τεχνολογίας προκειμένου να αξιοποιηθούν οι γνώσεις και οι ικανότητές τους (Ernst & Young, 2016).

Ως προς τα ερευνητικά ερωτήματα

1. Ποιοι είναι οι κυριότεροι παράγοντες που επηρεάζουν την έκταση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής.

Η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή όπως είδαμε αποτελούνται από πολλούς παράγοντες οι περισσότεροι των οποίων ταυτίζονται, εφόσον οι δραστηριότητες που συντελούνται στην παραοικονομία οδηγούν και στη φοροδιαφυγή. Δεδομένου ότι μία από τις σημαντικότερες αιτίες ύπαρξης της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής είναι η αποφυγή της πληρωμής των φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών, η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση θεωρούν και οι συμμετέχοντες στην έρευνα ότι είναι ο κυριότερος παράγοντας ύπαρξης τους. Αυτό αποδεικνύεται και από μία έρευνα που διενεργήθηκε από την **Διεθνή Διαφάνεια Ελλάς** σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Απρίλιος 2022) για την περίοδο 1980-2020, όπου προέκυψε ότι, οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρέασαν το μέγεθος της παραοικονομίας είναι η αυτοαποσχόλη και η υψηλή επιβάρυνση στις κοινωνικές εισφορές. Αναμφισβήτητα η τάση των φορολογουμένων να αποφύγουν την πληρωμή των φόρων και των ασφαλιστικών εισφορών συχνά τους παρακινεί να δραστηριοποιηθούν σε παραοικονομικές δραστηριότητες. Η μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης θα συμβάλει στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, ειδικά στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις που η ροπή για φοροδιαφυγή είναι μεγαλύτερη.

Ως δεύτερο σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει την έκταση των φαινομένων αυτών, θεωρούν την έλλειψη πολιτικής βούλησης, η οποία συνδέεται στενά με την ύπαρξη διαφθοράς και έλλειψης διαφάνειας. Επακόλουθο της συμπεριφοράς αυτής, είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στο Κράτος που περιορίζει το αίσθημα ενοχής των πολιτών, αυξάνοντας τη ροπή για φοροδιαφυγή, διότι θεωρούν ότι το κράτος δεν αξιοποιεί κατάλληλα τα φορολογικά έσοδα.

Τρίτο σημαντικό παράγοντα θεωρούν αντίστοιχα την χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν και τον χαμηλό βαθμό ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας. Ο περιορισμός αυτών των φαινομένων εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα του φοροελεγκτικού μηχανισμού και από τον βαθμό οργάνωσης

των δημοσίων υπηρεσιών. Απόδειξη αποτελεί η έρευνα του Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος (2010) όπου το 80,00% των πολιτών απάντησε ότι αυτοί που φοροδιαφεύγουν το κάνουν λόγω της χαμηλής πιθανότητας εντοπισμού τους και το 50,00% υποστήριξε ότι αν το θελήσει μπορεί να αποκρύψει τα εισοδήματά του.

Η αυστηρότητα των ποινών και η αποτελεσματικότητα εντοπισμού σε όσους αποκαλύπτονται ότι φοροδιαφεύγουν είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον περιορισμό των φαινομένων αυτών. Η αύξηση του αριθμού των ελεγκτών και η επένδυση σε νέα πληροφοριακά συστήματα και τεχνολογίες, με μεθόδους ανάλυσης κινδύνου θα συντελέσουν στον εντοπισμό τέτοιων πράξεων. Σε μια οργανωμένη και ανεπτυγμένη οικονομία το έργο του φοροελεγκτικού μηχανισμού καθίσταται πιο εύκολο εξαιτίας του μεγάλου βαθμού λογιστικής οργάνωσης των επιχειρήσεων περιορίζοντας την ανάπτυξη της φοροδιαφυγής και των παραοικονομικών δραστηριοτήτων.

2. Ποιες είναι οι κυριότερες συνέπειες από την ύπαρξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας.

Εξαιτίας της παραοικονομίας τα επίσημα στατιστικά στοιχεία εμφανίζονται ανακριβή προκαλώντας προβλήματα στο σχεδιασμό και την αποτελεσματικότητα της νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής. Οι δραστηριότητες που δεν καταγράφονται προκαλούν υποεκτίμηση του ΑΕΠ αυξάνοντας το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, δημιουργώντας αρνητικές συνέπειες στην ανάπτυξη μιας χώρας. Το αποτέλεσμα αυτό προέκυψε και από τους συμμετέχοντες στην έρευνα όπου θεωρούν καταρχήν ότι η ανάπτυξη της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα και τις δαπάνες αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα στην χώρα μας. Έπειτα, ως επακόλουθο των επιπτώσεων αυτών και προκειμένου να αυξηθούν τα έσοδα και να περιοριστεί το δημόσιο χρέος οι φορείς της οικονομικής πολιτικής αναγκάζονται να προβούν σε αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης, η οποία με την σειρά της οδηγεί σε περαιτέρω αύξηση της φοροδιαφυγής και μείωσης των φορολογικών εσόδων. Έτσι δημιουργείται ένας «φαύλος κύκλος» περιορίζοντας συνεχώς την επίσημη παραγωγή και την ικανότητα του κράτους για επενδύσεις και δημόσια αγαθά οδηγώντας το σε νέο δανεισμό από το εξωτερικό διευρύνοντας το δημόσιο χρέος. Ο περιορισμός τους θα συντελέσει στην αύξηση των δημοσίων εσόδων, μειώνοντας σταδιακά τα δημοσιονομικά ελλείμματα και το δημόσιο χρέος. Η οικονομία θα σταθεροποιηθεί και σιγά σιγά θα επανέλθει σε αναπτυξιακή τροχιά. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί κυρίως μέσω ενός δίκαιου φορολογικού συστήματος το οποίο θα συμβάλει

αποτελεσματικά στην δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών και στην είσπραξη των δημοσίων εσόδων.

3. Είναι ικανοποιητικές οι προσπάθειες από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής για τον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας (εκσυγχρονισμός των δημοσίων υπηρεσιών, ελεγκτικά εργαλεία, ποινές);

Ως προς το 3ο ερευνητικό ερώτημα για το αν είναι ικανοποιητικές οι προσπάθειες από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής για τον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας (εκσυγχρονισμός των δημοσίων υπηρεσιών, ελεγκτικά εργαλεία, ποινές), στα περισσότερα ερωτήματα απάντησαν ότι είναι λίγο ικανοποιητικές οι προσπάθειες. Μόνο στο ερώτημα για το αν θεωρούν ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων, απάντησαν ότι είναι αρκετά ικανοποιητικές οι προσπάθειες.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι επιβάλλεται συστηματική προσπάθεια αντιμετώπισης αυτών των φαινομένων από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής, με αλλαγές και μεταρρυθμίσεις που θα συμβάλουν αποτελεσματικά στον περιορισμό τους. Αυτό θα επιτευχθεί με την παραδειγματική συμπεριφορά αυτών που διοικούν, την απλοποίηση του νομοθετικού πλαισίου, με την αποφυγή της πολυνομίας και την αυστηρότητα των ποινών σε αυτούς που αποδεικνύεται ότι παραοικονομούν. Η μείωση των μισθών στους εργαζόμενους δεν ενδείκνυται διότι έτσι τους προτρέπουν στην παραοικονομία για καλύτερο επίπεδο διαβίωσης (<https://euretirio.com/paraoikon>). Η φορολογική συμμόρφωση των πολιτών εξαρτάται από το όφελος που αποκομίζουν από την μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης, την ηθική καθώς και από τον κίνδυνο εντοπισμού τους. Η παραοικονομία έχει αρνητική σχέση με την πιθανότητα εντοπισμού και τα πιθανά πρόστιμα και θετική σχέση με την φορολογική επιβάρυνση και το κόστος εργασίας. Όσο υψηλότερα είναι τα δυο τελευταία τόσο μεγαλύτερο είναι το κίνητρο για να στραφούν τα άτομα στην παραοικονομία (Βουγιατζή, *et. al.*, (2022)). Ο περιορισμός των φαινομένων αυτών θα συντελέσει στην μείωση του δημόσιου ελλείμματος, της φορολογικής επιβάρυνσης και στην σταθεροποίηση της οικονομίας.

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχουν εντατικοποιηθεί οι προσπάθειες περιορισμού των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής μέσω της δημιουργίας του οργανισμού της ΑΑΔΕ που άρχισε να λειτουργεί από το 2017. Η ΑΑΔΕ στοχεύει στην ενίσχυση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (περιορισμός της χρήσης μετρητών) με την αξιοποίηση των δεδομένων

των ηλεκτρονικών βιβλίων myDATA για την πρόληψη της φοροδιαφυγής και του λαθρεμπορίου, στην ενίσχυση της φορολογικής συνείδησης των πολιτών, καθώς και στη βελτίωση της είσπραξης των δημοσίων εσόδων. Η υιοθέτηση των ηλεκτρονικών βιβλίων και η χρήση του ηλεκτρονικού τιμολογίου μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας MyDATA της ΑΑΔΕ σε συνδυασμό με την online διασύνδεση POS και Ταμειακών Μηχανών με τη βάση δεδομένων της ΑΑΔΕ και την διαβίβαση των δεδομένων τους σε πραγματικό χρόνο θα διευρύνει την φορολογική βάση και θα συντελέσει στην μείωση του κενού ΦΠΑ. Επιπλέον μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας myDATA παρέχεται η δυνατότητα αυτόματης διασταύρωσης των τιμολογίων μειώνοντας το διοικητικό κόστος των επιχειρήσεων απαλλάσσοντας τους από την υποχρέωση υποβολής συγκεντρωτικών καταστάσεων. Τα μέτρα αυτά είναι ενθαρρυντικά, ωστόσο η αποτελεσματικότητά τους αποτελεί πρόταση για μελλοντική έρευνα λαμβάνοντας υπόψη την έκταση των φαινομένων, την πιθανότητα εντοπισμού των φαινομένων αυτών μέσω του φοροελεγκτικού μηχανισμού, την αυστηρότητα των κυρώσεων, τις προκλήσεις και τον τρόπο αντιμετώπισής τους.

Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι οι ψηφιακές πλατφόρμες που αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια από την ΑΑΔΕ συντέλεσαν σε σημαντικό βαθμό στην εξυπηρέτηση των πολιτών αλλά και ολόκληρου του δημόσιου τομέα, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της πανδημίας, όπου μέσα από τις υπηρεσίες αυτές οι φορολογούμενοι και οι επιχειρήσεις μπορούσαν να αιτηθούν κάθε είδους οικονομική ενίσχυση (αποζημίωση ειδικού σκοπού, επιστρεπτέα προκαταβολή, επίδομα κατανάλωσης καυσίμων θέρμανσης κ.α.).

4. Ποια μέτρα θα συντελέσουν περισσότερο στον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;

Ως προς το 4ο ερευνητικό ερώτημα για το κατά πόσο συμφωνούν ότι τα παρακάτω μέτρα αντιμετώπισης θα περιοριστούν τα φαινόμενα της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής, οι ερωτηθέντες θεωρούν ως πάρα πολύ σημαντικά μέτρα αντιμετώπισης, τη δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος και την εκπαίδευση- επιμόρφωση των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους. Θεωρούν ως πολύ σημαντικά μέτρα αντιμετώπισης, τον περιορισμό της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα), την αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμό των πληροφοριακών συστημάτων, την καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων. Ως αρκετά σημαντικά μέτρα θεωρούν τη μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής

επιβάρυνσης, την καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων) και την εντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων.

Ως προς τον έλεγχο ΤΤΕΣΤ, βρέθηκε ότι σε όλους σχεδόν τους ελέγχους, δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ανάμεσα στις μεταβλητές, μόνο οι σχέσεις ανάμεσα στο "φύλο" και το "Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχουν παρακολουθήσει σχετικά με την Παραοικονομία και την Φοροδιαφυγή" και η σχέση ανάμεσα στο φύλο και την αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων βρέθηκε ότι διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους

Στον έλεγχο συσχέτισης, στις περισσότερες μεταβλητές δεν παρατηρείται γραμμική συσχέτιση μεταξύ τους. Στις περιπτώσεις που παρατηρείται είτε αρνητική είτε θετική γραμμική συσχέτιση αυτή είναι ασθενής αφού είναι μικρότερη από το 0,5 και μεγαλύτερη από το -0,5.

Στον έλεγχο απονα δεν προέκυψαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των μέσων περισσότερων από 2 ανεξαρτήτων πληθυσμών. Οι ερωτώμενοι κατά μέσο όρο έχουν τις ίδιες αντιλήψεις για την παραοικονομία και την φοροδιαφυγή όσον αφορά τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους (Ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, έτη προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην ΑΑΔΕ, θέση που κατέχουν στην υπηρεσία).

5.3 Προτάσεις πολιτικής

Κατά την περίοδο της κρίσης στην χώρα μας, η αύξηση των φορολογικών συντελεστών δεν συντέλεσε στα προσδοκώμενα αποτελέσματα αύξησης των δημοσίων εσόδων. Αντίθετα μείωσε την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και τις προοπτικές για ανάπτυξη. Αυτό που παρατηρήθηκε από την επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και ειδικότερα από μία μελέτη του ΟΟΣΑ (OECD, 2022) είναι πως η αύξηση των εσόδων στην χώρα μας προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από έμμεσους φόρους (ΦΠΑ, φόρους κατανάλωσης, λοιπούς έμμεσους φόρους) και από τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και όχι από την άμεση φορολογία των φυσικών και νομικών προσώπων. Η παραπάνω διαπίστωση καταδεικνύει το μεγάλο επίπεδο της φοροδιαφυγής που υφίσταται στην χώρα μας, κυρίως από τις μικρές επιχειρήσεις και τους αυτοαπασχολούμενους, καθώς και την παθογένεια του φορολογικού μας συστήματος με την ύπαρξη φορολογικών συντελεστών που επιβαρύνουν κυρίως τα μεσαία εισοδήματα.

Γι' αυτό όπως αναφέρει και το ΟΕΕ (2021) κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να αυξηθούν τα φορολογικά έσοδα στην άμεση φορολογία και να μειωθούν οι

φορολογικοί συντελεστές στην έμμεση η οποία θεωρείται άδικη επιβαρύνοντας το ίδιο όλα τα εισοδηματικά στρώματα. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει ότι πρέπει να αυξηθούν οι συντελεστές στην άμεση φορολογία, που όπως έχει αποδειχθεί αποτελούν ένα σημαντικό κίνητρο αύξησης της φοροδιαφυγής, αλλά να διευρυνθεί η φορολογική βάση, μειώνοντας τους συντελεστές φορολογίας και υιοθετώντας μεταρρυθμίσεις και κίνητρα τόσο από την πλευρά των φυσικών προσώπων όσο και από την πλευρά των νομικών προσώπων, ώστε να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και να προσελκύσει η χώρα μας το ενδιαφέρον νέων επενδυτών. Οι υψηλές ασφαλιστικές εισφορές αποδυναμώνουν τόσο το εισόδημα των εργαζομένων όσο και των επιχειρήσεων. Η μείωση που επήλθε με το άρθρο 31 του Ν. 4756/2020 αποτελεί ένα σημαντικό βήμα που θα συμβάλει στην ανάπτυξη των επιχειρήσεων αλλά και στην μείωση της ανεργίας με την πρόσληψη νέων εργαζομένων.

Η αύξηση των δημοσίων εσόδων που παρατηρήθηκε τα τελευταία χρόνια οφείλεται κυρίως στην ενίσχυση των ηλεκτρονικών μέσων πληρωμής στις συναλλαγές, που περιόρισαν την χρήση μετρητών. Η χρήση τους πρέπει να διευρυνθεί σε όλους τους τομείς των οικονομικών δραστηριοτήτων με ταυτόχρονη μείωση του ποσού που απαιτείται σήμερα για τέτοιου είδους πληρωμές. Η φορολοταρία στις αποδείξεις για συναλλαγές που πραγματοποιούνται με πλαστικό χρήμα αποτελεί ένα σημαντικό βήμα που ενδυναμώνει το ενδιαφέρον των φορολογουμένων. Στο πλαίσιο αυτό το ΟΕΕ (2018), πρότεινε την εισαγωγή ενός νέου συστήματος φορολογίας στην Ελλάδα για τα φυσικά πρόσωπα (μισθωτοί, αυτοαπασχολούμενοι, ατομικές επιχειρήσεις) όπου η φορολόγηση τους θα πραγματοποιείται σύμφωνα με το καθαρό εισόδημα τους (έσοδα-έξοδα). Στα έξοδα θα συμπεριλαμβάνονται οι συναλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί με ηλεκτρονικά μέσα πληρωμής δίνοντας με αυτόν τον τρόπο κίνητρο στους φορολογούμενους να απαιτούν την έκδοση αποδείξεων.

Η αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και ο εκσυγχρονισμός των πληροφορικών συστημάτων συμβάλει σημαντικά στον περιορισμό των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής. Η γραφειοκρατία και η έλλειψη οργάνωσης εμποδίζουν την αποτελεσματικότητα της φορολογικής διοίκησης. Στο πλαίσιο αυτό όπως είδη προαναφέρθηκε συστάθηκε η ΑΑΔΕ, η οποία έχει προβεί και συνεχίζει βήμα-βήμα, σε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στοχεύοντας στην αναβάθμιση των ψηφιακών υπηρεσιών, προκειμένου να μπορεί να παρακολουθεί τις οικονομικές συναλλαγές και να αξιοποιεί τον μεγάλο όγκο δεδομένων που διαθέτει για την αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων. Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι με την

ψηφιοποίηση των υπηρεσιών περιορίζεται σημαντικά ο αριθμός των φορολογουμένων που έρχονται σε προσωπική επαφή με τους εργαζόμενους της φορολογικής διοίκησης, μειώνοντας φαινόμενα διαφθοράς και ενισχύοντας το κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ τους. Επίσης οι φορολογούμενοι εξυπηρετούνται ταχύτερα, δεδομένου ότι μέσω της ψηφιακής πύλης myAADE μπορούν να υποβάλουν οποιαδήποτε αίτηση και να προμηθευτούν πιστοποιητικά ή έγγραφα που τους αφορούν, μειώνοντας το διοικητικό κόστος και την γραφειοκρατία. Παράλληλα το Σύστημα Επιχειρησιακής Νοημοσύνης/Ανάλυσης Δεδομένων (BI & Data Analytics) που σκοπεύει να προμηθευτεί η ΑΑΔΕ για την υποστήριξη του Ελέγχου, αναμένεται να συμβάλει σημαντικά στον περιορισμό της φοροδιαφυγής και στην αύξηση των φορολογικών εσόδων.

Φυσικά, οι μεταρρυθμίσεις στην φορολογική διοίκηση πρέπει να συνοδεύονται με κατάλληλη εκπαίδευση και επιμόρφωση των υπάλληλων της, όχι μόνο σε φορολογικά θέματα αλλά και στη χρήση των νέων τεχνολογικών εργαλείων που τους παρέχονται, προκειμένου να αξιοποιείται εποικοδομητικά το ανθρώπινο δυναμικό της. Παράλληλα με τον εκσυγχρονισμό της φορολογικής διοίκησης και την χρήση νέων τεχνολογιών, συνιστάται η εντατική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων για την καταπολέμηση των φαινομένων, με απλοποιημένες διαδικασίες, δίνοντας έμφαση περισσότερο στην πρόβλεψη και αποτροπή παρά στις ποινές. Επιπλέον, προτείνεται η αύξηση των αποδοχών των υπαλλήλων της φορολογικής αρχής με ταυτόχρονη παροχή κινήτρων, ως μέτρο προκειμένου να αποφευχθούν φαινόμενα διαφθοράς και να καταστεί πιο αποτελεσματικό και αποδοτικό το έργο τους. Η διαφθορά στην Ελλάδα είναι εκτεταμένη και η εξάλειψή της είναι θέμα πολιτικής βούλησης. Οι πελατειακές σχέσεις και η ατιμωρησία τροφοδοτούν τέτοιου είδους συμπεριφορές μπροστά στο ατομικό συμφέρον έναντι του κοινωνικού συμφέροντος. Η υποβολή δήλωσης πόθεν έσχες, ο επανέλεγχος υποθέσεων που έχουν διενεργηθεί και η επιβολή αυστηρότερων ποινών είναι κάποια ενδεδειγμένα μέτρα αντιμετώπισης τέτοιων φαινομένων.

Ένα άλλο θέμα που ταλανίζει την χώρα μας είναι η πολυπλοκότητα και η πολυνομία του φορολογικού μας συστήματος, η οποία προκαλεί σύγχυση στους φορολογούμενους και αίσθημα ανασφάλειας δικαίου, εφόσον δεν μπορούν να παρακολουθήσουν την συχνή αλλαγή των νόμων. Σε όλο αυτό αν προστεθούν και το πλήθος των αποφάσεων και εγκυκλίων που εκδίδονται κάθε χρόνο προκειμένου να ερμηνεύσουν τα διάφορα νομοσχέδια, γίνεται κατανοητό κατά πόσο αυξάνεται η αβεβαιότητα όχι μόνο των φορολογουμένων αλλά και των υπαλλήλων της φορολογικής διοίκησης. Γι' αυτό

ενδείκνυται σύμφωνα με το ΟΕΕ (2021) ένα απλοποιημένο και σταθερό φορολογικό σύστημα το οποίο θα είναι απλό και κατανοητό από τους φορολογούμενους, χωρίς φοροαπαλλαγές και αυτοτελή φορολόγηση των εισοδημάτων, ενισχύοντας το αίσθημα δικαίου των πολιτών. Για κάθε νόμο ή φορολογικό αντικείμενο να εκδίδεται μόνο μια ερμηνευτική εγκύκλιος. Η κωδικοποίηση της φορολογικής νομοθεσίας θα βελτιώσει την φορολογική συμμόρφωση των πολιτών και των επιχειρήσεων, μειώνοντας την ακούσια φοροδιαφυγή που προκαλεί η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος.

Σημαντική είναι βέβαια και η καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης των πολιτών και η αλλαγή της νοοτροπίας σχετικά με τις φορολογικές υποχρεώσεις τους. Πρωτεύον ρόλος για την επίτευξη και ανάπτυξη φορολογικής συνείδησης αποτελεί η εκπαίδευση, η οποία πρέπει να ενταχθεί σε όλες τις βαθμίδες του ελληνικού εκπαιδευτικού μας συστήματος. Μέσα από τα εκπαιδευτικά προγράμματα θα πρέπει να δημιουργηθεί η αντίληψη ότι η φοροδιαφυγή δεν αποτελεί μόνο νομική παράβαση αλλά ότι είναι και ανήθικη πράξη. Ένα μέτρο ακόμη που θα βοηθούσε πολύ είναι η ενημέρωση των πολιτών για το πώς αξιοποιούνται τα φορολογικά έσοδα. Όταν οι φορολογούμενοι γνωρίζουν ότι τα έσοδα του κράτους δεν σπαταλούνται αλλά ότι χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά προς όφελός τους με την ενίσχυση δημοσίων και κοινωνικών παροχών (υγεία, παιδεία κ.α.) η ροπή προς την φοροδιαφυγή περιορίζεται. Μια άλλη πρακτική είναι η ενημέρωση των πολιτών με την διοργάνωση σεμιναρίων για τις αρνητικές επιπτώσεις της μη φορολογική συμμόρφωσης τόσο για το κράτος όσο και για τους ίδιους, καθώς και η δημοσιοποίηση ονομάτων αυτών που αποδεικνύεται ότι φοροδιαφεύγουν. Έτσι θα αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη των φορολογουμένων απέναντι στο κράτος και θα αρχίσουν να δηλώνουν τα πραγματικά εισοδήματά τους εφόσον δεν θα αμφιβάλλουν για την ανταποδοτικότητα του κράτους (Ernst & Young (2016).

Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην Ελλάδα είναι καθοριστικής σημασίας, δεδομένου ότι θα συμβάλει σημαντικά σε μια σειρά ευεργετικών συνεπειών τόσο για την κοινωνία όσο και για την οικονομία.

Τα φορολογικά έσοδα θα αυξηθούν εφόσον οι φορολογούμενοι και οι επιχειρήσεις θα συμμορφώνονται με τις φορολογικές τους υποχρεώσεις. Έτσι το κράτος θα έχει την δυνατότητα να αυξήσει τις δημόσιες δαπάνες, χρηματοδοτώντας δημόσια έργα προς όφελος της ευημερίας πολιτών. Παράλληλα η ανταποδοτικότητα του κράτους προς τους πολίτες θα αυξηθεί με την δημιουργία προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας όπως είναι η υγειονομική περίθαλψη, η εκπαίδευση και η κοινωνική ασφάλιση. Η ποιότητα ζωής

των πολιτών θα βελτιωθεί και ακολούθως θα περιοριστούν οι κοινωνικές ανισότητες. Επιπλέον θα δοθεί η δυνατότητα στο κράτος να μειώσει τους φορολογικούς συντελεστές και να εκμηδενίσει την άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών, εφόσον οι πολίτες θα φορολογούνται σύμφωνα με τα πραγματικά εισοδήματά τους. Περαιτέρω, η μείωση των συντελεστών φορολογίας θα θέσει τις βάσεις για μια πιο υγιή οικονομία, θα ενισχυθεί το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων και θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας. Η οικονομία σταδιακά θα βρεθεί σε τροχιά ανάπτυξης, θα υπάρχει οικονομική σταθερότητα και προσέλκυση νέων επενδύσεων. Ταυτόχρονα θα περιοριστεί η ανάγκη για εξωτερικό δανεισμό με επακόλουθο την μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους.

Βιβλιογραφία

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

- ΑΑΔΕ, (2023), Έκθεση απολογισμού 2022 και προγραμματισμού δραστηριοτήτων για το 2023 Διαθέσιμο στο: https://www.aade.gr/sites/default/files/2023-04/apologistiki_ekthesi_2022.pdf , [Λήψη: 08/05/2023]
- ΑΑΔΕ, (2023), Επιχειρησιακό Σχέδιο 2023, Διαθέσιμο στο: <https://www.aade.gr/sites/default/files/2023-04/epixeirisiakosxedio2023.pdf> , Λήψη: [08/05/2023].
- ΑΑΔΕ, (2022), Έκθεση απολογισμού 2021 και προγραμματισμού δραστηριοτήτων για το 2022 Διαθέσιμο στο: https://www.aade.gr/sites/default/files/2022-04/apologistiki_ekthesi2021.pdf , [Λήψη: 08/05/2023].
- ΑΑΔΕ, (2022), Εφαρμογή Ψηφιακής Υποδοχής και Διαχείρισης Αιτημάτων της ΑΑΔΕ «Τα Αιτήματά μου»: Λίστα Υπηρεσιών και Διαδικασιών, Διαθέσιμο στο: https://www.aade.gr/sites/default/files/ta_aitimata_mou/ta_aitimata_mou_services_procedures.pdf , [Λήψη: 08/05/2023]
- ΑΑΔΕ, (2021), Απολογιστική Έκθεση ΑΑΔΕ, (2021), Διαθέσιμο στο: <https://www.aade.gr/epiheirisiaka-shedia/apologistiki-ekthesi-aade-2021>, [Λήψη: 08/05/2023]
- Ακρίβου, Σ. (2020), Διαφθορά, Κακοδιοίκηση και Παράβαση της Νομιμότητας, Τεύχος Νο 13, Διαθέσιμο στο: <https://www.crimetimes.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%AC-%CE%BA%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CE%AF%CE%BA%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B7-%CF%84/> [Λήψη: 16/11/2022]
- Απόφαση Διοικητή ΑΑΔΕ (2020), Α. πρωτ.: Δ.ΟΡΓ.Α 1125859 ΕΞ 2020, Διαθέσιμο στο: https://www.aade.gr/sites/default/files/2020-10/1125859_2020_0.pdf , [Λήψη: 08/05/2023]
- Βαβούρας, Ι. και Βαβούρα, Χ. (2019), Οικονομική Πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, Τρίτη έκδοση
- Βαβούρας, Ι. και Καραβίτης Ν. (1997), Το πρόβλημα της παραοικονομίας στην Ελλάδα: Έκταση, Επιπτώσεις, Πολιτική Αντιμετώπισης", Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών,

- Το Παρόν και το Μέλλον της Ελληνικής Οικονομίας, Τόμος Β, Αθήνα, Επιμέλεια Α. Κιντής.
- Βαβούρας, Ι. και Κούτρης, Α. (1991), Παραοικονομία: η έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα και το εξωτερικό, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Βαβούρας, Ι. και Μανωλάς, Γ. (2005), Παραοικονομία: Η παρατηρούμενη αλλά μη καταγραφόμενη οικονομική δραστηριότητα και οι σχέσεις της με τη διαφθορά, τόμος Β', από το βιβλίο, Σύγχρονες προσεγγίσεις της ελληνικής οικονομίας, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- Βαβούρας, Ι. και Μανωλάς, Γ. (2004α), Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο: Προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Βαβούρας, Ι. και Μανωλάς, Γ. (2004β), Οικονομία και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα.- Τόμος Β', Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα
- Bershidsky, L. (2015), Οι επαγγελματίες της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα, Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/bloomberg-view/3062828/oi-epaggelmaties-tis-forodiafugis-stin-ellada/>, [Λήψη: 08/03/2023]
- Βουγιατζή, Β-Μ. Δεληπάλλα, Σ. και Παπαπανάγος Χ. (2022) Η παραοικονομία στην Ελλάδα, 1980-2020 - ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΕΛΛΑΣ, Διαθέσιμο στο: <https://transparency.gr/%CE%B7-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/>, [Λήψη: 09/11/2022]
- Broumas A. (2016), Η φοροαποφυγή στην Ελληνική Νομοθεσία, Διαθέσιμο στο: <https://lawandtech.eu/2016/09/02/tax-evasion/>, [Λήψη: 08/05/2023]
- Γεωργακόπουλος, Θ. (2016), Η Φοροδιαφυγή Στην Ελλάδα - Μια Έρευνα, Διαθέσιμο στο: https://www.dianeosis.org/2016/06/tax_evasion_in_greece/, [Λήψη: 10/11/2022]
- Γεωργακοπούλου, Β. Ν. (1988), Π. Γ. Παυλόπουλος: η παραοικονομία στην Ελλάδα- μια πρώτη ποσοτική οριοθέτηση. The Greek Review of Social Research, 71, σ.251–261. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.12681/grsr.840> [Λήψη: 09/11/2022]
- Γιαννοπούλου. Τ., Γιανναγός. Ν., Φωθιαδάκης, Κ., Κουμερτά, Μ., Τσίτσικας, Χ., Κρίνης, Β. και Παπανδρέου Ν. (2022), Ένα δίκαιο και αποδοτικό φορολογικό σύστημα, Διαθέσιμο στο: <https://poulantzas.gr/yliko/meleti-i-ena-dikaio-kai-apodotiko-forologiko-systima/>, [Λήψη: 05/03/2023]

- Διεθνείς Διαφάνεια Ελλάς, (2022), Ο δείκτης αντίληψης διαφθοράς για το 2021, Διαθέσιμο στο: <https://transparency.gr/%CE%BF-%CE%B4%CE%B5%CE%B9%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7%CF%83-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CE%B8%CE%BF%CF%81%CE%B1%CF%83-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF-2021/>, [Λήψη: 16/11/2022]
- Ernst & Young, (2016), Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα: Αιτίες, έκταση και προτάσεις καταπολέμησής της, Διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2017/03/Tax-Evasion-diaNEOsis-Upd-17-03-2017.pdf> [Λήψη: 10/11/2022]
- Έκθεση Διοικητή, (2013), Διαθέσιμο στο: <http://sev4enterprise.org.gr/wp-content/uploads/2014/05/EKTHESEIS-8.pdf>, [λήψη 13/05/2023]
- Επαγγελματικό Επιμελητήριο Αθηνών, (2017), Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, Διαθέσιμο στο: <https://www.eea.gr/arthra-eea/paraoikonomia-kai-forodiatfygi-stin-ellada/>, [Λήψη: 16/11/2022]
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2018), Θεματικό ενημερωτικό δελτίο ευρωπαϊκού εξαμήνου: καταπολέμηση της διαφθοράς, Διαθέσιμο στο: <https://commission.europa.eu/system/files/2018-06/european-semester-thematic-factsheet-fight-against-corruption-el.pdf>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2011), Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, - Καταπολέμηση της δωροδοκίας στην ΕΕ (COM(2011)308 τελικό) της 6ης Ιουνίου 2011
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, (2012), Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο 2009-2014, Έγγραφο εργασίας σχετικά με τη διαφθορά: Ειδική επιτροπή για το οργανωμένο έγκλημα, τη διαφθορά και τη νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές ενέργειες, Eισηγητής, Salvatore, I. (2012), Διαθέσιμο στο: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/crim/dt/919/919585/919585el.pdf, [Λήψη: 04/03/2023]
- IOBE (2023), Ηλεκτρονικές πληρωμές στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της πανδημίας, Διαθέσιμο στο: http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_03042023_PRE_GR.pdf [λήψη 22/04/2023]

- IOBE. (2021). Ηλεκτρονικές πληρωμές στην Ελλάδα: Πολιτικές και επιδράσεις στη χρήση καρτών, 2015-2020. http://iobe.gr/docs/research/RES_05_F_22032021_PRE_GR.pdf
- IOBE, (2018), Η φορολογία εισοδήματος στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση και Προτάσεις Αναμόρφωσης, Διαθέσιμο στο: http://iobe.gr/docs/research/RES_29042018_REP_GR.pdf, διαNEOσις, 2018 [Λήψη: 10/11/2022]
- IOBE (2013), Ο κλάδος των αλκοολούχων ποτών στην Ελλάδα, σελ. 56.
- Κανελλόπουλος, Κ. Κουσουλάκος, Ι. και Ράπανος Β. (1995), Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις, Αθήνα, Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/DELL/Downloads/KEPE_Reports_15%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/DELL/Downloads/KEPE_Reports_15%20(1).pdf) [Λήψη: 09/11/2022]
- Καψάλης, Α. (2015), Η αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα – Αξιολόγηση των σύγχρονων μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου, ΙΝΕ (Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ).
- Κορομηλάς, Γ. (2018), Αίτια και συνέπειες της φοροδιαφυγής. Διαθέσιμο στο: <https://www.fpress.gr/oi-eidikoi/story/57116/aitia-kai-synepeies-tis-forodiatygis> [Λήψη: 09/11/2022]
- Κοψιάτης, Α. (2011), Το φαινόμενο της παραοικονομίας, Διαθέσιμο στο: <https://www.e-forologia.gr/calendar/task.aspx?id=6732> [Λήψη: 10/11/2022]
- Κωνσταντινίδης, Σ. (2022), Η «άδικη» φορολογία περιορίζει την ανάπτυξη, Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/opinion/561704290/i-adiki-forologia-periorizei-tin-anaptyxi/>, [Λήψη: 08/03/2023]
- Matsaganis, M. (2011), The welfare state and the crisis: the case of Greece, *Journal of European Social Policy*, Impact Factor: 1.4· DOI: 10.1177/0958928711418858.
- Matthews, K.G.P., (1990), Το μέγεθος της Παραοικονομίας: Μία μεθοδολογική επισκόπηση, Από το βιβλίο ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ σε επιμέλεια και εισαγωγή Βαβούρα Ι., Ειδική έκδοση 1 – Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Μανεσιώτης, Β. (1990), Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μια πρώτη διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης, Από το βιβλίο ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ σε επιμέλεια και εισαγωγή Βαβούρα Ι., Ειδική έκδοση 1 – Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Manolas, G., Sfakianakis, G., & Vavouras, I. (2013), Η αντιμετώπιση της κρίσης χρέους στην Ελλάδα: Ο ρόλος της παραοικονομίας, *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 8 (1), 25–35, Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.12681/scad.9085>, [Λήψη: 30/01/2023].

- Μαραγκός, Ι., Ανθρακίδης, Θ., Δημητριάδου, Α., Νεστορούδη, Α., Τριάρχη, Ε., (2020), Εισερχόμενες και εξερχόμενες άμεσες ξένες επενδύσεις και η σκιώδης οικονομία, Διαθέσιμο στο: [HTTPS://WWW.CAPITAL.GR/ME-ROPSI/3461511/EISERXOMENES-KAI-EXERXOMENES-AMESES-XENES-EPENDUSEIS-KAI-I-SKIODIS-OIKONOMIA](https://www.capital.gr/me-roppsi/3461511/eiserxomenes-kai-exerxomenes-ameSES-xenes-ependuseis-kai-i-skiODIS-OIKONOMIA), [Λήψη: 03/03/2023]
- Νασόπουλος, Α. (2016), Το ζήτημα της φοροαποφυγής και της φοροδιαφυγής. Διαθέσιμο στο: <https://www.taxheaven.gr/circulars/24275/arora-to-zhthma-ths-foroapofyghs-kai-ths-forodifayghs> [Λήψη: 07/12/2022]
- Νάστας, Ε. (2007), Το θεωρητικό πλαίσιο της διάκρισης ανάμεσα στην φοροδιαφυγή και την παραοικονομία, Διαθέσιμο: http://ejst.uniwa.gr/issues/issue_4_2007/nastas_4.pdf [Λήψη: 10/11/2022].
- Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, (2021), Προτάσεις ΟΕΕ για άμεσες παρεμβάσεις τόνωσης της οικονομίας και των επιχειρήσεων, Διαθέσιμο στο: <https://oe-e.gr/wp-content/uploads/2021/04/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%9F%CE%95%CE%95-1.pdf>, [Λήψη: 08/05/2023]
- Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδος (2018): Πρόταση ΟΕΕ για την εισαγωγή ενός νέου συστήματος φορολογίας εισοδήματος με βάση το καθαρό εισόδημα (έσοδα – έξοδα), Διαθέσιμο στο: https://www.oe-e.gr/wp-content/uploads/2018/07/protasi-oee-gia-forologiko_04_06_18pdf.pdf, [Λήψη: 08/05/2023]
- Παλαιολόγος, Ι. και Κασσάρ, Γ. (2003), Εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας στην Ελλάδα 1960-2000, «ΣΠΟΥΔΑΙ», Τόμος 53, Τεύχος 3ο, σελ. 14-36. Διαθέσιμο στο: <https://spoudai.unipi.gr/index.php/spoudai/article/viewFile/1189/1268> [Λήψη: 10/11/2022]
- Πανάγου, Β. (2022), Διεθνείς οικονομικές σχέσεις εισαγωγή στο διεθνές εμπόριο (Δ.Ε). Σημειώσεις.
- Πασσάδης, Σ. (2013), Μια εμπειρική προσέγγιση για το ρόλο της παραοικονομίας και της διαφθοράς στην Ελλάδα, σελ 16, Διπλωματική εργασία.
- Παυλόπουλος, Π. (1987), η παραοικονομία στην Ελλάδα: μια πρώτη ποσοτική οριοθέτηση, IOBE, Ειδικές Μελέτες, Νο 17.
- Ράγγος, Π. (2022) Διαθέσιμο στο: <https://taxvoice.gr/%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%B1/%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%BF%CE%>

[B4%CE%B9%CE%B1%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%AE-%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%BF%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%AE/](#), [Λήψη: 09/11/2022]

Ράπανος, Β. και Καπλάνογλου, Γ. (2014), Φορολογία και οικονομική ανάπτυξη: Η περίπτωση της Ελλάδας, Διαθέσιμο στο: <https://www.hba.gr/5ekdosis/uplpdfs/sylltomos14/609-638%20rapanos%202014.pdf>, [Λήψη: 20/03/2023]

Τάτσος, Ν. (2012), Θεωρία των φόρων και φορολογική πολιτική, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα, 1^η Έκδοση.

Τάτσος, Ν. (2001), Παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Τράπεζα της Ελλάδος, (2021), Έκθεση Διοικητή, <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2021.pdf>, [λήψη 22/04/2023]

Τράπεζα της Ελλάδος (2011), Φοροαποφυγή-Φοροδιαφυγή, Τεύχος 13-14, Διαθέσιμο στο: <https://www.bankofgreece.gr>, [Λήψη: 09/11/2022]

Υπουργείο Οικονομικών, (2011), Εθνικό επιχειρησιακό πρόγραμμα καταπολέμησης της φοροδιαφυγής 2011-2013, Διαθέσιμο στο: <https://www.taxheaven.gr/circulars/12197/sxedio>, [Λήψη: 10/11/2022]

Φάσμα ψηφιακών υπηρεσιών για τους πολίτες, τις επιχειρήσεις και τους φορείς του δημοσίου, Διαθέσιμο στο: <https://www.aade.gr/sites/default/files/2021-04/%CE%A6%CE%91%CE%A3%CE%9C%CE%91%20%CE%A8%CE%97%CE%A6%CE%99%CE%91%CE%9A%CE%A9%CE%9D%20%CE%A5%CE%A0%CE%97%CE%A1%CE%95%CE%A3%CE%99%CE%A9%CE%9D%20%CE%91%CE%91%CE%94%CE%95.pdf>, [Λήψη: 08/05/2023]

Χαλικιάς, Μ. Μανωλέσσου, Α. και Λάλου Π. (2015), Μεθοδολογία έρευνας και εισαγωγή στη στατιστική ανάλυση δεδομένων με το IBM SPSS STATISTICS, Διαθέσιμο στο: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5075/3/00_master_document_with-cover.pdf, [Λήψη: 02/01/2023]

Χατζηνικολάου, Π. (2022), Μελέτη ΟΟΣΑ: Υψηλές εισφορές και φόροι σε κατανάλωση και περιουσία, Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/561726619/meleti-oosa-ypsiles-eisfores-kai-foroi-se-katanalosi-kai-perioysia/>, [Λήψη: 08/03/2023]

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Alter Chen, M., (2007), Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment.
- Anastasiou A., Kalamara, E. and Kalligosfyris C. (2020), Estimation of the size of tax evasion in Greece, *Bulletin of Applied Economics*, 2020, 7(2), 97-107.
- Bitzenis, A., Vlachos, V. and Schneider, F. (2016), An Exploration of the Greek Shadow Economy: Can Its Transfer into the Official Economy Provide Economic Relief Amid the Crisis?, *Journal of Economic Issues*, Vol. 50 No. 1, pp. 165–196.
- Carter M., (1984), Issues in the Hidden Economy-A Survey, *Economic Record*, Vol. 60, pp. 209-221.
- Cebula R.J., (1997), An empirical analysis of the impact of government tax and auditing policies on the size of the underground economy: The case of the United States 1973-94, *American Journal of Economics and Sociology*, 56 (2):173-185
- Chianini B., Marzano E. and Schneider F. (2008), Tax rates and tax evasion: An empirical analysis of the structural aspects and long-term characteristics in Italy, IZA Working Paper No. 3447
- Esaku, S. (2021), Does corruption contribute to the rise of the shadow economy? Empirical evidence from Uganda, Διαθέσιμο στο: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322039.2021.1932246>, [Λήψη: 05/03/2023].
- European Commission (2021), VAT gap in the E.U. report 2021
- Feige E. (1994), The Underground Economy and the Currency Enigma, *Supplement to Public Finance*, vol. 49.
- Feige, E. (1989), *The Underground Economies: Tax Evasion and Information Distortion*, Cambridge University Press.
- Feige, E.L. (1981), "The UK's Unobserved Economy: A Preliminary Assessment, *Journal of Economic Affairs*, Vol.1, No 4, pp. 205-212
- Frey, B. and Pommerehne, W. (1982), Measuring the Hidden Economy, Though there be Maddness, yet is there Method in it;, in Tanzi V. (ed.), *The Underground Economy in the United States and Abroad*, Lexington Books, Lexington, Mass., pp.3-27.
- Friedman E., Johnson S., Kaufmann D. and Zoido-Lobatón P. (2000), Dodging the grabbing hand: The determinants of unofficial activity in 69 countries, *Journal of Public Economics*, 76 (3): 459-493

- Gutmann, Peter, M. (1977), The Subterranean Economy, *Financial Analysts Journal*, 34/1, pp. 24-27.
- Johnson S, D. Kaufmann and P. Zoido-Lobaton (1998), Regulatory Discretion and the Unofficial Economy, *American Economic Review*, vol.88 No 2
- Kelmanson, B., Kirabaeva, K., Medina, L., Mircheva, B. (2019) Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options. IMF Working Paper, No.19/278.
- Koufopoulou, P., Colin, W., Vozikis. A., and Souliotis. K. (2019), Shadow Economy: Definitions, terms & theoretical considerations, Διαθέσιμο στο: http://www.scienpress.com/Upload/AMAE%2FVol%209_5_3.pdf [Λήψη: 05/03/2023].
- Lavinia, E. (2011), The level of the underground economy in the economic crisis period, *Annals of Eftimie Murgu University Resita, Fascicle II, Economic Studies*
- Leventi C., Matsaganis M. & Flevotomou M., (2013). Distributional implications of tax evasion and the crisis in Greece. *Euromod Working Papers EM17/13*.
- Lubell, H. (1991), *The Informal Sector on the 1980's and 1990's*, OECD, Paris
- Medina, L. and Schneider, F. (2017), *Shadow Economies around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015* (10 Απριλίου 2017), CESifo No. 6430
 Διαθέσιμο στο: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2965972
 [Λήψη: 15/11/2022]
- Mylonas, P., Magginas, N. & Pateli, E. (2010), What are the margins for increasing PIT revenue in the Greek economy?, *National Bank of Greece, Greece: Monthly Macroeconomic Outlook, Strategy and Economic Research Division*
- OECD, (2022), *Revenue Statistics 2022 – Greece*, Διαθέσιμο στο: <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-greece.pdf>, [Λήψη: 08/03/2023]
- OECD, (2019), <https://www.taxheaven.gr/pagesdata/revenue-statistics-greece.pdf>
 [Λήψη: 04/12/2022]
- OECD, (2013c), *Entrepreneurship at a Glance 2013*, OECD Publishing.
- OECD (2011), *Public Governance Reviews, Greece, Review of the central administration*, OECD Publishing
- Roberto Dell'Anno, (2003), *Estimating the Shadow Economy in Italy: a Structural Equation Approach*
- Schneider, F. (2021), *Development of the Shadow Economy of 36 OECD Countries over 2003 - 2021: Due to the Corona Pandemic a Strong Increase in 2020 and a*

Modest Decline in 2021, Διαθέσιμο στο:
<https://www.fm.gov.lv/lv/media/10381/download>, [Λήψη: 08/03/2023]

- Schneider, F. and Boockmann, B. (2015), Die Größe Der Schattenwirtschaft – Methodik Und Berechnungen Für Das Jahr 2015.
- Schneider, F. (2015), Tax evasion, shadow economy and corruption in Greece and other OECD countries: some empirical facts
- Schneider, F., Williams, C. (2013), The Shadow Economy, The Institute of Economic Affairs
- Schneider, F. (2011), Size and development of the shadow economy of 31 European and 5 other OECD countries from 2003 to 2012: Some new facts, at <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf>.
- Schneider, F. and Enste, D.H. (2004), The shadow economy: An international survey, Cambridge University Press, Cambridge.
- Schneider, F. and Enste, D., (2000), Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), pp.77-114.
- Schneider F., (1998), Stellt das Anwachsen der Schwarzarbeit eine wirtschaftspolitische Herausforderung dar? Einige Gedanken aus volkswirtschaftlicher Sicht, Mitteilungen des Instituts für angewandte Wirtschaftsfoqrschung (IAW), Linz, Vol.98, No1
- Schneider, F. (1994), Measuring the Size and Development of the Shadow Economy, Can the Causes be Found and the Obstacles be Overcome;, in H. Brandstaetter and W. Guth (eds), *Essays on Economic Psychology*, Springer, Berlin
- Shaxson, N. (2019), Tackling Tax Havens: The billions attracted by tax havens do harm to sending and receiving nations alike. *Finance & Development*, September.
- Smith Ph., 1994, Assessing the Size of the Underground Economy, *The Canadian Statistical Perspectives*, Canadian Economic Observer, Cat. No 11-010
- Tanzi V. and H. Davoodi, 2000, Corruption, Growth and Public Finance, IMF Working Paper Series WP/00/182
- Tanzi V. and H. Davoodi, 1997, Corruption, Public Investment, and Growth, IMF Working Paper Series WP/97/139

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Δ.ΟΡΓ.Α 1125859 ΕΞ 2020, Οργανισμός της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (Α.Α.Δ.Ε.)». https://www.aade.gr/sites/default/files/2020-10/1125859_2020_0.pdf

<https://www.aade.gr/epiheiriseis/themata-diethnoys-dioikitikis-synergasias/aeoi-aytomati-antallagi-pliroforion-dac2>

EUR-Lex - 32016L1164 - EN - EUR-Lex (europa.eu) λήψη 13/05/2023

<https://euretirio.com/forodiyfygi/> [Λήψη: 16/11/2022]

<https://euretirio.com/paraoikon> [Λήψη: 16/11/2022]

www.euro2day.gr, (2022), Η πανδημία αύξησε την παραοικονομία στις 36 χώρες του ΟΟΣΑ, Διαθέσιμο στο: <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/2117036/h-pandhmi-efere-ayxhsh-ths-skiodoys-oikonomias-st.html>, [Λήψη 06/11/2022]

https://www.imerisia.gr/oikonomia/59792_komision-sto-197-meiothike-i-forodiyfygi-fpa-stin-ellada-2020-sto-91-stin-ee, [λήψη 09/04/2023]

<https://www.in.gr/2018/04/20/economy/ey-tetarti-stin-ee-ellada-stin-paraoikonomia>, [Λήψη: 04/03/2023]

<https://www.kathimerini.gr>, (2019), Με 94 εκατ. ευρώ ανά ώρα «τρέχει» η φοροδιαφυγή στην Ευρώπη, Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/economy/international/1016978/me-94-ekat-eyro-ana-ora-trechei-i-forodiyfygi-stin-eyropi/>, [Λήψη: 08/03/2023]

Μηνιαίες συναλλαγές και λαχνοί | ΑΑΔΕ (aade.gr)

Σχέδιο Δράσης Ε.Ε. σχετικά με τη φοροαποφυγή (Anti-Tax Avoidance Package – ATA), http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/company_tax/anti_tax_avoidance/index_en.htm, Οδηγία (ΕΕ) 2016/1164 και πρόταση Οδηγίας (COM2016) 687.

<https://www.taxheaven.gr/news/43065/ayxhsh-twn-forologikwn-esodwn-paroysiazoun-oi-xwres-toy-oosa>, [Λήψη: 08/03/2023]

<https://www.taxheaven.gr/news/46598/forologika-esoda-pros-aep-sthn-11h-oesh-h-ellada-anamesa-stis-xwres-toy-oosa>, [Λήψη: 08/03/2023]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ

Παράρτημα

Στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. «Δημόσια Οικονομική και Πολιτική», του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, εκπονώ την διπλωματική μου εργασία με θέμα: « **Τα φαινόμενα της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της φοροαποφυγής: Διερεύνηση των μεταξύ τους σχέσεων και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών αντιμετώπισής τους στην περίπτωση της Ελλάδας**». Σας προθώ ένα ερωτηματολόγιο το οποίο συντάχθηκε για ερευνητικό σκοπό. Είναι ανώνυμο και εμπιστευτικό και η συλλογή των δεδομένων θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για τη σύνταξη στατιστικών αποτελεσμάτων της παρούσας εργασίας. Η άποψή σας είναι σημαντική λόγω της εμπειρίας και της ενασχόλησής σας με το αντικείμενο της μελέτης. Ο χρόνος συμπλήρωσής του είναι περίπου 10'.

Ευχαριστώ εκ των προτέρων για το χρόνο σας.

Με εκτίμηση

Αλεξανδροπούλου Γαρουφαλιά

Ερωτηματολόγιο

A. Δημογραφικά στοιχεία

1. Φύλο:

- Άνδρας
- Γυναίκα

2. Οικογενειακή Κατάσταση

- Άγαμος
- Έγγαμος

3. Ηλικία:

- 18-25
- 26-40
- 41-55
- 56-67

4. Επίπεδο εκπαίδευσης :

- Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση
- Μεταπτυχιακός τίτλος/ Διδακτορικός τίτλος σπουδών

5. Έτη Προϋπηρεσίας στο Υπουργείο Οικονομικών και στην Α.Α.Δ.Ε:

- 1-5 έτη
- 6-10 έτη
- 11-20 έτη
- 21 έτη και πάνω

6. Τι θέση κατέχετε στην υπηρεσία;

- Ελεγκτής
- Προϊστάμενος Τμήματος
- Προϊστάμενος Διεύθυνσης / Γενικής Διεύθυνσης
- Υπάλληλος

B. Γενικές Ερωτήσεις για τη φοροδιαφυγή / παραοικονομία

7. Πόσο συχνά σας έχουν προτείνει να πληρώσετε χαμηλότερη τιμή για την αγορά ενός προϊόντος/υπηρεσίας χωρίς να σας εκδώσουν απόδειξη;

Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πολύ συχνά	Δεν θυμάμαι/Δεν απαντώ

8. Θεωρείτε πως η φοροδιαφυγή εμφανίζεται περισσότερο στην αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών;

- Προϊόντων
- Υπηρεσιών
- Εξίσου πιθανή

9. Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι ελεύθεροι επαγγελματίες;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

10. Κατά πόσο εκτιμάτε ότι φοροδιαφεύγουν οι μισθωτοί υπάλληλοι;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

--	--	--	--	--	--

11. Θεωρείτε ότι το γενικό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης στη χώρα μας είναι:

Πολύ χαμηλό	Χαμηλό	Κανονικό	Υψηλό	Πολύ υψηλό	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

12. Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους άμεσους φόρους (π.χ. φόρος εισοδήματος);

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

13. Κατά πόσο εκτιμάτε ότι υπάρχει φοροδιαφυγή στους έμμεσους φόρους (π.χ. ΦΠΑ);

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

14. Η αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης τα τελευταία χρόνια στη χώρα μας, εκτιμάτε ότι επηρέασε θετικά τα φορολογικά έσοδα του κράτους;

Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

15. Θεωρείτε ότι κατά την περίοδο της κρίσης η έκταση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στη χώρα μας:

Μειώθηκαν λίγο	Μειώθηκαν πολύ	Ούτε μειώθηκαν/ αυξήθηκαν	Αυξήθηκαν λίγο	Αυξήθηκαν πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

16. Εκτιμάτε ότι το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας στην χώρα μας σε σχέση με τα κράτη – μέλη της ΕΕ είναι κατά μέσο όρο:

Πολύ Χαμηλότερο	Χαμηλότερο	Περίπου ίσο	Υψηλότερο	Πολύ υψηλότερο	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

Γ. Εκτίμηση των αιτιών που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας

17. Κατατάξτε τους παρακάτω παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της φοροδιαφυγής με τη σειρά από το 1 έως το 6 όπου το 1 δηλώνει τον πιο σημαντικό παράγοντα και το 6 τον λιγότερο σημαντικό.

- Η υψηλή φορολογική και ασφαλιστική επιβάρυνση
- Η πολυνομία και η πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος
- Η χαμηλή πιθανότητα εντοπισμού αυτών που φοροδιαφεύγουν
- Η μη ορθολογική διαχείριση των εσόδων από το κράτος
- Το χαμηλό επίπεδο φορολογικής συνείδησης των πολιτών
- Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη φοροδιαφυγή

18. Κατατάξτε τους παρακάτω παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθος της παραοικονομίας με τη σειρά από το 1 έως το 6 όπου το 1 δηλώνει τον πιο σημαντικό παράγοντα και το 6 τον λιγότερο σημαντικό.

- Η αποφυγή καταβολής των φόρων και ασφαλιστικών εισφορών
- Ο χαμηλός βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας από τους πολίτες
- Η έλλειψη πολιτικής βούλησης να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη παραοικονομία
- Η ύπαρξη κρατικών περιορισμών και ελέγχων που αυξάνουν το κόστος εργασίας
- Η Επεικής τιμωρία των παρανομώντων
- ο χαμηλός βαθμός ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας

Δ. Εκτίμηση των επιδράσεων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική

19. Επιλέξτε και κατατάξτε κατά την εκτίμησή σας, τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της παραοικονομίας στην οικονομική και δημοσιονομική πολιτική με τη σειρά από το 1 έως το 3 όπου το 1 δηλώνει την πιο μεγάλη επίδραση και το 3 την μικρότερη επίδραση.

- Επηρεάζει αρνητικά την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων
- Επηρεάζει αρνητικά την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής
- Επηρεάζει αρνητικά τα δημόσια έσοδα και τις δημόσιες δαπάνες, αυξάνοντας το δημόσιο έλλειμμα
- οδηγεί σε αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης
- Ενισχύει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των επιχειρήσεων
- Δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και συνεισφέρει στην αύξηση της ευημερίας των ατόμων

20. Επιλέξτε και κατατάξτε κατά την εκτίμησή σας, τις τρεις σημαντικότερες επιδράσεις της φοροδιαφυγής στην οικονομική πολιτική της χώρα μας με τη σειρά από το 1 έως το 3 όπου το 1 δηλώνει την πιο μεγάλη επίδραση και το 3 την μικρότερη επίδραση.

- Άδικη κατανομή των φορολογικών βαρών
- Περιορίζει την ικανότητα του κράτους για επενδύσεις και δημόσια αγαθά οδηγώντας το σε δανεισμό από το εξωτερικό διευρύνοντας το δημόσιο χρέος
- Επηρεάζει αρνητικά τα δημοσιά έσοδα, οδηγώντας σε αύξηση των φορολογικών συντελεστών
- διαταράσσονται οι όροι ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων
- Οι συνεπείς φορολογούμενοι διαμορφώνουν αρνητικά την φορολογική τους ηθική
- Άνιση κατανομή του εισοδήματος

Ε. Εκτίμηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των εφαρμοζόμενων μέτρων για την αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής

21. Πόσο αποτελεσματικά θεωρείτε τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί από τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα για τον περιορισμό της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

22. Θεωρείτε ότι η σύσταση της Α.Α.Δ.Ε. βοήθησε στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω/Δεν απαντώ

23. Θεωρείτε ότι παρέχονται στον φοροελεγκτικό μηχανισμό τα κατάλληλα μέσα και εργαλεία για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των φαινομένων της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω

24. Θεωρείτε ότι η πλήρης ψηφιοποίηση της φορολογικής διοίκησης (ηλεκτρονική τιμολόγηση, Ηλεκτρονικά βιβλία (myData) θα βοηθήσει το φοροελεγκτικό μηχανισμό στην αποτελεσματικότητα των ελέγχων;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω

25. Θεωρείτε ότι οι ποινές που εφαρμόζονται σήμερα με τον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας (ΚΦΔ) βοηθούν στον περιορισμό των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας;

Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ	Δεν γνωρίζω

26. Κατά πόσο συμφωνείτε ότι τα παρακάτω μέτρα αντιμετώπισης θα βοηθήσουν στον περιορισμό της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής:

	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Πάρα πολύ
Μείωση της φορολογικής και ασφαλιστικής επιβάρυνσης					
Περιορισμός της χρήσης μετρητών με αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών (πλαστικό χρήμα)					
Δημιουργία απλοποιημένου και σταθερού φορολογικού συστήματος					
Αναδιοργάνωση της φορολογικής διοίκησης και εκσυγχρονισμός των πληροφοριακών συστημάτων					
Καλλιέργεια φορολογικής παιδείας και ενημέρωση των πολιτών για την αξιοποίηση των φορολογικών εσόδων					
Καταπολέμηση των φαινομένων διαφθοράς (δήλωση πόθεν έσχες, δημοσιοποίηση ονομάτων)					
Έντατική και αποτελεσματική προσπάθεια διενέργειας φορολογικών ελέγχων					
Εκπαίδευση - επιμόρφωση των υπαλλήλων της Φορολογικής Διοίκησης με ταυτόχρονη αύξηση των αποδοχών τους.					

27. Πόσα εκπαιδευτικά σεμινάρια έχετε παρακολουθήσει σχετικά με την παραοικονομία και την φοροδιαφυγή;

Κανένα	Ένα	Δύο	Τρία έως πέντε	Περισσότερα από πέντε